नोंदणी क्रं. एफ.१६०९४(मुंबई)

महाराष्ट्र शासन
मराठी भाषा विभाग
राज्य मराठी विकास संस्था
एल्फिन्स्टन तांत्रिक विद्यालय, ३, महापालिका मार्ग,
धोबीतलाव, मुंबई - ४००००१ दूरध्वनी : (०२२) २२६३१३२५ / २२६५३९६६
संकेतस्थळ https://rmvs.marathi.gov.in इ-पत्ता rmvs_mumbai@yahoo.com

निवेदन

महाराष्ट्र राज्याचे सांस्कृतिक धोरण २०१० अंतर्गत मराठी भाषेतील प्रतिमुद्राधिकाराची (कॉपीराइटची) मुदत संपलेले दुर्मिळ ग्रंथ महाजालावर उपलब्ध करून द्यावे असे म्हटले आहे. त्यानुसार मराठी भाषा विभागाच्या आदेशाप्रमाणे (शासननिर्णय क्र. रासांधो १०१२/ प्र. क./२०१२/भाषा-३ दि. २८ मार्च २०१३) राज्य मराठी विकास संस्थेद्वारे असे ग्रंथ आणि नियतकालिके महाजालावर उपलब्ध करून देण्याचा प्रकल्प राबवण्यात येत आहे. त्याच बरोबर प्रतिमुद्राधिकाराच्या कक्षेत येणारी काही साधनेही प्रतिमुद्राधिकारधारकांची उचित अनुमती प्राप्त झाल्यास संस्थेद्वारे संगणकीकृत करून अभ्यासकांसाठी उपलब्ध करून देण्यात येत असतात.

सदर प्रकल्पांतर्गत **विदर्भ साहित्य संघ, नागपूर** ह्या संस्थेद्वारे प्रकाशित करण्यात येणाऱ्या **युगवाणी** ह्या नियतकालिकाच्या अंकांचे संगणकीकरण करून ते सार्वजनिकरीत्या आणि विनामूल्य उपलब्ध करून देण्यासंदर्भात उपरोक्त संस्थेला आवाहनपर विनंती करण्यात आली होती.

सदर विनंती मान्य करून विदर्भ साहित्य संघाद्वारे सदर अंक संगणकीकरणासाठी उपलब्ध करून देण्यात आले. हे अंक सदर संस्थेच्या सहकार्यामुळेच आपल्याला संगणकीय स्वरूपात उपलब्ध होत आहेत.

या अंकांच्या पीडीएफ प्रती आपण विनामूल्य उतरवून घेऊ शकता. असे करताना खालील सूचना लक्षात घेऊन त्यांचे पालन करावे.

१. सदर ग्रंथांच्या पीडीएफ प्रती या वैयक्तिक वापरासाठी विनामूल्य उतरवून घेता येतील तसेच इतरांनाही विनामूल्य देता येतील. पण कोणत्याही कारणासाठी त्याचा व्यावसायिक वापर करता येणार नाही.
२. सदर ग्रंथांचे दुवे इतरांना देताना त्यासाठी कोणतीही रक्कम आकारता येणार नाही.
३. पीडीएफ प्रतींवर असलेली राज्य मराठी विकास संस्था, मुंबई व विदर्भ साहित्य संघ, नागपूर यांची मुद्रा आपणास काढता येणार नाही.
४. आपल्या अभ्यासासाठी, संशोधनासाठी या सामग्रीचा उपयोग करताना आपण योग्य तो श्रेयनिर्देश केला पाहिजे.

वरील अटींचा भंग झालेला आढळल्यास कायदेशीर कारवाई करण्यात येईल.

स्पष्टीकरण : सदर सामग्री ही केवळ ऐतिहासिक दस्तऐवज म्हणून उपलब्ध करण्यात आली असून या सामग्रीतून व्यक्त होणारी मते, विचारसरणी इ. त्या त्या लेखक, संपादक इ. कर्त्यांची आहे. त्यांपैकी कोणतेही मत, विचारसरणी इ. यांचा पुरस्कार महाराष्ट्र शासन, मराठी भाषा विभाग, राज्य मराठी विकास संस्था व विदर्भ साहित्य संघ, नागपूर यांपैकी कुणीही करत नसून त्या त्या मताचे वा विचारसरणीचे दायित्व उपरोक्त विभागांवर/ संस्थांवर असणार नाही.

सदर अंक केवळ अभ्यासकांच्या सोयीसाठी संगणकीय स्वरूपात उपलब्ध करण्यात येत असून अंकांतील सामग्रीचे (लेखन, मांडणी, छायाचित्रे, रेखाचित्रे इ.) प्रतिमुद्राधिकार त्या त्या लेखकांकडे अथवा प्रकाशकांनी त्या त्या वेळी केलेल्या व्यवस्थेनुसार आहेत ह्याची नोंद घेण्यात यावी. त्या सामग्रीसंदर्भातील कोणतेही अधिकार वा दायित्वे राज्य मराठी विकास संस्था, मराठी भाषा विभाग किंवा महाराष्ट्र शासन ह्यांच्याकडे असणार नाहीत.

अनुक्रमणिका

मराठीचा विकास : महाराष्ट्राचा विकास

राज्य मराठी विकास संस्थेद्वारे संगणकीकृत

अनुक्रमणिका

युगवाणी

कै. हरि नारा

मृत्यु– २२ नोव्हेंबर

वर्ष ९ : अंक ९
डिसेंबर १९५४
किंमत आठ आणे

अनुक्रमणिका

मध्यप्रदेश शाळाखात्याकडून लायब्ऱ्यांसाठी मंजुरी मिळालेलें

युगवाणी

संपादक

पु. य. देशपांडे

संपादक-मंडळ

कुसुमावती देशपांडे
पां. ब. गाडगीळ
गो. रा. दोडके
ग. त्र्यं. माडखोलकर
के. ज. पुरोहित
ना. रा. शेंडे

या अंकांत

संपादकीय

कै. हरिभाऊ नेने

विदर्भ साहित्य संघाचे अध्यक्ष, हरिभाऊ नेने यांचें सोमवार दि. २२ नोव्हेंबर ५४ रोजीं सकाळीं ४ वाजताचे सुमारास देहावसान झालें हें कळवि-ण्यास आम्हांस अत्यंत दुःख होत आहे. हरिभाऊ थोडे आजारी होते हें खरें; पण त्यांची प्रकृति अस्वस्थ झाली आहे असें कोणासहि वाटलें नव्हतें. आदल्याच दिवशीं म्हणजे रविवार दि. २१ नोव्हें-बर रोजीं, सकाळीं ८॥ वाजतां संघाच्या एका उपसमितीची सभा त्यांच्या घरीं भरली होती. त्या सभेचें संचालन हरिभाऊंनीं बिछान्यावर बसू-नच जरी केलें तरी अवघ्या चोवीस तासानंतर हरिभाऊ सर्व दृश्य संचालनाच्या पलीकडे निघून जातील अशी कल्पना कोणाच्याहि मनाला शिवली नाही.

उत्तम शिक्षक व शिक्षणतज्ज्ञ, महानुभाव वाङ्मयाचे विख्यात संशोधक आणि निरलस समाज-सेवक या नात्यांनीं हरिभाऊंनी केलेलें कार्य थोर दर्जाचें होतें. पण आपल्या जीवनाचीं शेवटचीं तीन-चार वर्षे हरिभाऊंनी विदर्भ साहित्य संघालाच जणू सर्वस्वी समर्पित केलीं होतीं. संघाचें कार्य नांवारूपास यावें व वि. सा. संघ ही एक आदर्श साहित्यिक व सांस्कृतिक संस्था व्हावी यासाठी हरिभाऊंनीं आपल्या उतारवयांत देखील जी प्रचंड अंगमेहनत घेतली ती तरुणांनाहि लाजविणारी होती. संघकार्यासाठी हरिभाऊंनी रोज पांच-दहा मैलांची पायपिटी करावी, तासन्तास कार्यालयांत बसून संघाच्या अनेक उपसमित्यांचें काम करावें, सालोसाल येणाऱ्या व अलीकडे अधिकाधिक संघर्ष-मय होऊं लागलेल्या निवडणुकांचें काम चोख व्हावें ह्यासाठीं श्री. ना. रा. शेंडे यांच्या सहकार्याने कार्या-लयांत कधीं-कधीं रात्रीं एक दोन वाजेपर्यंत कारकुनी करीत बसावें आणि कामाचा एवढा डोंगर रोज आपल्या खांद्यावर घेऊन वावरत असतां चेहऱ्यां-वरचें हास्य कधींहि मावळूं न देतां उलट त्यास सौजन्य, मनमिळाऊपणा, समतोलता व कुणालाहि न बोचणारा विनोद इत्यादि दुर्मिळ गुणांच्या सुंदर किनारीची जोड द्यावी, हें सर्व गेलीं तीन-चार वर्षे ज्यांना रोज पाहावयास मिळत होतें त्यांना हरिभाऊंच्या आकस्मिक निधनाची वार्ता ऐकून काय वाटलें असेल, हें कल्पनेवरच सोपविलेलें बरें.

सरचिटणीस, संपादक 'युगवाणी' आणि चालू सालचें अध्यक्ष इत्यादि नात्यांनीं हरिभाऊंनी वि. सा. संघाची सेवानिवृत्त अवस्थेंतहि जी सेवा केली तिला तोल नाहीं व मोलहि नाहीं. सार्वजनिक संस्था कशी चालवावी याचा एक आदर्शच हरि-भाऊंनीं घालून दिला. गेल्या चार-पांच वर्षांत संघकार्याला केवळ प्रादेशिकच नव्हे, तर थोडयाशाच प्रमाणांत कां होईना, राष्ट्रीय महत्त्व प्राप्त करून देण्यांत ज्यांचे अविरत श्रम कारणीभूत झाले त्यांच्यापैकी हरिभाऊ अग्रगण्य होते. त्यामुळेच

अनुक्रमणिका

वि. सा. संघाच्या भव्य इमारतीचा उद्घाटन समारंभ हरिभाऊंच्याच अध्यक्षीय कारकीर्दीत राष्ट्रपति डॉ. राजेंद्रप्रसाद यांच्या हस्तें थाटानें पार पडूं शकला. हरिभाऊंच्या थोर सेवेला हीं जी अनन्य-साधारण मान्यता मिळाली तोच त्यांच्या बाह्य जीवन सार्थकतेचा कळस ठरला. सामाजिक दृष्टया हें यथायोग्य असेंच झालें असलें तरी संघदृष्टया अध्यक्षीय कारकीर्दीचा कळस म्हणजे वर्षाअखेर संमेलनाचें अध्यक्षपद भूषविणें हाच मानण्यांत येत असल्यामुळे यंदाचें संमेलन पार पडण्याच्या आंतच हरिभाऊंचें देहावसान घडून यावें, ही घटना सर्व सहृदय संघसदस्यांच्या काळजास घरें पाडल्याशिवाय राहणार नाहीं.

हरिभाऊंच्या कुटुंबियांवर तर दुःखाचा डोंगरच कोसळला आहे. विदर्भ साहित्य संघाचे सर्व सभासद आणि सहकारी संस्था, भिडे कन्या शाळा, राजाराम वाचनालय आणि अनेक व्यायाम संस्था व हरिभाऊंचे प्रांतभर पसरलेले असंख्य विद्यार्थी हे सर्व त्यांच्या दुःखांत समभागी आहेत हें लक्षांत घेऊन त्यांचे दुःख थोडें तरी हलकें होईल, अशी आम्हीं आशा करतों.

विदर्भ साहित्य संघ आणि 'युगवाणी' हरिभाऊंच्या पुण्य–स्मृतीस ही अखेरची श्रद्धांजलि वाहत आहे.

" कै. हरिभाऊ नेने यांचे अंत्यदर्शन "

अनुक्रमणिका

" कै. हरिभाऊ नेने यांचें अंत्यदर्शन "

शोक आणि क्षमा

विदर्भ साहित्य संघाचे अध्यक्ष श्री. ह. ना. नेने यांच्या आकस्मिक निधनामुळे 'युगवाणी'चा हा अंक लहान काढावा लागत आहे, याबद्दल वाचकांची व संघाच्या सभासदांची क्षमा मागतो. पुढील अंक "कै. ह. ना. नेने विशेषांक" म्हणून प्रसिद्ध होईल. कै. हरिभाऊंच्या स्नेह्यांनी व शिष्यांनी त्यांच्या संबंधीच्या आठवणी पाठवाव्या, अशी जाहीर विनंती करीत आहो. मुखपृष्ठावरील छायाचित्र अखिल भारतीय नभोवाणी केंद्र, नागपूर, श्री. कांत द्वारा प्राप्त झाले.

— संपादक

खुलासा

दिवाळी अंकांतील श्रीमती इंदुमती शेवडे यांच्या मानव आणि काळाची कल्पना— कलावंताच्या दृष्टिकोनांतून '— या लेखाच्या खाली 'नागपूर नभोवाणीच्या सौजन्याने' असा मजकूर नजरचुकीनें देण्याचा राहून गेला, याबद्दल आम्ही दिलगीर आहोंत.

— संपादक

युगवाणी वर्ष ९ वें डिसेंबर १९५४ अंक ९ वा

विदर्भ–वीणा

कै. कविवर्य भास्करराव तांबे यांच्या,
स्मृतीस
– समर्पण.

डोळेझांक

म. म. देशपांडे

यातनेचें काळे मुख
येतां जरा दृष्टीपुढें
डोळेझांक करीत मी
निघूनिया जातो पुढें !

माझ्यांतील मानवाचें
पुरलें मी कलेवर–
–खणूनिया मन खोल
लोटलेली माती वर!

जग विचारानें डोकें
व्हावयाला नको जड
बोलायाला नको कांही
भावनेनें अवघड !

डोळेझांक करीत मी
रस्त्यांतून जातो असा
मला नाही दिशा कांही
मला नाही भंरवसा!

पुरलेल्या मानवाची
मनांतच होते माती
जगण्याची इच्छा नाहि
राहिलेली नाही हातीं !

♣

अंधार :

वसंत निनावे

तूं आलिस राणी, अखेर शतशतकांनीं
स्वप्नांचे माझ्या रंग लेवुनी नयनीं
ओठांवर होतें गूज गूढ· धडधडतें
हळु शुभ्र स्पर्श अभ्रांचा गात्रांमधुनी

तूं आलिस, होंता भवति परी अंधार
सोडीत काजळी अंध धुंद फूत्कार
–कळलेंही नाही, नाहि पाहिलें तुजला
मी निजलों घेउन उशास विरह–विखार !

सरतांच रात्र अन् पहाट अलगद आली
पायवाट पुढची आळस देउन उठली
अंगणांत पिवळें चिव हासला निंब
पापणींत माझ्या नजर सुनी भिरभिरली

भूमीवर होतें अलकपुष्प तव गळलें
शय्येचें होतें वस्त्र जरा विसकटलें
पण फक्त तेवढें : नव्हतिस तूं कोठेही
–तिमिरास पुन्हा भर दिवसा भरतें आलें !

♣

इषारा

मधु वाबगांवकर

एवढ्यांतसें नको धोटपण
इतुकें अवखळ निलाजरेंहि
जरा जपुन घे !
जरा जपुन घे —.
सराईतसा चटावलेला चटोर वारा
नेइल लुटुनी कणकण वेंचुन सौरभ सारा
घेइल शोषुन रसमय जीवित.
उरशिल अंतीं विकसनविन्मुख
गंधहीन अन् नीरस केवळ
अजुन उमलली होती नव्हती
हुंगियलेली अशी अनामिक इवली कलिका !
पाकळींतलें नाही फुललें
मार्दव अवघें
तोंच नको ही अशी उतावीळ अवखळ उठवळ
अजाण हिरवो कोंवळीकहि थिजेल पुरती
विरतिल आणिक
अर्धोन्मीलित अपुरे सुस्वर !
नुरेल कांही !!

♣

गारवा

प्रभाकर चांदेकर

थंड वादळी हवा—
भुरभुरणारा पाउस गार

गवताच्या हिरव्या पात्यांवर
रोमांच उभे !

रोमांच उभे कौलारावर
चिमणीच्या इवल्या, भिजल्या—
हुडहुडत्या पंखांवर
आणि उभे अंगावर माझ्या
तुझ्या स्मृतींचे
हिरव्या हळव्या हुरहुरीचे.

♣

हिवाळ्यांतली

प्र. न. हवालदार

धुंदकारल्या कुंद कळ्या अन्
शहारल्या पाकळ्या गुलाबी
थरारली पर्णांची काया
मोहरलें कांपरे मुकेपण

किण किण पैंजण लेवून आली
हिवाळ्यांतली पहिली थंडी

पहांटच्या गुल्‌जार दंवांत
चिंब जाहली जमीन काळी
कंपित अंगावर धरणीच्या
वस्त्र धुक्याचे पिंगट धूसर

लाजत, ठुमकत, मुरडत आली
हिवाळ्यांतली पहिली थंडी

आकाशांतील निळीं चकाकी
गार थंडीनें मनीं हळहळे
नवलाईच्या पहिल्या थंडींत
रोप पोपटी उभे गव्हाचे

अंगा बिलगत झोंबत आली
हिवाळ्यांतली पहिली थंडी

सांजकाळचा शीतल वारा
चुंबित सुटला फांद्या पानें
तरुवल्लीच्या कायेवरती
नवतीचे रोमांच उभे

नव्या कल्पना, नव्या भावना उधळीत आली
हिवाळ्यांतली पहिली थंडी

♣

माझें झाकितो मी व्यंग

वसंत वऱ्हाडपांडे

आता वल्कलें नेसून माझे झाकितो मी व्यंग
आता सदा कष्टतों मी झाकायाला मूळ रंग !

एक नजरेचा तीर सात पांखरें पाडावीं
भल्याभल्यांच्या देखत पिसें तयांचीं खुडावीं

आणि गर्वात सांगावी अशा पौरुषाची गाथा
मनीं हासावें झुकता सज्जनांचा ऊंच माथा!

--असे घडे न परंतु येता प्रत्यक्ष प्रसंग
मनीं येतो विचारहि; पण कांपतसें अंग

संभाविताचा बुरखा आणि ओढूनिया घेतो
चोर असूनहि आव नित्य सावाचा आणतों !

तीक्ष्ण घेऊनी खंजीर वार जिव्हारीं करावा
करूनीया हालहाल घोट नरडीचा घ्यावा

आणि आपुल्या शत्रूचा पुरा होताच निःपात
क्रूर विकट हासावे मान जाताच फासांत !

--असे घडे न परंतु ! --धैर्य पेलावयासाठी
हवी योजन विशाल अशी पोलादाची छाती !

दिसूं नये ही उणीव हाच एक मला ध्यास
मतपरिवर्तनांत माझा म्हणूनि विश्वास !

कधी पाडावा दरोडा : धन लुटूनी आणावें
शब्दकोडयांत निदान एक लाख प्राप्त व्हावे

आणि टोलेजंग शिल्प एका बांधावे रात्रींत
तळमजला पाताळीं शिरमजला स्वर्गांत !

--नामजप एकमात्र सदा मुंबई न्यूयॉर्क
शिणताच घ्यावा जरा फ्रान्सदेशाचा द्राक्षार्क

जादू पिवळी करून आणि एखाद्या पक्षाचे
व्हावे मुखंड फेकाया शब्द पोकळ त्यागाचे...

--असे घडे न परंतु, दिसे डोळयास न धन
'सब भूमि गोपाल की' माझें आता तत्वज्ञान!

गळा तुळशीची माळ हातीं टाळ नि मृदंग
आहे शुभ्र बाराबंदी झाकावया माझें अंग

ओठावर रामनाम! 'आचरणीं शुद्ध' – कीर्ति
आहे संख्या रात्रंदिन माझ्या शिष्यांची वाढती

--पण माझ्या शिष्यांमध्यें संख्या पुरुषांची कमी
उत्सुक मी माउलींना मंत्र द्यायला नेहमी !

रंग चढता कीर्तनीं! म्हणे लक्ष्मण, 'जाणतो
फक्त नूपुरें सीतेचीं, अन्य दागिने नेणतो"

मात्र डोळे न्याहाळती कोण सोळावीसामध्यें
किती प्रसाद जाहला गोळा रामचंद्रापुढे !

परी वल्कलें नेसून माझें झाकितों मी व्यंग!
आणि सदा कष्टतों मी झाकायाला मूळ रंग !

♣

अनुक्रमणिका

एक रुप्याचें पांखरूं

रमेश वाबगांवकर

भव्य गूढ मशिदीच्या
निळ्या काळ्या घुमटांत
शुष्क काजळी ढगांचीं
कोळिष्टकें लोंबतात.

कधीचीच विरलेली
खिन्न बांग नीरवांत
उदासता भरलेली
अंतरांत कांठोकांठ...

...एक रुप्याचें पांखरूं
दूर क्षितिज-दारांत
पंख तेजाचे खोलून
येई हलकेंच आंत.

--आणि पांखरूं रुप्याचें
निळ्या निळ्या घुमटांत
उडे एकाच रेषेंत
वेध अज्ञाताचा घेत !

♣

जलचक्रांतिल झाले नौका

गणेश पाठक

सोनेरीं सुखस्वप्नें विरलीं
तरळत अस्फुट कांही स्मरणीं
पळघटिकेला नित्य जागवी
वास्तवतेची तीक्ष्ण पराणी

मंदानिल लहरिंच्या हातें
धूसर वारुनि तरल ओढणी
आसमंत घे नवी चेतना
रवितेजाच्या दिव्य नोहनीं

उन्हें कोवळीं कणाकणाने
वाढूं लागलीं पाय पोळले
अग्निदिव्य अन् दाहक सहुनी
नर्म हृदय मम पुरतें उललें

बालपणीचें निर्मल मार्दव
सोडूं लागले उष्ण उसासे
लोपुनि गेली नयन-रम्यता
उरली राखड कांही कोळसे

नको तयांच्या लागुनि नादी
अपेक्षितांना दिधला धोका
शीड सुकाणूं विरहित आता
जलचक्रांतिल झालें नौका !

♣

अनुक्रमणिका

मातीची आकांक्षा

बाबा मोहोड

युगायुगाची निजलेली मी माती
कुजलें जीवन माझें
रुजलीं बीजें माझ्या कुशींत
गंध साठले पोटीं
युग–पुष्पांच्या पाकळया अनंत
पेंगळल्या अंकावर माझ्या
स्थिर, शाश्वत शांतींत
अन् रक्षणांत त्या निद्रित सर्वांच्या
मीहि निजलें, मीहि कुजलें
थिजली माझी प्रीति
युगायुगाची निजलेली मी माती !

बिजलीनें मज दिधला उजळा
वर्षेनें मज केलें चिंब
ताप दिला ग्रीष्मानें
प्रीतीहि मिळाली मला वसंताकडून
रंग मिळाला, गंध मिळाला
भक्ति, प्रीति, श्रद्धा
सगळेंच मिळालें मजला
नाहींच हासल्या तरीहि माझ्या राती
युगायुगाची निजलेली मी माती !

न्हालें मी चंद्राच्या किरणीं
ऐकलीहि टिटवींचीं गाणीं
थारोळयांत रक्ताच्या भिजलें
शस्त्रास्त्रांचे ऐकिले खणखणाट निजल्यानिजल्या
तरीहि माझी अचल राहिली निद्रा
दूर राहिली भीति
युगायुगाची निजलेली मी माती !

पण आज निराळे खग-रव पडले कानीं
झोप उडाली युगायुगाची
जोम नवा कणकणांत शिरला
तेज नवें, उत्साह नवा, नवी शिरशिरी
संचरली अंगांत
उचंबळली आकांक्षा बिजलीच्या वेगानें
आणि उजळल्या काळ्या राती
युगायुगाची निजलेली मी माती !

भूक–बळींच्या मूक वेदना
आज मिसळल्या माझ्या कणांत
पेटलें जीवन
धग असह्य झाली माझी मलाच
मारावीं मिठी तापत्या सूर्यास
उद्धरावे, पेटवावे क्षुधितांते
याविण ना आकांक्षा
नाहींच कशाची क्षिति
राहीन सदा गरगरती
धगधगती
युगायुगाची निजलेली मी माती !

♣

या देव्हाऱ्यांत

विनायक पाठक

प्राजक्ताचा सडा रोज
पडे माझ्या परिसांत
चांदण्याची रास जणूं
कुणी रोज उधळत !

वेंचायास जावयाचा
टाळते मी सदा मोह
पडतील माझे आंसू
सौंदर्याला देत दाह !

कुणासाठी वेंचू फुलें ?
प्रारब्धाचें संपूजन
रिकाम्या या देव्हाऱ्यांत
रेंगाळत माझें मन !

♣

अनुक्रमणिका

तांब्यांचें मार्गदर्शन

★ लेखक भवानीशंकर श्री. पंडित ★

राजकवि तांब्यांचें देहावसान होऊन तेरा वर्षें लोटलीं, परंतु त्यांच्या सहवासांत जे अनंत क्षण व्यतीत झाले त्यांचा मधुर सुवास माझ्या स्मृतिसंपुटांत चिरकाल दरवळत आहे. माझ्यापेक्षा कांहीं वर्षांनी वडील असे माझे परम मित्र श्री. लक्ष्मण वामन वैद्य यांच्या मध्यस्थीने सुमारें चौतिस वर्षांपूर्वी मी अगदीं पोरवयाचा असतांना तांब्यांशीं माझा निकट संबंध आला. त्यावेळीं तांबे अजमेरास ग्वाल्हेर राज्यांतील संस्थानिकांच्या कुमारांचे 'गार्डियन' होते. वैद्यांना मेयो कॉलेजांत खासगी शिकवण्या होत्या. कॉलेजजवळच तांब्यांचा 'निवास' होता. त्यामुळे त्या दोघांच्या नित्य भेटीगांठी पडत व गप्पासप्पा झडत. या त्यांच्या 'काव्य-शास्त्रविनोदां'त पुढे लवकरच मी आणि माझे इतर मित्र वांटेकरी झालों.

१९२१ च्या दिवाळींत अजमेरच्या नूतन महाराष्ट्र समाजाचा वार्षिकोत्सव होता. तींत वैद्य प्रभृति आम्हीं मित्रांनीं भाग घेतला होता. तांबे परीक्षक होते. त्यांचा निकाल आमच्यापैकीं कुणालाहि अनुकूल नव्हता. आमच्यापेक्षा वयस्क विदुषी प. वा. चिमाताई कजवाडकर यांच्या भाविक कविता तांब्यांना अतिशय आवडल्या. अर्थात् पारितोषिक त्यांना मिळालें. चिमाताईंची कविता मला अजून आठवते. प्राचीन कवींप्रमाणे तिच्यांत परमेश्वरावर मानवी विकारांचा आरोप केला होता.

नूतन समाजाच्या या उत्सवप्रसंगामुळे माझा तांब्यांशीं प्रत्यक्ष परिचय होण्याचा योग आला. गुणान्वयें माझा क्रम दुसरा होता. माझ्या एका कवितेचा आरंभ 'दयाला! लाव तारूं हें पार' असा होता. तांब्यांना हें पालुपद आवडलें होतें. त्यांनी वैद्यांपाशीं माझ्याविषयीं विचारपूस केली; व एक दिवस सवड सापडतांच गव्हर्मेंट हायस्कूलमधून परभारें मी वैद्यांवरोबर तांब्यांचा 'निवास' गाठला. तांब्यांनीं आपल्या स्नेहशील वृत्तीनें आमचें स्वागत केलें. मीं त्यांना विचकत विचकत माझ्या कविता म्हणून दाखवल्या. तांबे पदोपदीं उत्तेजन देत गेले. त्यांच्या अजमेरच्या वास्तव्यांत एखाद-दुसरा दिवसच असा सुना गेला असेल, कीं जेव्हां आम्हीं त्यांच्याकडे गेलों नसूं वा ते आमच्याकडे दक्षिणी वाड्यांत आले नसतील.

तांब्यांच्या व आम्हां मित्रांच्या वयांत जवळ जवळ तीन तपांचें अंतर होतें. पण ते आमच्याशीं आपलेपणाने वागत व काव्यशास्त्रविषयक माहिती मोकळेपणाने सांगत. त्यांच्याकडे पोचण्याचाच अवकाश, संभाषणाच्या ओघांत ते स्वतःच्या अथवा आपल्या आवडत्या कवींच्या काव्याचें वाचन करीत व रसचर्चा करीत. या अपूर्व आनंदांत घटकांमागे घटका कशा निघून जात याचें त्यांच्याप्रमाणे आम्हांलाहि भान राहात नसे. ते दिवस गेले, पण त्यांचें सुखकर स्मरण अजून ताजें आहे.

तांबे बहुभाषी होते. यामुळें त्यांच्या बोलण्यांत संस्कृत, हिन्दी, फारसी, उर्दू, आणि इंग्रजी या वाङ्मयातील कवींच्या काव्यांचें विवेचन होत असे. इंग्रजीवर त्यांचें असाधारण प्रभुत्व होतें. यामुळे एखाद्या कवितेवर ते स्पष्टीकरणात्मक भाष्य करूं लागले म्हणजे बहुधा तें इंग्रजींत होत असे. त्यांच्या काव्यवाचनास रसानुकूल उच्चारांची आणि भावानुकूल अभिनयाची जोड असल्यामुळें तें अत्यंत परिणामकारक होत असे. तांबे केवळ साक्षात्कारी भावकवीच नव्हते; ते रसज्ञ व मर्मज्ञ मार्गदर्शक होते. त्यांची रसचर्चा व टीका मम्मट, दंडी, आनंदवर्धन, जगन्नाथ प्रभृति पौरस्त्य साहित्यशास्त्रकारांच्या ग्रंथांच्या अध्ययनाने आणि डाउडन्, हॅमिल्टन्, ब्रॅडले, आर्नोल्ड प्रभृति पाश्चात्य टीकाकारांच्या वाङ्मयाच्या परिशीलनाने संपन्न झालेली होती. काव्याइतकेंच त्यांचें काव्यालोचन रसपूर्ण असे.

स्वतःच्या 'नववधू प्रिया, मी' या कवितेचें तुकारामाच्या 'कन्या सासुर्‍यासी जाये, मागे परतोनी पाहे' या अभंगाच्या आधाराने ते विवेचन करीत. ते म्हणत, "नववधू आपल्या प्रियकराच्या फोटोस हारतुरे घालते व छायेवर संतोष मानते, त्याप्रमाणे जीवात्मा हा पर-

मात्म्याच्या प्रतिमापूजनाने स्वतःचें समाधान करून घेत असतो." शेलेच्या

Our sincerest laughter
With some pain is fraught

या चरणांचें विवरण करतांना ते आपली 'घट भरा शिगोशिग' हीं कविता म्हणत असत. ते म्हणत, "पुत्रजन्माचा आनंद खरा, पण आईला प्रसवाच्या वेदना सोसाव्या लागतात. विवाहाचा उत्सव खरा, पण नवऱ्या मुलीला आपले आईबाप सोडावे लागतात." भगवद्गीतेंतील 'अव्यक्तादीनि भूतानि व्यक्तमध्यानि भारत' या सर्वश्रुत श्लोकाला समोर ठेवून ते केशवसुतांच्या 'कोणीकडुन ग कोणीकडे' या कवितेवर भाष्य करीत. ते म्हणत, 'भूत भविष्य अज्ञात आहेत. वर्तमान काय तो किंचित् ज्ञात आहे. म्हणजेच आपण तिमिरांतून येतों व तिमिरांत जातों. मध्ये थोडेसें ऊन पडतें तेवढेंच काय तें!"

शेक्सपिअर, मिल्टन, वर्डस्वर्थ, टेनिसन् प्रभृतींचीं 'सॉनेटस्' तांबे एका विशिष्ट पद्धतीने वाचीत असत. स्वतःचें 'लोचन हे' हें 'सॉनेट' म्हणतांना देखील 'कैशी मीं लपवूं, कुठे छिपवुं हीं' या चरणापासून ते गोंधळल्याप्रमाणे आवाज काढीत आणि 'आशा वृथा मन्मनीं!' या ठिकाणीं निराशेने एक लांब सुस्कारा सोडीत. 'आता दीनदयाघना' अित्यादि शेवटचे दोन चरण म्हणतांना त्यांच्या आवाजांत कारुण्याचा कंप उत्पन्न होई आणि डोळ्यांस पाणी येई. कविवर्य टागोरांची गार्डनरमधील "O Mother, the young prince is to pass by our door." ही कविता वाचतांना I swept aside the veil from my face, I tore the ruby-chain from my neck and flung it in his path या ठिकाणीं ते छातीवर हृदयाच्यापाशी लचका तोडल्याप्रमाणे उजवा पंजा आवळून धरीत आणि झटक्यांत तो तोंडापुढे उघडून कांहीतरी दूर फेकून दिल्याप्रमाणे आविर्भाव करीत. चारुदत्ताच्या तोंडच्या 'धन्यानि तेषां खलु जीवितानि' या मृच्छकटिकांतील श्लोकाचें खरें स्वारस्य व रहस्य स्पष्ट व्हावें म्हणून 'गात्राणि गात्रेषु परिष्वजन्ति' हा चतुर्थ चरण म्हणतांना ते अशा कांही खुबीने दोन्ही पंजे एकमेकांत अडकवीत, कीं त्यांतील अर्थ कळण्याची पंचाअीत पडत नसे. त्यांच्या त्या कृतींत चारुदत्त आणि वसंतसेना यांच्या 'ओलेत्या आलिंगना'चें आकर्षक दृश्य मनःश्चक्षूंपुढे अुभें राहात असे.

तांब्यांच्या व्यक्तिमत्वाचा, कवितेचा व तद्विषयक चर्चेचा माझ्या बालमनावर कायमचा प्रभाव पडला. तांब्यांना अुद्देशून मी अेक कविता रचली व ती त्यांना वाचून दाखविली——

वीणेच्या तव एक एक करितां
 झंकार तारा, मना—
होई तोष, डुले मुदें शिर, मिळे
 स्फूर्ती मदीयानना
त्याच्यातूनच साधिभोळि पडली
 बाहेर 'ही' लाजरी
आहे नूतन भोवताल म्हणुनी
 ऐशीं दिसे बावरी.
सध्या जैशी असे तशी
 देतों मी तुमच्या करीं
लाया द्या की धरा माथां
 योग्यता 'समजा' खरी!

ही कविता अैकतांच तांबे उद्गारले, "छे! तुमची कविता बावळी नाहीं. मात्र त्या 'समजा' बद्दल 'समजे' करा म्हणजे ती नम्र वाटेल." तांब्यांनी मला ही कविता तीनतीनदा म्हणावयास लावली. आणि मीहि ती तिप्पट उत्साहाने पुनःपुन्हा म्हणून दाखविली.

कवीच्या नम्रत्वावर तांब्यांचा विशेष कटाक्ष असे. ते म्हणत असत, "आम्ही देवाचे लाडके आहों असा किंवा अशा तऱ्हेचा दर्प कवीला कशाला हवा? अशानं तो स्वतःस हास्यास्पद करून घेतो." या विधानास समर्पक म्हणून ते कालिदासाचे 'मंदः कवियशःप्रार्थी गमिष्याम्युपहास्यताम्' इत्यादि श्लोक, तुकारामाचे 'साळुंकी ते कैशी, बोले मंजुळ वाणी, शिकविता धणी, वेगळाची' हे उद्गार म्हणत. स्वतः तांब्यांच्या—कुस्करूं नका हीं सुमनें, कळ्याकळ्यांत विहार, आलें तुझ्या रे! दारीं नृपा, अनंतस्तोत्र, क्षण सुवर्णकण झाले रमणा! इत्यादि गीतांत शालीनतेची भावना व्यक्त झाली आहे.

तांबे गहन व चमत्कृतिजन्य काव्यांपेक्षा साध्या पण उत्कट काव्यांस विशेष महत्व देत. उत्कटतेचें उदाहरण म्हणून ते बहुधा वाल्मीकीचा 'मा निषाद प्रतिष्ठां

त्वमगमः शाश्वतीः समाः । यत्क्रौंचमिथुनादेकमवधीः काममोहितं ।।' हा अंतःकरणाची खळबळ प्रकट करणारा सर्वप्रसिद्ध श्लोक म्हणत किंवा टेनिसनच्या

Come not, when
I am dead,
To drap the foolish tears
upon my grave,
To trample round
my fallen head,
And vex the unhappy dust
thou wouldst not save
There let the wind sweep
and the plover cry,
-But thou, go by.

या संतापजनक ओळी म्हणून दाखवत. ते म्हणत, "प्रसंग अंतःकरणाला झोंबण्यासारखा असला म्हणजे काव्य आपोआप निर्माण होतं. आनंद उपभोगत असणाऱ्या क्रौंचमियुनापैकी एकाला–बहुतकरून नराला– निषादानं आपल्या अमोघ बाणानं खाली पाडलं तों मादी आर्त आवाजानं ओरडूं लागली. येवढ्या एका प्रसंगानं आदिकवीचं चित्त कळवळलं व त्याच्या वाणींतून खरंखुरं उत्कट काव्य बाहेर पडलं."

'कवीला विद्वत्तेचें वावडें असतें का ?' याविषयी एकदा वाद निघाला असतांना तांब्यांनी विद्वत्तेच्या वतीनें मत दिलें. ते म्हणाले, "कवीवर विद्येचे आणि वेगवेगळ्या कलांचे संस्कार होणं अत्यंत आवश्यक आहे. मात्र त्यानं आपल्या जातिवंत प्रतिभेवर विद्वत्तेची कुरवोडी होऊं देऊं नये म्हणजे झालं. मोरोपंतांचं चुकलं तें इथंच." मोरोपंतांच्या स्वभावसिद्ध काव्यशक्तीविषयी बोलतांना ते म्हणत, "बारामतीचा मोरोपंत चोळीमहेश्वरावरून काशीप्रयागला गेला. दक्षिणेंत त्यानं लहानसहान नद्या पाहिल्या होत्या. उत्तरेंत गंगेचं विस्तीर्ण वाळवंट दृष्टीस पडतांच त्याला देहभान राहिलं नाहीं. भागीरथीच्या दर्शनानं त्याचं काव्यमय अंतःकरण उचंबळून आलं आणि त्याच्या मुखांतून सहजगत्या—

अयि गंगे भागिरथी !
लोळावें वाटतें तुझ्या पुलिनीं

श्रद्धेच्या पंखावर...

श्रद्धेच्या पंखावरि बसुनी
चाललों झुलत वरिवरि गगनीं

अरे उद्धता दांड धाडशी
एकसारखा हाक मारशी
वस्त्र धरुन कां खालि ओढिशी ?
रे ! फुटतिल हाडें आपटुनी.

रक्तप्रिय खादाड अधाशी
ब्रम्हांडहि जरि सारें खाशी
खा खा न सरे सदा उपाशी
कां टाकशील मजही गिळुनी ?

सक्त किती रे ! तुझा पहारा
चोरापरि हलवितां न दारा
निघे न हलतां घरांत वारा
तरि नजर हलेना मजवरुनी.

तुझ्या न डोळां गुंगि शिवे का ?
अरे ! चळवळचा शीण न ये का ?
फूलहि न कधीं तुज भुलवी का ?
तिमिरांतहि बघशी कां झटुनी ?

सर्व जन्म रे ! तुला दिला मी
पळभर न रमूं का निजकामीं
बोलवितां मज माझा स्वामी
जाउं दे विनवितें तुज नमुनी.

मार्ग सुचविती गिरि, तरु, निर्झर
फुलें चढविती निज वासावर
वल्हवी वरवर वारा सत्वर
नभ बोलवितें डोळे भरुनी.

इंदूर
२२-११-२० } —भा. रा. तांबे

स्वच्छंदें माहेरीं
लोळावें जेंवि लाडक्या मुलिनी

हे उद्‌गार उद्रेक पावले. या उद्‌गारांत जितंत काव्य नाहीं असं कोण म्हणेल ?" या विधानास साक्ष म्हणून ते केकावलींतील 'म्हणोन कवितासुता तुज समर्पितों साजिरी' इत्यादि कांही केका म्हणून दाखवत. तुकारामाइतकीच मोरोपंतांवर त्यांची भक्ति होती. त्यांच्या आर्याभारतांतील कित्येक स्वभावचित्रें उत्कृष्ट कलेचे नमुने आहेत असें त्यांचें मत होतें.

भावगीत गेय, तेव्हां तें मात्रिक असावें आणि त्याचें बाह्य स्वरूप त्रुटित व सुटसुटीत असावें या विषयीं तांबे सदैव दक्ष असत. भावाचा उद्रेक अल्पकाल असतो, तेव्हां भावगीत आटोपसर असणें केव्हाहि स्वाभाविक होय. ते स्वतः भावकवि असल्यामुळे त्यांची प्रदीर्घ रचना जवळजवळ मुळीच नाही. 'महाप्रस्थान' हें त्यांचें खंडकाव्यहि दहाबारा गीतांच्या खंडांनीं पूर्ण झालें आहे. भावगीताचा उत्कृष्ट मसाला म्हणून ते फोनोच्या तवकडीवरील एखादी 'हिन्दी चीज' समोर ठेवण्यास सांगत. एकदा फोनोवर प्यारासाहेबांची

कहाँ जागे सारी रात ?
नैना कुसुंबरंग हो गये
एक तो मैं बडे की बेटी
दूजो ठाडों जमादार

ही आर्त 'चीज' वाजत होती. तांबे म्हणाले, "हें सर्वोत्कृष्ट भावगीत आहे. घरीं आपल्याला एकटी टाकून दुसरीकडे रात्रभर जागरण करणाऱ्या पतीवर नाराज झालेल्या मानिनीचं स्वभावचित्र या गाण्यांत उमटलं आहे. तिच्या मानधन मनाची सारी तळमळ, जळजळ यांत व्यक्त झाली आहे. हें खरं काव्य आहे."

काव्यांत भावाला व रसाला मान आहे; त्यांत कल्पना गौण आहे असें तांब्यांचें म्हणणें असें. यामुळे त्यांच्या कृतींत कल्पनेच्या भराऱ्या आढळत नाहीत. कल्पना हा बुद्धीचा खेळ आहे. कल्पनेनें क्षणभर विस्मय वाटला तरी हृदय हालत नाही. अर्थात् तिला ठराविक मर्यादा हवी असें त्यांचें म्हणणें असे. त्यांना विकृत व अभद्र कल्पना नापसंत असत. केशवसुतांच्या 'जिनें मजला वेडा केलें तिच्यावरी हीं फिर्याद' या कवितेवर ते आक्षेप घेत. ते म्हणत, "कवितादेवीवरील हें रूपक विकृत आहे. जियं कालिदास 'वागर्थाविव संपृक्तौ वागर्थप्रतिपत्तये । जगतः पितरौ वंदे पार्वतीपरमेश्वरौ' असं म्हणतो आणि भवभूति 'आकस्मिक प्रत्ययभासां च देवीं वाचमभ्युदैवयत्' असे उद्‌गार काढले, तियं आम्ही अभद्र कल्पना करावी हें अनुचित होय." माझ्या 'प्रतिभा-पिशाच्च जेव्हां होतें मनांत जावें' या कल्पनेवर ते अत्यंत संतापलें होते. ते म्हणाले, "या स्थळीं प्रतिभा अनादि माता करिते प्रवेश स्वांतीं असा बदल करा."

काव्यांत अलंकार आणि शब्द यांनाहि ते दुय्यम स्थान देत. ते म्हणत, "मनांत स्पष्ट व यथार्थ भाव असला म्हणजे शब्द आपसूक सुचतात आणि यमकंहि नकळत जुळतात. शिवाय यमकें नसलीं तरी काव्याचं मूळ सौंदर्य बिघडत नाही. याचं प्रत्यंतर म्हणून ते वंटय्या नायडूंचा—

उडूंचे लेवोनी नग, शशिकलेचा बिजवरा
ललाटीं शुक्राची चटक टिकली लेवुनी उपा
कुसुंबी शालूचा पदर सुदृशी लेवुन करें
दिशांतें ये द्याया शुभ हळदकुंकु स्मितमुखीं

हा निर्यमक श्लोक म्हणत असत. शब्दांच्या मधुरतेविषयी ते चोखंदळ नसले तरी त्याच्या समर्पकतेकडे विशेष लक्ष देत. स्वतःच्या काव्यांतहि ते क्वचित् शाब्दिक बदल करीत. 'रुणुझुणु ये !' या भूपाळींत आरंभीं

दिग्ललना वीतमुखीं
रत्नदीप कनकतबकिं
घेउनिया वाहति या माझ्या चिमण्याला

असा पाठ होता; तेथे त्यांनी 'माझ्या चिमण्यालाबद्दल 'बालभास्कराला' असा केला व श्लेष साधला.

तांबे-समग्र-कवितेच्या नवीनतम संस्करणांत अनेक पाठभेद आढळतात. अर्थात् ते तांब्यांच्या अनुमतीने केले आहेत; परंतु क्वचित् मुळांतील पाठच सरस वाटतात. वानगीदाखल 'बिजली जशि चमके स्वारी' ही कविता घेऊं. मूळांत 'धूलिने धुंद दिक्चारी' ही ओळ अगोदर असून 'बिजली जशि चमके स्वारी' ही ओळ नंतर होती. आता हा क्रम उलट केला आहे; त्यामुळे मुळांत अंधारांत चमकणाऱ्या विजेची जी कल्पना होती ती आता नष्ट झाली आहे.

तद्वत् 'कशि वाभि ! मूर्ति 'मम्लारी' या मूळ शद्वांत 'मल्लांचा अरि' असा जो श्लेष होता तो आता राहिला नाही. शिवाय या शद्वाने तांव्यांच्या अिदूर येथील वास्तव्याचा बोध होत असे, तो आता नाहीसा झाला आहे.

तांबे आपलें काव्य रसापकर्पक वाटूं नये अितपतच त्यांचे परिप्करण करीत. 'विधवेचें स्वप्न' ही कविता प्रथम काव्यरत्नावलींत प्रसिद्ध झाली तेव्हा तिच्या अंतीं एक श्लोक अधिक होता; तो रसापकर्पक होअील म्हणून संग्रह प्रसिद्ध करतांना त्यांनी गाळला. त्याप्रमाणेच 'विजली जशि चमके स्वर्री' ही कविता मूळ मनोरंजनांत आली त्या वेळीं तिच्या शेवटीं 'पति असे लाधले जीतें । वीरसू वीरपत्नीतें' हें कडवें होतें, तें त्यांनीं संग्रहांत कमी केलें. आता नवीन आवृत्तींत त्यांनी त्याऐवजी एक नवें कडवें जोडून उजळा दिला आहे.

तांव्यांना सोंगाढोंगाचा मनापासूनतिटकारा असे. ते म्हणत, "आपल्याला जें वाटतं तें बोलायला कचरूं नये." शृंगारावरील आक्षेप त्यांना पटत नसत. ते म्हणत, "तत्वज्ञान थोर आहे म्हणून प्रणय थोर नाही का ? प्रणयाचं देवादिकांनाहि वेड आहे." हें विधान करतांना ते हातवारे करीत करीत—

एडका मदन, तो केवळ पंचानन
लाथ मारली शंकराला,
केला ब्रम्ह्याचा चूराडा

ही लावणी मोठ्या आवेशाने म्हणून दाखवत. स्वतःची 'चल जळो ज्ञानविज्ञान गडया !' ही कविताहि ते अशीच जोषाने म्हणत.

काव्यांत निसर्गाला स्वतंत्र स्थान देणें त्यांना संमत नसे. ते म्हणत, "सृष्टीचं सविस्तर वर्णन करण्यापेक्षा तिच्यांतला केवळ आनंद लुटावा." यामुळे त्यांच्या संग्रहांत निव्वळ निसर्गावर लिहिलेली अशी एखादी-दुसरीच कविता सापडते. स्वतःच्या शद्वचित्रात्मक कवितांत त्यांनी निसर्गाचा पार्श्वभूमीप्रमाणे उपयोग केला आहे. यामुळे त्या कवितांना उठाव मिळाला आहे. याचें प्रमाण म्हणून—घट भरे प्रवाहीं बुडबुडुनी, तें दूध तुझ्या घटांतलें, आज तो कुठे जिवाचा चोर, घट तिचा रिकामा—इत्यादि कविता उल्लेखनीय आहेत.

कवींत व शास्त्र्यांत मूलतः फरक आहे. कवीने उपदेशकाचा अगर प्रचारकाचा आव आणूं नये असें तांव्यांचें ठाम मत होतें. कवि आपल्या काव्यांतून नीतिपाठाचे 'डोझ' पाजूं लागला म्हणजे त्यांत काव्य शिल्लक राहात नाही—त्यास शुष्क व्याख्यानाचें स्वरूप येतें असें ते म्हणत. या मताचा पाठपुरावा करतांना ते वर्ड्स्वर्थचें उदाहरण देत. ते म्हणत, "डॅफोडिल्समधल्या

I wandered lonely
as a cloud
That floats on high
over vales and hills,
And all at once
I saw a crowd,
A host of golden
daffodils;
Ten thousands saw I
at a glance
Tossing their heads
in a sprightly dance

या चरणांत 'वर्ड्स्वर्थ' मधला कवि दृष्टीस पडतो परंतु Excursion मधल्या कांहीं ओळींत व Lines written above Tintern Abbey' मधल्या कांहीं भागांत त्याच्यांतला जो 'उपदेशक' नजरेस पडतो, तो काव्याची नासाडी करतो." यावावत ते माधवानुजांच्या 'सखे ग सुरेख संगम किती' या कवितेचें उदाहरण देत. या कवितेच्या आरंभीच्या

किति विशाल तट हे अहा !
प्रिय सखे, उभी तूं रहा
क्षणं येथिल शोभा पहा

या कडव्यांत 'मोदमग्न कवि' आहे. परन्तु दुसऱ्या कडव्यांत ' संगमाच्या वाळवंटांतील ही वाळू घेतली की बोटांच्या फटींतून ती कणाकणाने निखळूं लागते, तद्वत् आपलें आयुष्य हळूहळू सरत आहे' या नैतिक विचाराने त्याचा 'चिंतातुर उपदेशक' बनला आहे. त्यांच्या या मतानुसार केशवसुतांची 'तुतारी' म्हणजे एक व्याख्यान ठरतें. ते म्हणत, "विधवा विवाहावर व्याख्यान देण्यापेक्षा विधवेच्या अंतरंगांत शिरून तिच्या भावनांना तोंड फोडणं कलेच्या दृष्टीनं अधिक परिणामकारक

व हितावह आहे." तांब्यांच्या राष्ट्रीय काव्यांत देखील विशिष्ट पंथप्रणालींचा प्रचार नाहीं. 'रुद्रास आवाहन' या क्रांतिदर्शी रौद्र कवितेप्रमाणे 'वाटलें, नाथ! हो—' हीं अहिंसात्मक शांत कविताहि त्यांच्या कलात्मक लेखणींतून उतरली आहे. जें दृश्य अंतःकरणास स्पर्शून जाई तें त्यांच्या काव्याचा विषय होई-

उपदेशपर काव्याप्रमाणे शुष्क तात्त्विक काव्यावर तांब्यांची नाराजी असे. ते म्हणत, "समीकरण हें काव्याचं शील आहे, पृथक्करण नव्हे. तत्वज्ञान हवं, पण तें उघडंनागडं नको." या त्यांच्या विचारसरणींमुळे केशवसुतांचीं 'शापूर्जी', 'प्रीति मिळेल कां बाजारी?' इत्यादि काव्यें त्यांच्या नावडीचीं होतीं. ते म्हणत, "प्रीतीची मीमांसा करण्यापेक्षा कवींनं आपल्या नाट्यपर प्रतिभेच्या बळानं व सृजनशक्तीच्या योगानं प्रत्यक्ष प्रीतीची मूर्ति निर्माण करावी म्हणजे झालं." या दृष्टीने त्यांची 'दरडीवरील वाला' ही कविता वाचनीय आहे. स्वतः तांबे नाट्यपद्धतीचा अवलंब करून तात्त्विक कविता लिहीत व ती नीरस वाटूं नये एतदर्थ तिच्यावर कोमल भावनांचें झिरझिरीत आवरण चढवीत. याचें प्रत्यंतर म्हणून त्यांच्या 'या वेळीं माझ्या ये रमणा!,' 'घातलीं एकदा अता उडी' इत्यादि कविता उल्लेखितां येतील.

ज्यांत वाच्यार्थापेक्षा व्यंगार्थाला महत्व आहे अशा ध्वनिकाव्यास तांबे विशेष मानीत. ते म्हणत, "व्यंगार्थ म्हणजे संदिग्ध भाषा नव्हे. व्यंगार्थ म्हणजे सूचकता." खुद्द तांब्यांचीं काव्यें अत्यंत सूचक आहेत. त्यांच्या 'दृष्ट हिला लागली' या कवितेच्या

> **विशाळ डोळे लावुन वरती**
> **चित्रें पाही जशि काकुळती**
> **मधेच दचकुन कान देइ ती**

या, आणि

> **करकरीत तोन्हीसांजा ही**
> **देवदर्शना एकलि जाई**

या चरणांत विलक्षण सूचकता आहे. उपवर मुलगी असें कां करते हें न सांगताहि कळण्यासारखें आहे. याचप्रमाणें 'घट भरे प्रवाहीं बुडबुडुर्नी' या कवितेंतील

> **सळ डोळ्यांवर, काय पाहशी?**
> **कान देउनी काय ऐकशी?**
> **अचंचळ उभी व्याकुळ दिसशी!**

या चरणांतहि स्त्रीस्वभावदर्शक मजेदार सूचना आहे. एकाकिनी असें कां करते हें कुणाला सांगण्यास का हवें-?

ईश्वराच्या अस्तित्वावर तांब्यांची अढळ श्रद्धा होती. ते अंतःकरणानें भाविक होते. यामुळे त्यांच्या व्यापक वृत्तीस वैलापिक कारुण्याचा व नश्वर नैराश्याचा स्पर्श जाणवत नसे. बेसूर रडगाणें त्यांना अगदी नको असे. जगांत सर्व कांहीं भल्यासाठीं आहे असा त्यांचा दृढ विश्वास होता. याचा परिणाम असा झाला आहे, कीं ब्राउनिंगप्रमाणे त्यांचें काव्यहि अनंत आशावादानें ओतप्रोत भरलें आहे.

> Come, grow old along with me
> The best is yet to be

असें ब्राउनिंग सांगतो; त्याचप्रमाणे तांबे—

> **फूल गळे, फळ गोड जाहलें,**
> **बीज नुरे, डौलांत तरु डुले,**
> **तेल जळे, बघ! ज्योत पाजळे,**
> **कां मरणिं अमरता ही न खरी?**

असें म्हणतात. या दृष्टीनें 'घन तमीं शुक्र बघ! राज्य करी', 'उद्याची गति', 'महाप्रस्थान', 'मरणांत खरोखर जग जगतें' इत्यादि कविता मननीय आहेत.

तांब्यांच्या साहचर्यात जीं त्यांचीं काव्यविषयक मतें मार्गदर्शन म्हणून माझ्या कानांवरून गेलीं तीं येथे नमूद करण्याचा मीं यथामति प्रयत्न केला आहे. त्यांच्या कवितेचा आस्थेवाईक अभ्यास करणारांस थोडेंफार सहाय्य व्हावें येवढयाच एका अपेक्षेने मीं हा संक्षिप्त लेख लिहिला आहे.

(मनोहर मे ४२)

राजकवि ताम्बे व संगीत

लेखक

श्री. ग. न. पंडित

'गीतं वाद्यं तथा नृत्यं संगीतमिति कथ्यते' ही संगीताची व्याख्या आहे. राजकवि तांबे यांच्या कवितांतील संगीताचा विचार करतांना वरील व्याख्येतील वाद्य व नृत्य या संबंधी इतकेच म्हणतां येईल कीं त्यांच्या गेय अशा ज्या कविता आहेत त्या वाद्याच्या साथीवर सुंदर रीतीने म्हणता येतात. आणि त्यांच्या कांही कवितांवर नृत्यहि बसवितां येण्यासारखे आहे. परंतु प्रस्तुत लेखांत मुख्यत्वेंकरून संगीतांतील 'गीत' या विषयाबद्दलच विचार करावयाचा आहे.

स्वतः तांबे यांना संगीताबद्दल किती आस्था होती हे त्यांच्या 'संगीताचें मराठीकरण' या लेखावरून स्पष्ट दिसून येते. (पहा 'तांबे व्यक्ति आणि कला', खण्ड २ रा, पान १४९)

एक गमतीची गोष्ट प्रत्ययास अशी येते कीं उपरिनिर्दिष्ट लेखाच्या शेवटीं पान १५८ वर त्यांनीं "आधीं मराठीचे तानसेन, सदारंग, अदारंग उत्पन्न व्हावयास पाहिजेत मग ते मराठीच्या फुलांत सुगंध भरूं शकतील आणि हिन्दुस्थानी तोडीचे गायन मराठींत होऊं शकेल' असे विधान करून 'सह्याद्रीच्या दऱ्याखोऱ्यांत तानसेन पाठीव' अशी प्रार्थना केली आहे. त्या तानसेनाचा अवतार होण्यापूर्वीच रागदारीचे संगीत ज्यांत ओतप्रोत आहे अशा पुष्कळशा कविता त्यांनी स्वतःच निर्माण केल्या.

नाट्य-वाङ्मयांत रागदारीच्या चीजा नाट्याचार्य खाडिलकर यांनी प्रसृत केल्या व त्या नटवर्य बालगंधर्वासारख्या मधुर गायकांनी म्हटल्यामुळें लोकांच्या तोंडीं बसल्या व सहजगत्या समाजांत रागदारीच्या गायनाची आवड वाढूं लागली.

रंगभूमीवर रागदारी गाण्याचा प्रवेश करवून देण्यांत जसे नाट्याचार्य खाडिलकरांना अग्रेसरत्व आहे, तसेच भावगीतांत रागदारीचे गाणें प्रथम प्रसृत करण्याचें अग्रेसरत्व राजकवि तांबे यांचेकडेच जाईल.

राजकवि तांबे यांनी ज्या कविता रागदारींवर रचल्या त्या बहुतेक उत्तरकालीनच आहेत. त्यांना गायनाची फार आवड असे. गळा नसल्यामुळें ते बहुतेक समाजांत कविता म्हणून दाखवीत नसत. परंतु त्यांच्या कवितेंत संगीत व काव्य याचा इतका मधुर मिलाफ झालेला आहे कीं त्यांच्या कविता म्हणून दाखविणारा असा एक गायकवर्ग उत्पन्न झालेला आहे.

तारुण्याच्या ऐन उमेदीत झालेल्या व स्वतः कवीस पसंत नसलेल्या गज्जलाच्या चालीवर रेकॉर्ड केलेल्या 'डोळे हे जुलमि गडे' या कवितेच्या प्रसिद्धीचें कारण कवितेंतील चटकदारपणाच होय. तांब्यांच्या कविता गाणारे श्री. गुणे हे एकदां नागपुरास केवळ गाण्यासाठी गेले होते. त्यांनी सहज एकदा त्यांची कविता म्हटली, त्यावर त्यांचें मुख्य कार्य तर राहिले एकीकडे व पक्क्या गाण्याचे दर्दी लोक देखील तांब्यांच्या कविताच ऐकण्याचा हट्ट करूं लागले. ह्या स्वतःच्या लोकांच्या गोष्टी म्हणून जरीं सोडल्या (सोडावयास नको) तरी कोल्हापुरांतील प्रसिद्ध गायिका अञ्जमबाई यांनी दोन कविता रेकॉर्डींगसाठीं मागितल्या. त्या तांब्यांच्या कवितेच्या चटकदारपणावर इतक्या लुब्ध झाल्या कीं शेवटी त्यांनी परवानगीची वाट देखील न पाहतां त्यांचें रेकॉर्डींग करून टाकलें.

तांब्यांच्या कवितांचा एक गट असा पडतो कीं ज्यांच्यांत कविता वृत्तमय किंवा अगदी साध्या चालीच्या आहेत या गटांत जवळ जवळ ८८ कवितांचा समावेश होतो. (संदर्भ पटवर्धन संपादित तांबे- कविता, प. आ.)

वृत्तमय कविता २९, जाति चन्द्रकांत ११, जाति भूपति ९, जाति अक्रूर १, जाति उद्धव ४, जाति अभिमन्यु ३, जाति मदनमंजरी २, जाति समुदितमदना ५, ओव्या ५, अभंग १, जाति मुद्रिका १, जाति भुवनसुन्दर १, जाति जीवनध्वनी १, पडक्षरी छंद १, वियद्‌गंगा १, जाति शरण १, सरस्वतीस्तोत्र १, जाति भवानी २ तुझ्या गळा १, प्रणयवंचिताचे उद्‌गार १, चिवचिव चिमणी १, जाति फुलवेल १, आनंदी आनंद १, तृणाचें पातें १, जाति महाकाली १ आणि वाटेले नाथ हो १.

या कविता साधारणपणे कोणासहि म्हणतां येतील अशा आहेत. अर्थात् राजकवि तांबे यांनाही आरंभीं आरंभीं बायाबापड्यांच्या गाण्यांच्या चालीं किंवा लावणीवजा चालीच कवितेंत घ्याव्या लागल्या. हा गट गायक वर्गानें अगदीं त्याज्य म्हणून काढलेला नाहीं. उत्तम गायकाचे तोंडीं वृत्त काय, ओव्या काय, गज्जल काय किंवा लावण्या काय, अप्रतिम लागतात. या प्रकारांत देखील रागदारीच्या सुन्दर छटा दाखवितां येतात. लावण्याच्या चालींचें गायन बहुधा दीपचंदी, घुमाळी-सारख्या दुडकी तालावर चालते.

या नंतर दुसरा एक मोठा गट. यांतील कवितांच्या जातींचें संशोधन व नामकरण कै. प्रा. पटवर्धनांनी संपादलेल्या काव्यसंग्रहांत झालेलें आहे व त्यांचे रागही कवितेच्या आरंभीं दिलेले आहेत. तद्नंतर कांहीं कवितांचा असा एक अल्प गट आहे कीं ज्यांच्या जातींचें नामकरण कै. प्रा. पटवर्धनांनीं केलेलें नाहीं, परंतु ज्यांचे राग मात्र निर्देशित केलेले आहेत. गायक वर्गाच्या आवडींचें हेंच क्षेत्र होय.

परंतु या विषयीं विवेचन करण्यापूर्वी गायनाच्या बैठकींत बसलेल्या श्रोतृगणाचें मनोविश्लेषण करणें आवश्यक आहे. गाण्याचे बैठकींत बसणारा सर्वच श्रोतृसमाज गायनाच्या सर्व प्रकारांनी मोहित होणारा नसतो पहिला वर्ग गवयाच्या विलंबित लयीने, आलाप तानानें, मींड वा हरकतीने लुब्ध न होतां उठून तरी जातो किंवा निद्राधीनच होतो. दुसरा एक आणखी वर्ग असा कीं ज्याची मनोभूमिका वर्गांतील काळ्या फळ्याप्रमाणे असते. त्यावर वाटेल त्या प्रकारचें गाणें लिहा. वर्ग (बैठक) संपल्यावर तो काळाचा काळाच. ह्या दोन वर्गाहून अगदी वेगळा एक वर्ग असतो. ह्या वर्गांतील लोकांची वागिंद्रियाशिवाय सर्व इन्द्रियें फार संवेदनक्षम असतात. बेताला, कणसुरा आदि गायनांतील त्रुटचा तत्काल त्यांच्या भ्रुकुटिस्फुरणाने वा नेत्राकुंचनाने दृगोचर होतात. याची भूमिका एका साहित्य क्षेत्रांतील मूक समालोचकाप्रमाणे होऊं लागते. ह्याच्या हृन्मन्दिराचा घुमट इतका मोठा असतो कीं गाणे संपल्यावर देखील तेथे ध्वनि–प्रतिध्वनि उमटत असतात. कला ही अनुकरणप्रिय असल्याने अशा श्रोतृसमुदायांत काव्यनिर्मितीच्या वेळीं ऐकलेल्या चीजांच्या चाली अन्तर्यामांतून निघून वरचेवर मदत करतात. गायन जें समाजांत प्रसृत होतें तें याच वर्गाकडून. तांबे हे माझ्या मतें तिसऱ्या वर्गात बसतात व त्यामुळेच त्यांच्या निर्मितींत रागदारीस एवढें महत्त्व आलें आहे.

त्यांच्या गेयानुकूल कवितांचें जें कै. पटवर्धन यांनी जातीकरण केलेलें आहे तें विचारांत घेतलें असतां असें मुळीच म्हणतां येणार नाहीं कीं राजकवि तांबे यांची गायनानुकूल अशी प्रत्येक कविता लिहिण्यापूर्वी ती कविता अमक्या रागांत लिहिली असली पाहिजे किंवा त्या रागांतील एखादी विशिष्ट चीज चालीकरतां योजून मग त्या चालीवर कविता रचली. एकच नववधू जाति. पण त्या जातींतील निरनिराळ्या कवितांवर निरनिराळे राग लिखित आहेत. एवढेंच नव्हें तर त्या त्या कविता गायिल्याहि जातात. याचें कारण असे की गवयास कोणत्यातरी तालाच्या आवर्तनांत बसणारीं अशी पदरचना हवी असते. तालाचे मात्रे मात्रेस रचनेच्या लघु गुरु मात्रा मिळत असल्यास, तो ती रचनेच्या विषयानुरूप वाटेल त्या रागांत गाऊं शकतो. नववधू जातीची रचना त्रितालाचे आवर्तनांत बसविली आहे व प्रत्येक चरणांत १६ मात्रांचा मोजीव हिशोब आहे. त्यामुळे ती रचना अथवा इतर जातींतील रचना गवयास गेयसुलभ झालेल्या आहेत व विषयानुरूप रचनेच्या पश्चात् संगीतज्ञाच्या आवडीनुरूप त्यांचे राग-संशोधन झालेलें आहे.

भावोद्दीपन हाच हेतु कोणत्याहि कलेचा असतो. चित्रकला रंगरेखांच्या व छायाप्रकाश यांच्या मदतीने हें कार्य करते, तर नृत्यकला हावभाव व वेशभूषा यांच्या मदतीने करते. संगीत व काव्य ह्यांच्याजवळ मात्र शब्द आणि सूर या शिवाय कांहीं साधन नाही. संगीततज्ञास आपल्या संगीताने जगास वेडावून टाकायचें असल्यास शब्दांची विलासभूमि तयार करावी लागते आणि काव्याकारासहि आपल्या काव्याने जगास मोहून टाकावयाचें असल्यास हृदयांतील भावना सुरेल शब्दांत मांडल्याशिवाय चालावयाचे नाहीं. इतक्या ह्या दोन्ही कला परस्परावलंबित आहेत. विषयवर्णनाची पहिली पंक्ति जिला ध्रुपद किंवा पालुपद म्हणतात ती इतकी ठसकेबाज व अर्थपूर्ण पाहिजे कीं कांहीं वेळ तिच्या आवर्तनावरच श्रोत्यांना झुलत ठेवतां आलें पाहिजे. उदा- 'कंकर मार जगाई' किंवा 'निर भरन कैसे जाऊं सखीरी' वगैरे हिन्दी चीजांचे मुखडे ऐकल्याबरोबर श्रोत्यांचें मन लगेच आकर्षिले जाते. हीच गोष्ट राजकवि ताम्बे यांच्या कवितेसंबंधीं आहे. त्यांच्या कवितेची

पहिली ओळख इतकी भावपूर्ण व सहजसुन्दर आहे की ही ओळ ऐकतांच वृत्ती रसलीन होते.

याशिवाय हिन्दी चीजांप्रमाणें राजकवि ताम्बे यांच्या कवितांतून जीं गृहचित्रें किंवा ज्या संसारिक भावना लोकांच्या डोळ्यांसमोर नित्य खेळत असतात त्याचेच यथातथ्य चित्रण कलापूर्ण व हलक्या हाताने केलेले आहे. त्यांची शद्वरचना विषयानुरूप गंभीर, कठोर व ललितवर्णात्मक असते. हीच तऱ्हा चीजांची आहे. वादळ-वर्णन भयंकर करावयाचें असल्यास 'उमड घुमड घन गर्जत आये' अशीच दीर्घ-विरामी पंक्ती यावयाची. तीच वसंत ऋतूंतील बहार दाखवावयाची असल्यास 'कलियन संग रंग' अशी मृदुल व ललित पंक्ति येते. ताम्ब्यांच्या कवितेंत अशा प्रकारचें साम्य म्हणून अनुक्रमें 'कडकड कडकड तडित कडाडे' आणि 'वदन–मदन–रंग–सदन'–या कवितांकडे बोट दाखवितां येईल. या साम्यामुळेच राजकवि तांबे यांच्या कविता रागदारी गायकवर्गास प्रिय झाल्या आहेत. रागदारीच्या कवितांत नववधू, प्रणयप्रभा, सृष्टलता, वरमंगला वगैरे अनेक जातीच्या कविता आहेत व कांहीं अपवाद सोडून साधारणतः राग योजनाही विषयानुरूप झाली आहे. याशिवाय त्यांच्या कवितेचा आणखी एक विशेष गायक वर्गाच्या दृष्टीने असा आहे की कवितांच्या सुरुवातीच्या ओळींचा स्वरालाप घेतला तर गवयाच्या तोंडीं असलेल्या प्रसिद्ध चीजांच्या स्वरालापाशीं हुबेहूब साम्य प्रतीतीस येते. उदाः

राग भैरवी दिनान्ती श्रमान्तीं भवानी दयानी

राग यमनकल्याण दृष्ट हिला लागली
चयन नहीं दिनरात

राग देस आला हा दारीं उभा
पियाकर घर धरकत है

राग ललत कवणें मुलखा जासी
पिहु पिहु रटत प्रपीयरा

राग दुर्गा छेड सखे दुर्गा मधुरागिणी
देवी भजो

राग सोहनी आज फिरुनि कां दारिं
काहे अब तुम आवे

२०–२२ कवितांच्या या तिसऱ्या गटांत कांहीं थोडयाशा कविता आरंभीं आरंभींच्याही आहेत व बऱ्याचशा कविता ग्वाल्हेर येथे लिहिल्या आहेत. छन्दोरचनाकारास रख्या कसोशीने संशोधन करण्याऱ्या संपादकाच्या तावडींतूनही राजकवि तांबे यांच्या कांहीं कविता जातिकरण संस्कारांतून निसटल्या याचा अर्थ इतकाच कीं प्रचलित जातींपेक्षां निराळ्या निराळ्या चालीवर या कविता लिहिल्या आहेत.

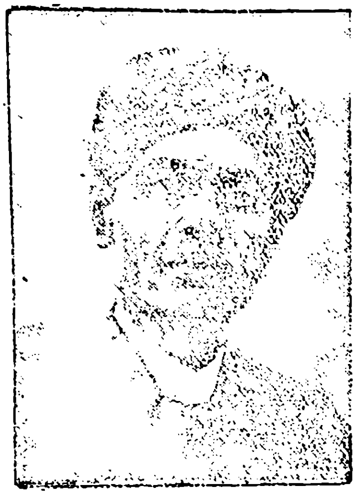
तांबे यांचे आयुष्यक्रमाचे अवलोकन केल्यास हे सहज दिसून येते कीं बाल्यावस्थेपासून त्यांना उत्तम उत्तम गायकांचे (मग ते हरदास असोत किंवा गवई असोत) गायन श्रवणाची नित्य नवीन संधी मिळाली होती. खुद्द त्यांचे बंधु गणपतरावजी हे प्रसिद्ध हरिकीर्तनकार म्हणून प्रसिद्ध आहेत. आयुष्यांतील बराचसा काल देवास, इन्दूर व लहानसहान राजेरजवाडे ह्यांच्या राजधानींच्या ठिकाणी त्यांनी व्यतीत केला होता. देवासला काय किंवा इन्दूरला काय हरीहरबुवा, केशवराव आप्टे, सखारामपंत पखवाजिया वगैरे कलावंतांच्या तोंडून गायनवादन ऐकण्याचे त्यांना पुष्कळसे प्रसंग आले असतील. परीक्षा-कार्यवाह म्हणून ते ग्वाल्हेरीस राहूं लागल्यापासून तर या बाबतींत फारच अनुकूल अशी परिस्थितो निर्माण झाली होती. प्रसिद्ध गायनाचार्य राजाभैया पूंछवाले यांचे शिष्य परंपरेंतील अग्निहोत्री बंधूंची जोडी शेजाराला, रा. गुणे यांच्यासारखे नातेवाईक व त्यांच्या कवितेसंबंधी विशेष आस्था बाळगणारे त्यांचे गवई केव्हांही त्यांचे हाकेस ओ देण्याला तयार होते. ताम्ब्यांचे मन कलापूर्ण, सूक्ष्मसंस्कारक्षम व परिणतप्रज्ञ असल्याने त्यांनी या प्रसिद्ध गायक मंडळींकडून ऐकलेल्या बऱ्याचशा चालीवर कविता लिहिल्या आहेत.

माझे ग्वाल्हेरीस १॥ वर्ष वास्तव्य असतांना त्यांच्या हयातींत सहवासाचे सौभाग्य मला लाभले आहे. त्या स्मृतिरम्य काळांत मी त्यांचेबरोबर कित्येक बैठकींत गाणें ऐकावयास गेलो आहे व त्यांच्या गानलुब्ध वृत्तीचे प्रत्यक्ष चित्र पाहण्याची मला सुसंधी प्राप्त झालेली आहे. उत्तम गाणे ऐकल्यानंतर रोजच्या आमच्या संध्याकालीत बैठकींत आम्ही ऐकलेल्या रागाची कित्येक दिवस चर्चा करीत असूं. असे किती तरी प्रसंग अजून आठवतात कीं घरीं मुलांस शिकवण्यास आलेले रामजीभैय्या अग्निहोत्री एका खोलींत गाणे शिकवित बसलेलें आहेत. त्यांनी एखादी नवीन

चीज सुरू करावी. इकडे आमचे साहित्यविषयक बोलणें चालले असावे. चीज ऐकल्यावरोबर राजकवि तांबे यांनी त्यास बोलावून त्यांच्याकडून चीज फिरून गावबून घ्यावी व मग 'गायनकला ही काव्यापेक्षां श्रेष्ठ आहे' असे राजकवि तांबे यांचे सिद्धांत–मंडन व्हावे. ललित कलेच्या या रम्य पुष्पवाटिकेंत एक मन भृंग्याप्रमाणें लीन तर दुसऱ्या व्यवहारी मनास दूरवर असलेल्या विन्हार्डी पोहोंचण्याची घाई ! मध्येंच त्यांची स्फूर्ति जागी व्हावी, मग महिनाभर रोज नवीन रचलेल्या कविता ऐकावयाला मिळाव्या. कधी त्या साध्या ओवीरूपानें प्रगट होत तर कधी त्या उत्तम व प्रसिद्ध चीजेच्या चालीवर व उत्तम रागभूपेंत व्यक्त होत. 'दिव्यांगनेची ओढ', 'घर राहिले दूर,' 'कां उभी तूं तरी' वगैरे कविता याच कालांतील आहेत. ह्या कविता रचण्यापूर्वी 'भवानी दयानी' सारख्या हिन्दी चीजा त्यांनी ऐकल्या होत्या व त्या त्या चालीवरच त्यांना ह्या कविता लिहिण्याची स्फूर्ति झाली.

पुढे पुढे ग्वाल्हेरच्या पूर्णानुकूल अशा संगीत वातावरणांत त्यांनी हिंदी चीजेनुरूप त्याच रागांत व त्याच चालीवर कविता रचण्यास सुरवात केली होती. चीजेप्रमाणेच हुबेहुब कविता लिहायची म्हणजे चीजेच्या केवळ मात्रा मोजून काम भागावयाचे नाही. उलट चीजेचा लयक्रम लक्षांत घेऊनच रचना व्हावयास पाहिजे. चीजेंत कुठे कुठे दीर्घ अक्षरमुद्रां द्रुतगतीनें म्हणजे ऱ्हस्व मात्रेच्या कालांत उच्चारलें जाते.

आणि कुणी सांगावे, तांब्यांनी कदाचित् हुबेहुब चीजेप्रमाणें कविता पुढे निर्माण केल्याहि असत्या !

संध्याछाया भिवविति हृदया-

: लेखक :

श्रीपाद डोंगरे, मुम्बई.

(कविवर्य भास्कर रामचंद्र तांबे दि. ६ डिसेंबर १९४१ या दिवशीं दिवंगत झाले. श्री. श्रीपाद डोंगरे (सहसंपादक 'लोकसत्ता') हे त्यांच्या अंतकाळीं उपस्थित होते. राजकवींच्या अखेरच्या घटिकांचें त्यांनी पुढील ले त हृदयस्पर्शी वर्णन केलें आहे — संपादक)

३ डिसेंबर १९४१ ला भास्करराव तांबे यांची प्रकृति बिघडल्याचें वृत्त माझ्या वडिलांनी मला सांगितलें ते नुकतेच त्यांच्याकडे जाऊन आले होते. मामा–भाच्यांची ही अखेरची भेट होती. माझ्या वडिलांवर भास्कररावांचा फार लोभ होता. कोणत्याहि अडचणी, दुःख ते माझ्या वडिलांना मोकळेपणाने सांगत. त्या शेवटच्या भेटींत त्या दोघांचें काय बोलणें झालें, तें मला कळलें नाही. जें कळलें ते अगदीच खाजगी स्वरूपाचें होतें. माझे वडील जुन्या जमान्यांतील एक निष्ठावंत साहित्यिक होते. परंतु साहित्याबाबत त्या दोघांची बैठक वेगवेगळ्या स्वरूपाची असल्यामुळे म्हणा, वडिलकीच्या नात्यामुळे म्हणा, अगर मामा–भाच्याच्या वयांत बरेंच अंतर असल्यामुळे म्हणा त्या दोघांत साहित्य–विषयक चर्चा फारच क्वचित्, किंबहुना कधींच होत नसे. पण त्यांच्यांत जें बोलणें होई तें मात्र अत्यंत जिव्हाळ्याचें होई यांत शंका नाही.

भास्कररावांची प्रकृति खालावली हें जेव्हा मला कळलें त्यावेळीं रात्रीचे १० वाजण्याचा सुमार होता. उत्तर हिंदुस्थानच्या ऐन थंडीचा तो मोसम. संध्याकाळीं ७–७॥ वाजतांच रस्त्यावर सामसूम होते. आमच्या घरापासून भास्करदादांचें घर मैल–दीड-मैलाच्या अंतरावर होतें. इतक्या रात्रीं ऐन थंडींत सायकलवरून जाणें म्हणजे एक दिव्यच होतें. मन स्वस्थ बसू देईना. त्यांच्याकडे जाण्याचा विचार मी माझ्या वडिलांजवळ बोलून दाखवला. एवढ्या रात्रीं आजारी माणसांकडे न जाणें बरें असा वडिलांनी सल्ला दिला, व तो मलाहि मान्य झाला. भास्करदादा ह्या आजारांतून आता उठत नाहीत असे उद्गार माझ्या वडिलांच्या तोंडून निघालेले मी ऐकले होते. यावेळेपर्यंत मी प्रत्यक्ष मृत्यु पाहिलेला नव्हता. मेलेलीं माणसें पाहिलेलीं होतीं, पण माणूस मरतो तेव्हां काय होतें याची मला कल्पना नव्हती. श्वास जोराने चालतो, आवाज घरघरतो, उचकी लागते, इत्यादि अंतकालच्या घटना मी ऐकल्या होत्या. त्या रात्रीं माझ्या डोळ्यांपुढे भास्करदादा आणि या सर्व घटना पुन्हा पुन्हा दिसत होत्या...

सकाळ झाली आणि मी भल्या पहाटेंच त्यांच्याकडे गेलों. दार बंद होतें. मी बाहेरून टकटक् केलें. बराच वेळ कोणीहि आलें नाही. पुन्हा मी टकटक् केलें. इतक्यांत भास्कररावांना खोकल्याची उबळ आली. ते काहीवेळ खोकत होते. त्यांचे खोकणें बंद झाल्यावर मी दाराची कडी जरा जोरानेच वाजवली. भास्करराव आपल्या मुलीला क्षीण आवाजांत म्हणाले, 'शांताराम बघा तर कोण आलंय् ?' (शांताला ते लाडाने 'शांताराम' म्हणत) तिने मग दार उघडलें. मला पहातांच

अनुक्रमणिका

शांतानें मंदस्मित केलें. पण त्या स्मितांत विषण्णता होती, दुःख होतें, कारुण्य होतें. मी तिला दारांतच विचारलें, 'दादांची तब्येत कशी आहे ?' माझा प्रश्न ऐकतांच तिच्या डोळ्यांत पाणी जमलें. पाहिजे असलेल्या प्रश्नाचें उत्तर मला मिळालें होतें. मी आंत आलो. पार्वतीवहिनी (भास्कररावांची पत्नी) तांब्यांच्या उशागत बसल्या होत्या. शांता व मनी तेथेंच उभ्या होत्या. मधू जवळच भिंतीला टेकून बसला होता व इतर दोन लहान मुलें अद्याप अंथरुणावर लोळत होती. मीहि भास्कररावांच्या जवळ जाऊन बसलो, सर्वांकडे नजर टाकली. काल रात्रीं जवळजवळ सर्वांनाच जागरण झाले असावे असें त्यांच्या डोळ्यांवरून मला दिसत होते.

भास्कररावांच्याजवळ मी बसलो होतो. एक हाडांचा सापळा अंथरुणावर ठेवावा तसे ते दिसत होते. मधूनमधून त्यांना खोकला येई व त्यावेळीं ते 'अग आई ग ऽऽऽ' म्हणून म्हणत. ह्या त्यांच्या हालचाली-मुळेच अद्याप त्यांच्यांत जीव आहे असे वाटे. अगोदरच त्यांची प्रकृति क्षीण, त्यांत त्यांचा हा आजार. त्यांना कमालीचे कष्ट होत आहेत हें स्पष्ट दिसत होते, तथापि आल्यागेल्या माणसांशी चार दोन शब्द तरी ते बोलतच. मी गेलो तेव्हां ते म्हणाले, 'आलास ? छान झालं ! आता कांहीं माझा भरवंसा नाही !' 'सकाळच्या प्रहरीच असं भलतं सलतं बोलूं नका भास्करदादा !' मी म्हटले. त्यावर ते पुन्हा म्हणाले, 'अरे सकाळ काय नि संध्याकाळ काय ? व्हायचंय् ते टळत नाही. मी कांहीं फार दिवसांचा सोबती नाही आता !' आणि लागलीच ते म्हणाले;

'ढळला रे ढळला दिन सखया
संध्या छाया भिवविती हृदया
लागले नेत्र रे पैलतिरी !'

त्यांनी या स्वतःच्याच ओळी इतक्या कारुण्यपूर्ण स्वरांत म्हटल्या की, त्यावेळीं तरी माझ्या मनांत चलविचल झाल्याखेरीज राहिली नाहीं, पण मला आश्चर्य वाटले ते याचे, की त्यांच्या त्या तशा अवस्थेंतहि त्यांनी वरील ओळीं अगदी अस्खलित वाणीने व अत्यंत भावनोत्कटतेने म्हटल्या ! जणू फार दिवसापासून ज्या गोष्टीची ते वाट पहात होते, ती गोष्ट आता अगदी समिप आलेली आहे. त्यांनी या ओळी म्हटल्या आणि त्यांच्या डोळ्यांतून घळघळा अश्रू वाहूं लागले. काव्यगायन इतक्या तन्मयतेने ते करीत तितक्याच तन्मयतेने त्यांनी या ओळी म्हटल्या होत्या. आपले हृदय, आपली सारी भावना त्यांनी त्या ओळींत ओतली होती ! कांही वेळ स्तब्धता पसरली, पण लागलींच भास्कररावांनी त्यांच्या नात्यांतील व्यक्तींची आठवण काढायला सुरवात केली. अमका कुठे आहे, तमका कुठे आहे, त्याची भेट झाली नाहीं, आता होणार नाही इत्यादि चौकशीस त्यांनी आरंभ केला. आपल्या नात्यांतली मंडळी आपल्याजवळ असावी, आपल्याला त्यांनी भेटावें, असे त्यांना नेहमीच वाटे. आता आपला भरवसा नाहीं असे जेव्हा त्यांना वाटूं लागले तेव्हा-पासून तर त्यांना आपल्या सर्व लोकांची फारच उत्कटतेने आठवण होऊं लागली. त्यांची बुद्धि चांगलीच जागृत होती आणि जसजसे क्षण जात होते तसतशी लोकांची आठवण त्यांना अधिकाधिक होऊं लागली.

वास्तविक मृत्यूची त्यांना मुळीच भीति वाटत नव्हती. त्यांच्या चेहऱ्यावर भीतीचा लवलेशहि नव्हता. उलट, शारीरिक अस्वस्थतेमुळे ते जीवनाला कंटाळलेच होते. तसे ते अनेक वेळा बोलूनहि दाखवीत. त्यांची एक इच्छा मात्र होती की, त्यांच्या दोन्ही मुलींचीं लग्नें त्यांच्यासमोर व्हावीं, पण विधिलिखित निराळेच होते. माणसाच्या साऱ्याच इच्छा कधी सफल होत नसतात. एक पूर्ण झाली की, दुसरी आपोआप निर्माण होते. एकींतून दुसरी, दुसरींतून तिसरी इच्छा निघतेच आणि त्या सर्व पूर्ण होण्यापूर्वीच मृत्यु झडप घालतो ! भास्कररावांच्या बाबतींतहि असेंच झालें असल्यास नवल तें काय ? त्यांच्या दोन्ही मुलींचीं लग्नें त्यांच्या समोर झाली नाहींत.

कांहीवेळ भास्करराव बोलत, कांहीवेळ मी बोलत असे आणि अशा तऱ्हेने दीड दोन तास मी तेथे होतो. काव्याचा मेरू हळूहळू ढासळत असल्याचें मला दिसत होतें, तथापि आणखी ४८ तासांतच तो पूर्ण ढासळेल अशी मला कल्पना नव्हती. मी त्यांचा निरोप घेऊन घरी आलों—

५ तारखेला संध्याकाळीं प्रा. ना. वा. पराडकर मला भेटले. भास्कररावाची प्रकृति चिंताजनक असल्याचें मी त्यांना सांगितले, तेव्हां ते म्हणाले, "होय,

शांताने मला आजच कॉलेजांत सांगितलें. मलाहि त्यांनी आज संध्याकाळीं घरीं बोलावलें आहे, पण उद्या सकाळीं मी तिकडे जाणार आहे. तुम्ही माझ्या घरीं या मग दोघे मिळून आपण जाऊं !" मी संमति दिली.

आणि ६ तारखेला आम्ही दोघेहि भास्कररावांचे घरीं त्यांना भेटायला गेलों, तो सारा कारभार आटोपलेला दिसला. 'ज्योत' विझून गेली होती ! भास्कररावांना खाटेवरून खाली उतरवून भूमातेच्या अंकीं दिलें होतें ! त्यांच्या सर्वांग अंगावर चादर टाकली होती. तांबे निष्प्राण होऊन पडले होते ! काव्य निघून गेलें होतें ! फक्त चौकट तेवढी शिल्लक राहिली होती ! आसपास चार, पांच लोक बसले होते. मुलें–मुली गुमसून रडत होत्या. स्थितप्रज्ञाप्रमाणे उभे रहाण्यापलीकडे आम्हांला कांहीं उपायच सुचत नव्हता भास्कररावांच्या डाव्या बाजूला प्रा. पराडकर व उजव्या बाजूला मी बसलो. हळूहळू भास्कररावांची मित्रमंडळी आणि नातेवाईक जमू लागले. कांहीं चहात्यांना त्यांच्या मृत्यूची बातमी कळतांच ते मिळेल तें वाहन घेऊन तेथे आले. तयारी सुरू झाली आणि 'श्रीराम' असा उच्चार करून ताटी उचलली. वीस–बावीस लोक पुढे व वीस–बावीस लोक मागें अशी ती महान् कवीची अखेरची यात्रा सुरू झाली ! ज्या कवीने सर्व महाराष्ट्राला वेड लावलें त्या कवीच्या स्मशानयात्रेला ग्वाल्हेर सारख्या मराठी संस्थानांत अवघे १०० लोकहि जमू नयेत याचें शल्य मनाला एकसारखे टोचत होते. वाटेंत कुणी तरी ओळखीचा भेटे आणि विचारी, ' काय हो, कोण ?' मी त्याला उत्तर देई. ' भास्करराव तांबे' आणि मग तो 'अस्सं' असे उद्गार काढून आपल्या मार्गाला लागे. कांहीं लोक आस्थेने विचारीत व आमच्यांत सामील होत. ग्वाल्हेर शहरांत मराठी भाषिकांची संख्या कांही कमी नाही, परंतु तेथील लोकांना 'आस्था' हा शब्द माहीत नाही. त्यावेळी ते संस्थान होते. संस्थान होते म्हणूनच तांबे राजकवि झाले हे मान्य आहे, परंतु ते संस्थान होते म्हणूनच तेथील महाराष्ट्रीय जनतेने त्यांची उपेक्षा केली. तांबे महाराष्ट्रांत असते तर...

आणि अशा तऱ्हेने त्या राजकवीची स्मशानयात्रा भरभर आडरस्त्याने स्मशानभूमीकडे निघाली. तासाभराच्या आंतच आम्ही शहराबाहेर असलेल्या स्मशानभूमीवर येऊन पोहोचलो. भटाने मंत्र म्हटले. भास्कररावांना चितेवर ठेवण्यांत आले. आम्ही कांही लोकांनी त्या चितेवर चंदनाच्या चिपट्या टाकल्या अग्नी देण्यांत आला आणि थोड्यावेळांतच अग्नीच्या ज्वाळा धडधडा वर उफाळूं लागल्या. काष्ठवत् झालेले तांब्यांचे ते शरीर क्षणार्धात रक्षावत् झाले. मराठी काव्याचा मेरूमणी पूर्णपणे नष्ट झाला. ' मधुघट ' खरोखरच ' रिकामे ' पडले ! त्याचवेळीं कुणी रसिकाने

> जीवनाध्वरिं पडे आज पूर्णाहुती,
> येइ अन्त्येष्टिघटि, आज झालों कृती ॥
>
> कर्मभूमीवरी अवतरुनि जीं करीं
> सकल कर्मे हवी आज होवोत तीं. १
>
> कोणि आणूं नका आसवें लोचनीं,
> छे ! न ही शून्यता! पूर्णता, सद्गती ! २
>
> आज वीणेवरी भागवती शारदा
> साममंत्रावली स्वैर आलापु तीं ३
>
> आज षड्दर्शनें मूर्त येवोनिया
> वेदघोपें भरून सवनभूमीप्रती ! ४
>
> शंखघंटादिकीं नाद घुमवा अतां,
> चौघडा द्या झडूं या करा आरती ५
>
> आज पुष्पांजली स्थंडिलीं अर्पुनी
> स्वस्तिवचनीं करा सांगतासिद्धि ती ६

ही तांब्यांचीच 'पूर्णाहुति' कविता म्हटली. आम्ही तांब्याच्या आत्म्याला तिलांजलि देऊन परत निघालो. भास्कररावांच्या मृत्युस्थानावर एक पणती मिणमिणत होती. त्या पणतीची शांत ज्योत पाहून बाहेर आलो, चालूं लागलो परंतु मन मात्र अद्यपहि त्या पणतीभोवतींच घोटाळत होतें !

प्रा. जोगकृत तांबे-काव्य प्रशस्ति (?)

लेखक : पां. ब. गाडगीळ

जयंति ते सुकृतिनो रससिद्धा : कवीश्वरा
नास्ति येषां यशःकाये जरामरणजं भयम् ॥

पुणें येथील व्हीनस बुक-स्टॉल या सुप्रसिद्ध प्रकाशन संस्थेनें राजकवि भास्कर रामचंद्र तांबे यांच्या कवितेची चौथी आवृत्ति गेल्याच सालीं प्रसिद्ध केलेली आहे. तांबे यांच्या या काव्यसंग्रहाला मराठींतील एक नाणावलेले टीकाकार, 'अर्वाचीन मराठी-काव्य' 'केशवसुत' सौंदर्यशोध व आनंदबोध' 'अभिनव काव्य प्रकाश' इत्यादि ग्रंथांचे कर्ते प्रा. रा. श्री. जोग यांनी 'मधुघटांतील मधु' या शीर्षकाची चोवीस पानी विस्तृत प्रस्तावना लिहिलेली आहे. या प्रस्तावनेसंबंधींच आम्हीं आमचे विचार आज 'युगवाणीच्या वाचकांसमोर मांडणार आहोत. खरें पाहिलें असतां तांबे यांच्या सरसरमणीय काव्याला प्रस्तावनेची गरज नाहीं. तांबे यांच्या कवितेची कोणींहि 'पाठराखण' करण्याचें कारण नाहीं कारण त्या रससिद्ध कवीची कविता रसिकमान्य झालेली आहे. कदाचित् विद्यार्थ्यांच्या सोयीसाठीं प्रकाशकांनीं ही प्रस्तावना घेतली असावी. तांबे यांच्या काव्याचें समीक्षण व मार्गदर्शन व्हावें म्हणून व्हीनस प्रकाशनाच्या चालकांनीं प्रा. जोगांची प्रस्तावना या संग्रहाला जोडली असावी. आजकाल आपण पाहतों कीं प्रकाशक एखाद्या सन्मान्य साहित्यशौंडाला अगर एखाद्या प्रथितकीर्ति प्राध्यापकाला गांठून, त्याकडून प्रस्तावना लिहून घेतात. ग्रंथांतील मर्म ओळखणारा ग्रंथकर्त्याचा समानधर्मा लेखकच प्रस्तावनाकार असावा हें प्रकाशकांच्या लक्षांत येत नाहीं. तांबे यांच्या काव्याचें रसोद्ग्राही समीक्षण करण्यास, सौंदर्यान्वेषांचें मार्मिक निवेदन करण्यास व त्यांच्या काव्यांतील सौन्दर्याचें दर्शन घडविण्यास प्रा. श्री. के. क्षीरसागर यांच्यासारखा रसज्ञ टीकाकारच पाहिजे. मराठी विषयांचा कोणताहि प्राध्यापक हें कार्य करूं शकेल असें समजणें चुकीचें होईल. प्रा. जोगांच्या या प्रस्तावनेमुळें विद्यार्थ्यांची दिशाभूल होणार, त्यांची काव्यविषयक मतें विपरीत बनणार आणि हे मराठी विषयाचे अर्धकच्चे पावकच्चे विद्यार्थीच भावी पिढीचे लेखक होणार असल्यामुळें त्यांची काव्यविषयक मतें चुकीची ठरणार. प्रा. जोगांनीं लिहिलेल्या या प्रस्तावनेमुळें मराठी वाङ्मयाच्या जिज्ञासु वाचकांचीहि फसगत होणार आहे व म्हणूनच या प्रस्तावनेंतील अज्ञानजन्य विधानांचा व क्वचित् ठिकाणीं प्रस्तावनाकारांनीं केलेल्या खोडसाळपणाचा आम्हीं परामर्श घेणार आहोत.

या प्रस्तावनेची सुरुवातच पहा—"आधुनिक कवींत तांब्यांइतका भाग्यवान कवि दुसरा कोणींहि झाला नाहीं. लहानपणीं सहजगत्या रचिलेल्या काव्यपंक्तींवरून त्यांच्या अंगीं असलेला कविप्रतिभेचा स्फुल्लिंग ओळखून, तो फुलवून त्याचें संवर्धन करणारा गुरु त्यांना लाभला. गुरूनें शिष्याच्या कवित्वासंबंधाने दाखविलेली आस्था स्वतः शिष्यानें मात्र स्वतःच्या काव्यरचनेबाबत बाळगिली नाहीं—त्या कवितांचे

अनुक्रमणिका

मोठया साक्षेपानें संकलन करून त्या प्रकाशित करणारा एक भक्त व तोहि स्वतः कवि असणारा, त्यांना मिळाला---कविप्रतिभेचा पुरापुरा उन्मेष होण्याच्या आधींच दत्त कवि गेले, उन्मेष होऊनहि तिला स्थिर पक्वता येण्याच्या आधीच गोविंदाग्रज व बालकवि दिवंगत झाले, अशी पक्वता येऊनहि तिचीं फळें पूर्णपणें हातीं लागण्यापूर्वीच केशवसुत आणि माधव ज्यूलियन् यांस काळानें ओढून नेलें." या विधानांवर भाष्य करण्यापूर्वी जोग यांच्याच चालीवर केशवसुतांसंबंधी आम्हीं लिहून दाखवतो म्हणजे जोग यांच्या विधानांतील खोडसाळपणा सिद्ध होईल---आधुनिक कवींत केशवसुतांसारखा भाग्यवान कवि दुसरा कोणीहि झाला नाहीं त्यांच्या अंगीं असलेला कविप्रतिभेचा स्फुल्लिंग ओळखून तो फुलवून, प्रोत्साहन देणारा एक स्नेही आणि तोहि स्वतः श्रेष्ट कवि असलेला (रे. ना. वा. टिळक) त्यांना मिळाला, त्यांच्या कवितांचे रसग्रहण करणारा कै. प्रि. वा. ब. पटवर्धन यांच्यासारखा भक्त व तोहि स्वतः एक कवि असणारा ('वसंत' या टोपण नांवाखाली प्रि. पटवर्धन कविता लिहीत असत) त्यांना लाभला, त्यांच्या कविता मोठया साक्षेपानें प्रसिद्ध करणारा हरिभाऊ आपटे यांच्यासारखा प्रकाशक प्रथम लाभला. नंतर स्वतः प्रसिद्ध असलेला सी. के. दामले यांच्यासारखा प्रेमळ कनिष्ट बंधु त्यांच्या कवितांचा प्रकाशक बनला. कवि म्हणून केशवसुतांच्या भाग्याला येथून सुरुवात झाली. आचार्य जावडेकरांना तर त्यांच्या काव्यांत 'क्रांतिरस' आढळला, आचार्य भागवत तर केशवसुतांच्या काव्याचे परमभक्त बनलेले आहेत, मराठींतील सारे सन्मान्य कवि व टीकाकार त्यांना 'युगप्रवर्तक' कवि मानतात आणि त्यांच्या काव्याचा गौरव अप्रतिहत चालू आहे व म्हणून आधुनिक कवींत केशवसुतांसारखा भाग्यवान कवि दुसरा कोणीहि झाला नाही.---असेंच माधव ज्यूलियन यांच्यासंबंधी लिहितां येईल. केशवसुत भाग्यवान कीं, तांबे भाग्यवान कीं, माधव ज्यूलियन् भाग्यवान ? कोण अभागी व कोण भाग्यवान हें कसें ठरवायचें ? जोग पुढें म्हणतात--

"कवीची षष्टयब्दि साजरी होण्याचे प्रसंग महाराष्ट्रांत तरी विरलच होत, पण तांब्यांच्या बाबतींत ती साजरी झाली व आपला गौरव त्यांना आपल्या डोळयांनी पाहावयास मिळाला." आता षष्टयब्दि होणें भाग्याचें कीं, देहावसानानंतर स्मारक होणें भाग्याचें हा प्रश्न उभा राहतो. माधव ज्यूलियन् हे तांब्यांपेक्षां जास्त भाग्यवान कारण षष्टयब्दि झाली नाही तरी त्यांच्या नांवाचा स्मारक--हॉल उभारला गेला आहे. तांब्यांचें कांहींतरी स्मारक आज शिल्लक आहे काय ? तांबे यांच्या मृत्युयात्रेचें श्रीपाद डोंगरे यांनी केलेलें वर्णन वाचल्यास तांबे भाग्यवान होते कीं अभागी होते तें वाचकांस कळेल. कवीच्या नांवानें स्मारक हॉल-उभारल्याचें उदाहरण महाराष्ट्रांत तरी विरलच आहे, पण तेंहि भाग्य माधव ज्यूलियन् यांना लाभलें, केशवसुतांची कीर्ति मरणोत्तर झाली पण त्यांच्यावर जो जाडजूड ग्रंथ रा. श्री. जोग यांनी लिहिलेला आहे तसा (दोष पूर्ण नव्हे) तांबे यांच्यावर कोणी लिहिला आहे काय ? मग भाग्यवान कोण केशवसुत कीं तांबे ? आधुनिक कवितेचा आद्यजनक व आद्यप्रवर्तक म्हणून केशवसुतांची आद्य गुरु म्हणून पीठावर स्थापना झाली तसा मान तांबे यांना मिळाला काय ? गुरुपीठ, संप्रदाय, मोड आणि खुर्दा शिष्यगण इत्यादि गोष्टी केशवसुतांच्या वाटयाला आल्या तशा तांबे यांच्याभाळीं लिहिल्या नव्हत्या. मग तांबे भाग्यवान कसे ? जोग म्हणतात, 'एकदां मध्यभारतीय कविसंम्मेलनाचें व पुढें कोल्हापूर येथील काव्यविभागाचें अध्यक्षपद मिळून तांब्यांच्या कवियशावर शिक्कामोर्तब झाले ही गोष्टहि अनेक कवींना अनुभवावयास न मिळणारी आहे.' काव्यविभागाचें अध्यक्षपद मिळणें ही मोठी भाग्याची गोष्ट समजली असेल तर महाराष्ट्र साहित्य संमेलनाचें अध्यक्षपद मिळणें फारच मोठया भाग्याचें समजलें जाईल. जुन्याकाळीं रावसाहेब वि. मो. महाजनी व रावसाहेब ग. ज. आगाशे यांनीहि अध्यक्षपद भूषविलें आहे. अलिकडच्या काळांतील उदाहरणच ध्यावयाचें

तर तांब्यांशी तुलना करतां अगदींच सामान्य असलेल्या कवि यशवंतांना तें लाभलें. मग भाग्यवान कोण? तांबे कीं, महाराष्ट्र साहित्य संमेलनाचें अध्यक्ष झालेले कवि यशवंत? तांबे मध्यभारतीय कविसंमेलनाचे अध्यक्ष झालेले होते. प्रांतिक संमेलनांचे अनेक साहित्यिक अध्यक्ष झाले आहेत. जोग यांना या खोडसाळ लिखाणांतून असें सुचवावयाचें आहे काय कीं, तांबे यांची लायकी नसतांना त्यांना हे सन्मान प्राप्त झाले? तसें म्हणण्याचें धाडस असेल तर जोगांनीं स्पष्टपणें लिहावें, त्याला उत्तर देण्यास टीकाकार समर्थ आहेत. तांब्यांच्या दीर्घायुष्यावर जोगांचा मोठा कटाक्ष दिसतो. ते म्हणतात, "कांही कालापर्यंत काळ तांब्यांच्या समोर येऊन उभा ठाकला होता, पण तो परत गेला व तांब्यांच्या प्रतिभेच्या विलासाला त्यानें पूर्णपणें वाव दिला." तांबे दीर्घायुषी ठरले व म्हणून त्यांच्या प्रतिभाविलासाला भरपूर 'वाव' मिळाला. इतर कवि विचारे अल्पवयांतच मृत्युमुखीं पडले व म्हणून त्यांच्या प्रतिभेच्या विलासाला वाव मिळाला नाहीं. केशवसुत लवकरच दिवंगत झाले. माधव ज्यूलियन् यांस काळानें ओढून नेले व म्हणून 'पक्वतेचीं फळें त्यांच्या हातीं आलीं नाहींत.' जोग यांना काय म्हणावयाचें आहे? त्यांना असें सुचवावयाचें आहे काय कीं, केशवसुत, गोविंदाग्रज, बालकवि, माधव ज्यूलियन् हें दीर्घायुषी ठरले असते तर त्यांची कविता जास्त गुणवान ठरली असती कीं, त्यांना असें सुचवावयाचें आहे कीं, केवळ पुष्कळ वर्षे लिहिण्यास मिळालीं म्हणून तांब्यांची कविता थोडी फार मान्यता पावण्याइतकी सरस ठरली? जोगांची टीकेची पद्धतच मोठी अजब दिसते. कवि दीर्घायुषी ठरला तर त्याच्या प्रतिभेला पूर्ण वाव मिळाला असें दूषणास्पद लिहावयाचें व तो अल्पायुषी ठरला तर 'पक्वता येऊनहि तिचीं फळें पूर्णपणें हातीं लागण्यापूर्वी' तो दिवंगत झाला अशी मखलाशी करावयाची. शेले अल्पवयांतच वारला व वर्डस्वर्थ व टेनिसन वरीच वर्षे जगले व म्हणून जर कोणी वर्डस्वर्थच्या व टेनिसन्च्या काव्याचा-शेलेचा संदर्भ देऊन—अधिक्षेप करेल तर त्याला काव्यमर्मज्ञ काय म्हणतील? शेले अल्पायुषी ठरला तरी त्याच्या प्रतिभेचें उड्डाण पाहूनच त्याला थोर कवि मानण्यांत आले. खरें पाहिले असतां कविप्रतिभेच्या आणि स्फूर्तीच्या पहिल्याच बहरांत कवि जे लिहितो तेंच उत्कृष्ट ठरत आलें आहे. कवि किती उंच गेला याच्यावरच त्याच्या काव्याचें मोल ठरत असते. तो सरपटला किती, त्यानें विपुल काव्यरचना केली अथवा नाही यांवर त्याच्या गुणांचें मूल्यमापन ठरत नसते. केशवसुतांच्या काव्यासंबंधी असेंच म्हणतां येईल. केशवसुत जास्त जगले असते तरी त्यांनी उत्कृष्ट रचना केलीच असती असे कांही सांगतां येत नाहीं. माधव ज्यूलियन् जास्त जगले असते तर त्यांनी 'विरह तरंगा' सारखें दुसरें काव्य लिहिलें असते कीं, 'सुधारका' प्रमाणें लिहिलें असते याची खात्री देतां येत नाही (नकुलांकार वाचून तर दुसराच ग्रह बळावतो) गोविंदाग्रज कदाचित् कूटरचना व कृत्रिम भावंचे खेळ करीत बसले असते. तेव्हां आयुर्मर्यादेचा प्रश्न काव्यसमीक्षेंत उपस्थित करणें खोडसाळपणाचें आहे. जोगांनी पुढें काय लिहिलें आहे तें पहा—'प्रेमाच्या बाबतींत निराशा पदरी न येतां समाधानाचाच अनुभव तांब्यांना आला ही गोष्ट अल्प भाग्याची म्हणतां येईल काय?' माधव ज्यूलियन् यांचा प्रेमभंग झाला होता. केशवसुतांचें पत्नीवर प्रेम नव्हते, विनायक तर बोलून-चालून छंदीफंदी या सगळ्यांशी तुलना करितां तांबे भाग्यवान तर खरेंच पण या भाग्याचें वर्णन करण्यांत जोगांची काय मखलाशी आहे? प्रेमभंग न होणें येवढेंच भाग्य मानावयाचें असल्यास मराठींतील अनेक कवींना हें भाग्य लाभलें आहे. विवाहोत्तर प्रेम हेंच बहुतेकांच्या वांट्याला आलें असल्यामुळें ती कांही मोठी भाग्याची गोष्ट मानतां येत नाही. तांबे चंगीभंगी नव्हते, प्रेमळ कौटुंबिक वृत्तीचे गृहस्थ होते. प्रेमनिराशा झालेल्या महाराष्ट्रांतील कोणच्याहि कवीपेक्षां 'प्रेमा'चें महात्म्य त्यांना जास्त कळत होते. 'प्रणयपंढरीच्या वारकऱ्यां'पेक्षां त्यांची प्रेमपर कविता जास्त सखोल आहे. त्यांना

अनुक्रमणिका

राजकविपद मिळालें व म्हणून 'जीवनाध्वरांत पूर्णाहुति' देण्याची वेळ येतांच आपण 'कृती' असल्याची भावना तांब्यांना झाली असें जोग म्हणतात. राजकविपद यशवंतांनाहि मिळालेलें आहे. चंद्रशेखरांनाहि मिळालें होते. मग अधिक भाग्यवान कोण ? यशवंत तांब्यांइतकेच भाग्यवान किंबहुना अधिक भाग्यवान कारण! तांब्यांच्या तुलनेनें त्यांची कविता सामान्य आहे. तिला राजमान्यता मिळाली हें यशवंतांचेंच भाग्य !

ज्याला अल्पवयांतच शिक्षण सोडून नोकरीस जुंपावे लागलें, चांगले दिवस आल्यानंतर ज्याची माता निधन पावली, पुत्रनिधनाचें दुःख ज्याला भोगावे लागलें, जांवयाचा मृत्यु झाला आणि अनेक नातलगांचे मृत्यु पाहावे लागले, अशा गृहस्थास 'कृती' असल्याची भावना झाली ती लौकिक परिस्थितींतील यशामुळें नाही तर अंतर्यामीच्या समाधानी वृत्तीमुळें, त्यांच्या ठिकाणीं असलेल्या दुर्दम्य आशावादामुळें व आस्तिक्य बुद्धीमुळें तें निराशावादी बनले नाहीत. त्यांना जो लौकिक प्राप्त झाला तो त्यांच्या गुणवत्तेच्या मानानें फारच कमी होता. ज्या महाराष्ट्रांत रविकिरण मंडळाचें सामान्य काव्य लोकप्रिय झालें, जेथें कमअस्सल कवींचे ढोल बडविले गेले त्या महाराष्ट्रांत तांबे आणि बी यांच्या काव्याला किती उशिरां मान्यता मिळाली हें पाहणें मनोरंजक आहे. काव्यविभागाचें अध्यक्षपद तांबे यांना केव्हां मिळालें हेंहि लक्षांत घेतलें पाहिजे. या गोष्टींवरून तांबे हे अधिक भाग्यवान ठरतात काय ? मग जोगांनी असलीं खोडसाळ विधानें कां करावींत ? तांबे यांच्या काव्याचें समीक्षण करतांना या फालतू गोष्टींची चर्चा करण्याचें कांहीच कारण नाही.

उद्यां समजा एखाद्यानें म्हटलें कीं, प्रा. रा. श्री. जोग यांच्या सारखा भाग्यवान टीकाकार दुसरा कोणीही झाला नाही व असें लिहिलें कीं, "ज्याच्या 'अभिनव काव्य प्रकाश' 'केशवसुत' 'सौंदर्यशोध व आनंदबोध' या ग्रंथांचे हजारों विद्यार्थ्यांकडून वाचन होते. ज्यानें अनेक ग्रंथांना प्रस्तावना लिहिल्या. ज्याला प्राध्यापकाची मानाची जागा मिळाली. ज्याच्या 'ज्योत्स्ना गीत' व 'निशागीत' या काव्यसंग्रहांना प्रकाशक लाभला व ज्याच्या 'प्रतिभेच्या विलासाला काळानें पूर्ण वाव दिला' आहे त्या जागांशिवाय दुसरा कोणीहि भाग्यवान टीकाकार महाराष्ट्रांत झालेला नाही" तर जोगांना व त्यांच्या भक्तांना काय वाटेल ?

दुसऱ्या परिच्छेदांत मात्र जोगांना तांब्यांच्या यशांत केवळ भाग्याचाच भाग होता असें समजणें चुकीचें होईल असें विधान केलें आहे. त्यांची काव्यनिष्ठा व गुणसंपदा यांचाच भरीव आधार त्यांच्या यशाचा भाग होता असें मान्य केल्यावर पहिल्या परिच्छेदांतील खोडसाळ विधानांना काय अर्थ राहतो ? तांबे यांनी कोणच्या वर्षी किती कविता लिहिल्या याची मीमांसा करून जोग म्हणतात कीं, १९२० अखेर माधवरावांनी त्यांचा संग्रह प्रसिद्ध केला. आपल्या कवितेस एक रसिक मिळाला असून संग्रहरूपानें तो आपली कविता इतर रसिकांपुढें ठेवणार या कल्पनेनें प्रोत्साहन मिळून त्यांच्याकडून बरीच काव्यरचना झाली असणें अगदीं शक्य आहे.

काव्य हा भावनांचा सहजोद्गार असतो हें वचन आपल्या कानांवरून गेलेलें नाही काय ? तांबे अभिजात कवि होते. काव्य लिहावयाचें ठरवून ते काव्यरचना करीत नसत. रविकिरण मंडळाच्या कवींप्रमाणें त्यांनी आपल्या काव्यरचनेचें 'नियोजन' केलें नव्हते. केवळ संग्रह प्रसिद्ध होणार या कल्पनेनें प्रोत्साहन मिळून काव्यरचना होत नसते. जोगांचे दोन काव्यसंग्रह प्रसिद्ध झालेले आहेत. १९२६ व १९२८ सालीं हे संग्रह प्रसिद्ध झाले.

(अपूर्ण)

संघवार्ता

ना. रा. शेंडे
सरचिटणीस, वि. सा. संघ,
यांजकडून–

कार्यकारी मंडळाची सभा

वि. सा. संघाच्या कार्यकारी मंडळाची सभा रविवार दि. ३१–१०–१९५४ रोजीं सकाळीं ८–३० वा. संघाध्यक्ष श्री. ह. ना. नेने यांचे अध्यक्षतेखालीं केन्द्रीय कार्यालयांत भरली.

१. प्रथम सरचिटणिसांनी दि. १८–७–१९५४ रोजीं भरलेल्या कार्यकारी मंडळाच्या सभेचा अहवाल वाचून दाखविला व तो मंजूर झाला.

२. नंतर सरचिटणिसांनी मागील सहा महिन्यांत म्हणजे १ एप्रिल ते सप्टेंबर १९५४ पर्यंत झालेल्या कार्याचा आढावा सभेला सादर केला. तसेंच सहामाही जमा–खर्च आणि १९५०–५१ ते १९५३–५४ पर्यंतचें बॅलेन्स–शीट सभेला सादर केलें. त्यानंतर अध्यक्षांनी १९५५–५६ सालच्या निवडणुकीसंबंधीं नियोजित केलेल्या तारखा सभेला सादर केल्या.

३. वि. सा. संघाच्या संमेलनासंबंधीचा प्रश्न विचारांत घेण्यांत आला. त्याबाबत अचलपूरचे श्री. श्री. शां. गुप्ते यांचें पत्र सभेला वाचून दाखविण्यांत आलें. त्यावर विचार करण्यांत येऊन, शक्यतोंवर अचलपूरलाच संमेलन घेण्यांत यावें व तेथें संमेलन घेणें शक्य न झाल्यास दुसरीकडे तें घडवून आणावें, असा निर्णय घेण्यांत आला. हा प्रश्न श्री. पु. य. देशपांडे, श्री. पुरुषोत्तम दिवाकर ढवळे, प्रा. सौ. कुसुमावतीबाई देशपांडे, श्री. व. वा. शद्धे व आमंत्रक श्री. ना. रा. शेंडे यांनी सोडविण्याचा प्रयत्न करावा, असें ठरलें.

४. श्री. नानासाहेब जोग, कार्यवाह, मंदिररचना समिति यांचें त्यांच्या ताब्यांत असलेल्या नोकरांसंबंधीचें निवेदन सभेला सादर करण्यांत आलें. त्यावर विचार होऊन, संघाध्यक्ष श्री. ह. ना. नेने, मंदिररचना समितीचे अध्यक्ष न्या. मू. के. तु. मंगळमूर्ति, सरचिटणीस श्री. ना. रा. शेंडे, मंदिररचना समितीचे कार्यवाह श्री. नानासाहेब जोग, प्रा. सौ. कुसुमावतीबाई देशपांडे व श्री. केशव केळकर यांनी हा प्रश्न निकालांत काढावा, असें ठरलें.

५. इमारतीसाठी ५०,००० रु. च्या नवीन सरकारी ग्रँटसंबंधीच्या पत्राचा विचार करण्यांत आला.

६. भाषाविषयक संशोधनासंबंधींचें अध्यक्षांनी निवेदन केलें. संशोधकांना आर्थिक मदत करण्याच्या बाबतींत भाषाविषयक संशोधन समितीने काय तें ठरवून आपला निर्णय कार्यकारी मंडळाला सादर करावा, असें ठरलें.

७. नंतर, ग्रंथ–संग्रहालयाचा संबंधीचा प्रश्न सभेपुढे आला. श्री. गो. स. सरदेसाई, पो. कामशेत जि. पुणें यांचें दि. २९ ९–५४ चें म. म. प्रि. वा. वि. मिराशी यांना आलेलें व त्यांनी संघाध्यक्षांना विचारार्थ दिलेलें पत्र सभेला वाचून दाखविण्यांत आलें. श्री. गो. स. सरदेसाई यांचा ग्रंथ – संग्रह अतिशय मोलाचा असल्याने तो वि. सा. संघासाठी हस्तगत करण्याचा यशस्वी प्रयत्न अध्यक्षांनी करावा, असा निर्णय घेण्यांत आला.

८. वि. सा. संघाचे दोन सभासद श्री. भाऊराव भोयर व श्री. म. ज. गद्रे यांनी दि. २१-१०-५४ रोजीं पत्रासह पाठविलेल्या घटना–दुरुस्तीवर विचार करण्यांत आला. खास निमंत्रणाने उपस्थित असलेले

अनुक्रमणिका

घटनाविषयक प्रश्न समितीचे अध्यक्ष रा. सा. खं. के. रांगोळे यांनी घटनादुरुस्तीबाबत खुलासा केला. या दुरुस्त्या नियमांच्या स्पष्टीकरणाबाबत असल्याने कार्यकारी मंडळाला या दुरुस्त्यांची आवश्यकता आहे, असें ठरून, या बाबतींत अध्यक्षांनीं तारीख निश्चित करावी व सर्वसाधारण सभा बोलवावी असा निर्णय घेण्यांत आला.

९. 'हिंदी मराठी भाषा प्रवेशिका' या पुस्तकाच्या किंमतीचा प्रश्न विचारांत घेण्यांत येऊन, या पुस्तकाची किंमत १ रु. ४ आणे ऐवजी सवलतीची किंमत म्हणून १२ आणे ठेवावी व तसें जाहीर करावें, असा निर्णय घेण्यांत आला.

१०. नाट्य महोत्सवासंबंधीचा प्रश्न चर्चिला जाऊन, या बाबतचें निवेदन नाट्य समितीने कार्यकारी मंडळाला सादर करावें व मग निर्णय घेण्यांत यावा, असें ठरलें.

अध्यक्षांच्या परवानगीनें आलेले विषयः

११. प्रा. वा. कृ. चोरघडे यांच्या दि. २७–१०–५४ च्या पत्राचा विचार करण्यांत येऊन, जुनी आगरकर ग्रंथ–लेखन समिति विसर्जित करण्यांत आली आणि खालील **नवीन आगरकर ग्रंथ-लेखन समिति** नियुक्त करण्यांत आली:

सभासद : (१) श्री. पुरुषोत्तम दिवाकर ढवळे, (२) प्रा. पां. कृ. सावळापूरकर, (३) प्रा. डॉ. वि. भि. कोलते, (४) प्रा. भ. श्री. पंडित, (५) डॉ. य. खु. देशपांडे व (६) आमंत्रक– **श्री.** ल. वि. पांढरीपांडे.

अधिक सभासद स्वीकृत करण्याचा अधिकार या समितीस देण्यांत आला. कार्यकारी मंडळाच्या निर्णयानुसार प्रा. वा. कृ. चोरघडे यांना तसें पत्र पाठविण्याचें ठरलें.

१२. श्री वसंत चुके, सहचिटणीस, वि. सा. संघ, अमरावती शाखा यांचें दि. १४-१०-५४ चें अमरावती शाखेचे अध्यक्ष, उपाध्यक्ष व कोषाध्यक्ष यांनी दिलेले राजीनामे स्वीकृत झाल्या संबंधीच्या ठरावा-सह आलेलें पत्र सभेच्या विचारार्थ ठेवण्यांत आलें. त्यावर विचार झाला. प्रा. भ. श्री. पंडित यांनीं याबाबत ते त्या बैठकीला हजर असल्याने माहिती सांगितली. त्यानंतर, श्री. वसंत बाळाजी शब्दे यांनी खालील ठराव मांडला व त्यास श्री. पुरुषोत्तम दिवाकर ढवळे यांनी अनुमोदन दिलें.

ठराव "श्री. वसंत चुके, सहचिटणीस, अमरावती वि. सा. संघ शाखा यांच्या दि. १४-१०-५४ च्या पत्राचा व प्रा. भ. श्री. पंडित यांच्या शाखेसंबंधीच्या निवेदनाचा विचार झाला. वि. सा. संघाच्या कार्यकारी मंडळाची सभा असा ठराव करते की, अमरावती शाखेचें चालू कार्यकारी मंडळ तावडतोड विसर्जित करण्यांत येत आहे. अमरावती शाखेचें नवीन कार्यकारी मंडळ निवडण्यांत यावें. ही निवडणूक घडवून आण-ण्याचे सर्व अधिकार प्रा. भ. श्री. पंडित यांना ह्या ठरावान्वयें देण्यांत येत आहेत. ह्या निवडणुकीसाठीं अमरावती नगरांतील १५ ऑक्टोबर १९५४ पर्यंत केंद्रीय कार्यालयांत ज्या सभासदांची अधिकृत नोंद झालेली असेल तेच अमरावती शाखेचे ह्या निवडणुकीपुरतें मतदार सभासद समजण्यांत येतील. ही निवडणूक आज तारखेपासून ३ महिन्याच्या आंत घडवून आणण्याचा आदेश प्रा. पंडित यांना देण्यांत येत आहे.

अमरावती शाखेचें सर्व दप्तर, सर्व कागदपत्र पत्रव्यवहारासहीत गोळा करून श्री. चुके यांनी प्रा. भ. श्री. पंडित यांच्या स्वाधीन करावेत. या ठरावाप्रमाणे अमरावती शाखेच्या कार्यकारी मंडळाची निवडणूक घडवून आणून, प्रा. भ. श्री. पंडित यांनी वि. सा. संघाच्या कार्यकारी मंडळास सबंध कार्यवाहीचें प्रतिवृत्त सादर करावें.

इतर सभासदांनी प्रा. भ. श्री. पंडित यांना त्यांच्यावर सोपविलेल्या कार्यांत पूर्ण सहकार्य व मदत द्यावी, अशी सर्वांना विनंती आहे."

वरील ठराव एकमताने मंजूर झाला.

१३. प्रा. पां. कृ. सावळापूरकर, संचालक, परीक्षा समिति, यांनी दि. २५-४-५४ रोजीं भरलेल्या वार्षिक साधारण सभेंत ठरल्याप्रमाणें आतापर्यंत परीक्षा-शुल्क २५०० रु. जमा झाल्याने कार्यकारी मंडळाने या समितीच्या खर्चात १००० रु. ची वाढ करावी असें सुचविलें. तसा अधिकार साधारण सभेने कार्यकारी मंडळाला दिला असल्याने प्रा. सावळापूरकर यांची मागणी मंजूर करण्यांत आली.

नंतर, प्रा. सावळापूरकर यांनी परीक्षा केन्द्राधिकाऱ्यांकडे 'युगवाणी' पाठवावी अशी मागणी केली. श्री. व. वा. शद्दे यांनी जे केन्द्राधिकारी वि सा. संघाचे सभासद नसतील त्यांनाच 'युगवाणी' पाठवावी अशी सूचना केली. श्री. शद्दे यांची सूचना मान्य झाल्यावर ही सभा संपली.

* *

वि. सा. संघाचें अध्यक्षपद : नागपूर हायकोर्टाचा निर्णय

श्री. ह. ना. नेने यांची निवड कायम

श्री. शंकर नारायण सहस्त्रबुद्धे यांनी विदर्भ साहित्य संघाचे अध्यक्ष श्री. ह. ना. नेने यांच्या अध्यक्षीय निवडणुकी विरुद्ध आक्षेप घेऊन 'लेटर्स पेटंट' अन्वयें नागपूर हायकोर्टाचे डिव्हिजन बेंचकडे अपील केलें होतें. या डिव्हिजन बेंचाचे न्यायमूर्ति श्री. कौशलेन्द्रराव आणि न्यायमूर्ति श्री. तांबे यांनी तें अपील दि. १०-११-१९५४ रोजीं फेटाळून लावलें.

या कामीं वि. सा. संघातर्फे अॅड. ई. जे. मोहरीर व अॅड. डी. बी. नाजबिले यांनी परिश्रमपूर्वक काम चालविलें. वि. सा. संघ त्यांचा फार आभारी आहे.

वि. सा. मंदिरनिधि समितीची सभा

मंदिरनिधि समितीची सभा रविवार दि. १४-११-५४ रोजीं न्या. मू. के. तु. मंगळमूर्ति यांच्या अध्यक्षतेखाली भरून आतापर्यंत झालेलें आणि पुढे करावयाचें काम यासंबंधी निर्णय घेण्यांत आले. श्री. नानासाहेब जोग आणि श्री. य. शं. धर्माधिकारी यांना मंदिरनिधि समितीवर स्वीकृत सदस्य करून घेण्यांत आले. श्री. य. शं. धर्माधिकारी यांची सर्वानुमतें या समितीचे आमंत्रक म्हणून निवड करण्यांत आली.

* *

वि. सा. संघाचें पुढील संमेलन अचलपूर येथे भरणार

वि. सा. संघाचें पुढील संमेलन, अधिवेशन १७ वें अचलपूर (परतवाडा) येथील सार्वजनिक वाचनालयातर्फे भरणार असून, अधिवेशनाची पूर्व तयारी उत्साहाने सुरू आहे.

* *

वि. सा. संघाला उदार देणगी

युनायटेड स्टेट्स इन्फर्मेशन सर्व्हिस, मुंबई यांचेकडून वि. सा. संघाला शंभर वाचनीय पुस्तकांची देणगी देण्यांत आली आहे.

तसेंच, श्री. भा. द. भावे, नागपूर यांनी आपले वडील कै. दत्तात्रय त्रिंबक भावे यांचे पुण्यस्मरणार्थ वि. सा. संघाला श्री. व्यं. केतकर यांच्या 'महाराष्ट्रीय ज्ञानकोशा'चे मौलिक असे एकूण तेवीस भाग भेट म्हणून दिले.

वि. सा. संघ या देणगीदारांचा फार आभारी आहे.

अनुक्रमणिका

भंडाराशाखा वृत्त

वि. सा. संघ भंडाराशाखा व तेथील सार्वजनिक वाचनालय यांच्या विद्यमानें दि. २७-१०-५४ रोजीं सरस्वती – पूजनाचा सुंदर कार्यक्रम झाला. या प्रसंगीं बनारस विद्यापीठाचे वाचनालय प्रमुख श्री. ना. म. केतकर यांचें विचारपरिलुप्त भाषण झालें. शाखेचे चिटणीस श्री. व. बा. शद्धे प्रभृतींचा प्रयत्न स्तुत्य आहे.

★ ★

गोंदियाशाखा वृत्त

गोंदियाशाखेच्या वि. सा. संघाची स्वाध्याय समिति व मित्रमंडळ यांची संयुक्त कोजागिरी मंगळवार दि. १२-१०-५४ रोजीं येथील सेलसटॅक्स इन्स्पेक्टर श्री. डगांवकर यांच्या निवासस्थानीं प्रसन्नपूर्ण वातावरणांत साजरी झाली.

या प्रसंगीं आयोजित केलेल्या संगीत सभेंत कु. विजया टेंभेकर, कु. प्रमिला लुले, सौ. कुमुदताई दामले, श्री पंचभाई, श्री. आमटे, श्री. काटे प्रभृति स्थानिक कलाकारांनीं भाग घेऊन, आपल्या कलानैपुण्याची उत्कृष्ट चमक दाखविली. श्री. आमटे यांनी तर हृदयाला स्पर्श करणारी डफावर थाप देऊन, नरवीर तानाजींचें मूर्तिमंत ऐतिहासिक स्मृतिचित्र उभे करून श्रोत्यांना चकित केलें. सर्वच कलाकारांनी विविध भावरंग उधळून कोजागिरीचें चांदणें फुलविलें.

दुग्धपानाच्या मधुर कार्यक्रमानंतर, श्री. काटे यांचें समयोचित भाषण झालें. मित्रमंडळाचे कार्यवाह श्री टेंभेकर यांनीं अभ्यागतांचा परिचय करून दिल्यावर, स्वाध्याय समितीचे उत्साही कार्यवाह श्री. वासुदेवराव दिवाकर यांनी उपस्थितांचे व कलावंतांचे मनःपूर्वक आभार मानले आणि मग हा आकर्षक कार्यक्रम संपला. गोंदियाशाखेचे चिटणीस श्री. ना. ग. डबीर प्रभृतींचें कार्य प्रसंशनीय आहे.

★ ★

अनुक्रमणिका

विदर्भ साहित्य संघ

विशेष-साधारण सभेची सूचना

रविवार दि. ३१–१०–१९५४ रोजीं भरलेल्या कार्यकारी मंडळाच्या सभेने दिलेल्या आदेशानुसार खालील घटनेंत बदल करण्यासंबंधी विचार करण्यासाठी नियम १० व २२ अनुसार विशेष–साधारण सभा रविवार दि. १६ जानेवारी १९५५ रोजीं सायंकाळीं ४ वा केन्द्रीय कार्यालयांत भरेल.

सर्व सभासदांनी या सभेला अवश्य उपस्थित रहावें, ही विनंती.

दि. २५–११–१९५४
केंद्रीय कार्यालय,
उत्तर अंबाझरी रस्ता,
नागपूर, १

पुरुषोत्तम दिवाकर ढवळे
उपाध्यक्ष
विदर्भ साहित्य संघ

विशेष सूचना : गणपूर्तीच्या अभावीं ही विशेष–साधारण सभा स्थगित झाल्यास तीच सभा त्याच दिवशीं त्याच जागीं सायंकाळीं ४–३० वा. भरेल.

पुरुषोत्तम दिवाकर ढवळे
दि. २५–११–१९५४ उपाध्यक्ष, वि. सा. संघ.

सभेपुढे विचारार्थ असलेले ठराव

ठराव १– नियम १२ नंतर खालील नियम नवीन घालण्यांत यावे :–

१२– अ. (क) नियम १२ मध्ये उल्लेखिलेल्या अध्यक्ष व कार्यकारी–मंडळ यांच्या निवडणुकी ह्या वेगवेगळया निवडणुकी समजण्यांत येतील.

(ख) कोणाहि उमेदवारास आपली उमेदवारी परत घ्यावयाची असल्यास नियम १२ (उ) प्रमाणे नामनिर्देश प्रत्रिकांची छाननी होऊन यादी निश्चित करण्यांत आल्यानंतर दोन दिवसांचे आंत त्याने पुढील नमुन्याप्रमाणे पत्र अध्यक्षांचे नांवें केंद्रीय संघकार्यालयाकडे कार्यालयाच्या कामाच्या वेळांत पाठविलें पाहिजे :–

" मी अध्यक्षपदाकरिता / कार्यकारी–मंडळाच्या सभासदत्वाकरिता उमेदवार म्हणून दिलेलें नांव परत घेतो.

ता. सही——————

(ग) वरील पोट नियम (ख) प्रमाणे पत्र पाठवून उमेदवारी परत घेण्यांत आल्यावर ही मागणी परत घेण्याचा अधिकार उमेदवारास रहाणार नाही.

(घ) उमेदवारी परत घेण्यासाठी असलेली दोन दिवसांची मुदत संपल्यावर निवडणुकीसाठी उभ्या असलेल्या उमेदवारांची अधिकृत यादी तयार करण्यांत आली पाहिजे.

(ङ) अधिकृत यादीप्रमाणे अध्यक्षपदासाठीं केवळ एकच उमेदवार उभा असल्यास तो निवडून आल्याचें तात्काळ जाहीर करण्यांत आले पाहिजे. तसेंच कार्यकारी सभासदांच्या भरावयाच्या जागां-इतकीच किंवा त्यांहून कमी उमेदवारांची संख्या असल्यास ते सर्व उमेदवार निवडून आल्याचें तात्काळ जाहीर करण्यांत आलें पाहिजे.

(च) मतदारांच्या यादींत नोंदलेल्या मतदारांच्या पत्त्यावर निवडणूक मतपत्रिका नियम १२ (ऊ) प्रमाणे पाठवितांना पोस्टिंग सर्टिफिकेट घेण्यांत आलें पाहिजे. असें पोस्टिंग सर्टिफिकेट हें मतपत्रिका योग्य प्रकारें पाठविल्याबद्दलचा दाखला समजण्यांत येईल व तदनंतर मतपत्रिका विलंबानें पोहोचल्याबद्दल किंवा मुळींच न पोहोचल्याबद्दल कोणताहि आक्षेप लागू राहणार नाहीं.

(छ) कोणाहि मतदाराजवळील मतपत्रिका खराब झाल्यामुळे दुसरी मतपत्रिका पाठविण्याबद्दल अध्यक्षांस विनंती, संघकार्यालयांत मतपत्रिका भरून पाठविलेल्या व ती पोहोचण्यासाठीं ठरलेल्या अंतिम तारखेपूर्वी आल्यास, खराब झालेली मतपत्रिका घेऊन नवी मतपत्रिका देण्याचा अधिकार अध्यक्षांस आहे. परंतु नवी पत्रिका भरून पाठविण्यास पुरेसा वेळ नसल्याबद्दल किंवा अशा प्रकारच्या अन्य कोणत्याहि तक्रारीने निवडणुकी संबंधांत आक्षेप घेतां येणार नाहीं.

(ज) नियमावलींत निवडणुकीं संबंधांतील ज्या बाबींबद्दल उपबंध नाहीं अशा बाबीं संबंधांतील आवश्यक तो सर्व आदेश देण्याचा अध्यक्षांस अधिकार आहे; व त्या संबंधांत कोणत्याहि प्रकारचा आक्षेप घेतां येणार नाही.

१२– आ. निवडणुकीं संबंधांत जाहीर करावयाच्या गोष्टी किंवा घोषणा ह्या केंद्रीय संघकार्यालयांतील सूचना–फलकावर योग्य सहीनिशीं लावल्याने त्यांची प्रसिद्धि नियमांनुसार झाली असें मानण्यांत येईल. इतर वृत्त–पत्रांमधून किंवा युगवाणींत प्रसिद्धी देणें हें कार्यालयाने सोय म्हणून करण्यास हरकत नाहीं. पण बाबत बंधन नाहीं.

१२–इ. निवडणुकी संबंधांत अध्यक्षांस असलेले सर्व अधिकार त्यांच्या अनुपस्थितींत उपाध्यक्षांस राहतील.'

ठराव २–वरील संशोधनें मंजूर होतांच अमलांत येतील.

ठराव ३– विदर्भ साहित्य संघाच्या कार्यकारिणीची मुदत तीन वर्षांची असावी. कार्यकारिणी व कार्याध्यक्ष यांची निवडणूक दर तीन वर्षांनी व्हावी. संमेलनाचा अध्यक्ष सालोसाल संमेलनापूर्वी निवडण्यांत यावा व तो कार्यकारिणीचा पदसिद्ध सभासद रहावा.

हा उद्देश साध्य करण्यासाठीं घटनेंत जो बदल करणें आवश्यक असेल तत्संबंधित व तदनुषंगिक उपसूचना शक्य तितक्या लवकर तयार करून पुढील विशेषसाधारण सभेपुढे विचाराकरिता मांडण्यांत यावी.

अनुक्रमणिका

विदर्भ साहित्य संघ, नागपूर, गडकरी--स्मारक--समिति

जाहीर विनंती.

महाराष्ट्राचे आवडते व प्रतिभासंपन्न नाटककार कै. राम गणेश गडकरी यांच्या स्मारकासंबंधीं जी योजना विदर्भ साहित्य संघाने आखली आहे, त्या योजनेपैकी स्मारक–सभागृह बांधणीचें कार्य पूर्ण झाले आहे. विदर्भ साहित्य मंदिरांतर्गत साभागृहाचेहि उद्‌घाटन राष्ट्रपति डॉ. राजेंद्रप्रसादजींच्या हस्तें दि. २७ एप्रिल १९५४ रोजीं झाल्याचे आतां माहीत झालेच आहे.

२ कै. गडकरी यांचे अखिल महाराष्ट्रांतील पहिले व एकमेव असे हे स्मारक–गृह उभारण्याचे कार्यात, कै. गडकरी यांच्या अनेक चाहत्यांनी व नाटचसंस्थांनी गडकरी–स्मारक समितीला देणगीरूपाने अमोल मदत दिली आहे. या देणगीदारांनी सहनुभूतिपूर्वक दिलेल्या सहकार्यामुळेच गडकरी समितीला योजनेपैकी प्रमुख भाग पूर्ण करतां आला. अर्थात् या सर्व देणगीदारांचे, नाटचसंस्थांचे व कार्यकर्त्यांचे, त्यांनी दिलेल्या या सक्रीय सहकार्याबद्दल जाहीर आभार मानणे समितीला आपले कर्तव्य वाटते.

३ कै. गडकरी यांच्या स्मारक योजनेंतील हा महत्वाचा पहिला टप्पा जरी गांठला गेला तरी यापुढील तितकाच – किंवहुना जास्त महत्वाचा भाग अजून पूर्ण व्हावयाचा आहे. या स्मारक–गृहांत ठेवण्यांत येणारे कै. गडकरी यांचे संपूर्ण वाङ्‌मय, त्यावरील सर्व टीकाग्रंथ, चर्चात्मक लेख, व्याख्यानांची टिपणे वगैरे यांचा संपूर्ण संग्रह, नाटचशास्त्रावरील सर्व ग्रंथ, विशेषत: नाटचशास्त्राच्या अभ्यासकाला व चिकित्सकाला उपयोगी पडेल अशी सर्व ग्रंथसामुग्री वगैरे मिळविण्याचे कार्य आता सुरू झालें आहे. तसेच कै. गडकरी यांचे भव्य तैलचित्र किंवा अर्धपुतळा, किंवा शक्य झाल्यास दोन्हीहि, या स्मारक गृहांत ठेवावयाचे आहेत. त्याचप्रमाणे कै. गडकरी यांचीं हस्तलिखितें, अप्रकाशित वाङ्‌मय, किंवहुना त्यांच्या स्मृतीशीं निगडित असलेल्या सर्व वस्तू एकत्रित करून तो संग्रहहि याठिकाणीं ठेवण्याची योजना आहे.

४ कै. गडकरी यांचे स्मारक हे खरे व जिवंत स्मारक व्हावयाचे असेल व अखिल महाराष्ट्रांतील नाटचभक्तांना वा वाङ्‌मयभक्तांना तें एक स्फूर्तिस्थान वा श्रद्धास्थान व्हावयाचे असेल तर स्मारक योजनेंतील हा दुसरा भाग शक्य तितका लवकर पूर्ण करणे आवश्यक आहे व त्यासाठी विदर्भ साहित्य संघाच्या गडकरी स्मारक–समितीतर्फे आम्ही अखिल महाराष्ट्राला सहकार्याची हांक देत आहोत.

५ हें सहकार्य अनेक रीतीने देता येईल. या कार्यासाठी अपेक्षिलेल्या किमान रु. २५००० च्या निधिसाठी देणग्या जास्तींत जास्त देणे हा एक प्रमुख मार्ग ! वर उल्लेखिलेलें नाटचवाङ्‌मय व दुर्मिळ ग्रंथसामुग्री ज्या ज्या ठिकाणी उपलब्ध असेल त्याची माहिती देऊन, ते देणगीरूपाने, अगर अल्पमूल्य घेऊन मिळवून देण्यासाठी सहकार्य देणे हाही दुसरा मार्ग आहे ! महाराष्ट्रांतील सर्व प्रकाशकांनी, लेखकांनी, नाटककारांनी, टीकाकारांनी, व रसिकांनी, त्याचेजवळ असलेले वाङ्‌मय व नवीन प्रसिद्ध होणाऱ्या ग्रंथांची किमान एक–एक प्रत देणगीरूपाने दिल्यास गडकरी–स्मारक–समिति आभारी होईल. देणगीरूपाने देणे शक्य नसल्यास व तसे कळविल्यास, गडकरी स्मारक समिति तें वाङ्‌मय व ग्रंथ विकत घेण्याची खटपट करील. तसेच कै. गडकरी यांची हस्तलिखितें व इतर प्रकाशित वाङ्‌मय, संग्राहय वस्तु वगैरे देण्याची व मिळवून देण्याची, किमान ज्या ठिकाणीं हें सर्व उपलब्ध असेल त्याची माहिती देण्याची आम्ही जाहीर विनंती करीत आहोत.

६ हा सारा ग्रंथसंग्रह, व वस्तुसंग्रह ठेवण्यासाठी सुंदर व मजबूत आलमाऱ्यांचीहि आवश्यकता आहे. तसेच या ग्रंथालयावर व वस्तुसंग्रहालयावर देखरेख ठेवून त्याची नीट व्यवस्था ठेवणे व कै. गडकरी यांच्या स्मारकाचे व स्मृतिदिनादि नैमित्तिक कार्य चालू ठेवण्यासाठी कायम व्यवस्था करणे जरूर आहे. हें सर्व लोकाश्रयावर व सरकारी आश्रयावर अवलंबून आहे.

७ सर्व हौशी नाट्यसंस्थांनी आणि धंदेवाईक नाटक कंपन्यांनी, किमान एक–एक प्रयोग तरी कै. गडकरी स्मारक समितीला दिला तरी बरीच मदत होण्यासारखी आहे. तरी या कार्याला शक्य त्या मार्गाने व रीतीने सहकार्य देवून हें कार्य पूर्ण करण्याचे कामी गडकरी–स्मारक–समितीला मदत करावी अशी आम्ही जाहीर विनंती करीत आहोत. सर्व व्यवहार खालील पत्त्यावर करावा.

पुरुषोत्तम दिवाकर ढवळे
उपाध्यक्ष, वि. सा. संघ

के. तु. मंगळमूर्ति
अध्यक्ष, मंदिर–निधि–समिति

वा. रा. पुराणिक
अध्यक्ष, ग. स्मा. स.

कु. ताराबाई प्रधान
कार्याध्यक्ष, ग. स्मा. स.

पत्ता :– अॅ. पां. बा. गडकरी
कार्यवाह – गडकरी–स्मारक–समिति
विदर्भ साहित्य संघ,
उत्तर अंबाझरी रस्ता
नागपूर, १

विदर्भ साहित्य संघ

विभाग (अ) मताधिकारी सभासद

१९५५-५६ सालाकरिता
कार्यकारी मंडळाची निवडणूक
सभासदांची यादी १९५४

सभासदांना विशेष सूचना

१. दिनांक १५ ऑक्टोबर १९५४ पर्यंत जे सभासद नोंदलेले आहेत व ज्यांच्याकडे कोणतीहि वर्गणी थकित नाही अशाच सभासदांचा दुरुस्तीच्या घटना नियम नं. १२ (आ) प्रमाणे प्रस्तुत मतदार सभासदांच्या 'अ' आणि 'ब' विभागाच्या सूचींत समावेश करण्यांत आला आहे.

२. निवडणुकीस उमेदवार म्हणून उभे राहण्याचा अधिकार सभासद होऊन ज्यांना वि. सा. संघाच्या नियमाप्रमाणे एक वर्ष झालें आहे अशाच सभासदांस आहे. त्यांचीं नांवें घटना नियम नं. १२ (इ) प्रमाणे प्रस्तुत सूचींतील 'अ' मध्ये दर्शविलीं आहेत.

३. या सूचींतील नांवांबद्दल जर कोणा सभासदाची तक्रार असेल तर घटना नियम नं. १२ (अ) प्रमाणे त्याने दिनांक १५ डिसेंबर १९५४ पर्यंत अध्यक्षांकडे ती केन्द्रीय कार्यालयाच्या पत्त्यावर पाठवावी.

अनवधानतेने कांही नांवांत कमी अधिक फरक पडला असल्यास त्या सभासदांनी तशी सूचना त्वरित देण्याची कृपा करावी, अशी नम्र विनंती आहे.

दि. २५-११-१९५४
केन्द्रीय कार्यालय
उत्तर अंबाझरी रस्ता, नागपूर १.

ना. रा. शेंडे
सरचिटणीस, वि. सा. संघ.

उपकर्ते

	र. क्र.
श्रीमंत दामोदर विनायक देशमुख, धंतोली, नागपूर १	४५
श्रीमंत लक्ष्मण श्रीधर उर्फ बाबूराव देशमुख, महाल, नागपूर २	१
श्रीमंत सौ. सत्यभामाबाई लक्ष्मणराव देशमुख, महाल, नागपूर २	२

आश्रयदाते

	र. क्र.
श्रीमंत गोविंदराव वि. काणे, सेवानिवृत्त तहसिलदार, मोदी लाईन नं. २, सीताबर्डी, नागपूर १	६२
श्रीमंत बापूसाहेब चिटणवीस, न्यू कॉलनी, नागपूर.	१०३
श्रीमंत एम्. जी. चिटणवीस, चिटणीसपुरा, महाल, नागपूर २	१०५
श्रीमंत शंकरराव जोग, प्रोप्रायटर, फुगा फॅक्टरी, अजनी, नागपूर	१०२
श्रीमंत भास्करराव बुटी, सीताबर्डी, नागपूर १	१०४

सहाय्यक सभासद

	र. क्र.
लोकनायक माधव श्रीहरी अणे, नूलकरांचा वाडा, ३४२ सदाशिव पेठ, पुणें २	३

	र. क्र.
श्रीमंत विठ्ठलराव जोग, फुगा फॅक्टरी, अजनी, नागपूर. १	१०६

हितचिंतक सभासद

न्या. मू. के. तु. मंगळमूर्ति, हायकोर्ट जज्ज, धरमपेठ, नागपूर १	४

आजीव सभासद

श्री. विनायक नारायण अळेकर, नवी शुक्रवारी, नागपूर २.	९३
श्री. आ. नी. उधोजी, रहाटे कॉलनी जवळ, जेलरोड, नागपूर १.	११०
सौ. पद्मावतीबाई कळमकर, धरमपेठ, नागपूर १.	५८
सौ. अनसूयाबाई काळे, धंतोली, नागपूर १.	४२
श्री. आनंद पुरुषोत्तम काळे, धंतोली, नागपूर १	५३
श्री. काशिनाथ पुरुषोत्तम काळे, धंतोली, नागपूर १	५५
श्री. पुरुषोत्तम बाळकृष्ण काळे, धंतोली, नागपूर १	५२
श्री. बाळकृष्ण पुरुषोत्तम काळे, धंतोली, नागपूर १	५४
प्रा. श्रीकृष्ण गोपाळ काशीकर, राज्यशास्त्र विभाग, नागपूर विद्यापीठ, नागपूर १	४८
प्रा. डॉ. वि. भि. कोलते, ७१, वेस्ट सेंट्रल रोड, धंतोली, नागपूर १	१३
श्री. दत्तात्रय नारायण कोल्हटकर. १० संगमचाळ, सीताबर्डी नागपूर १	९२
डॉ. गंगाधर त्र्यंबक खरे, रामदासपेठ, नागपूर १	७९
सौ. प्रभावतीबाई खरे, रामदासपेठ, नागपूर १	९९

	र. क्र.
श्री. वि. ल. खरे, बी. कॉम, वसंत-भुवन, धंतोली, नागपूर १	३६
श्री. श्रीकृष्ण विठ्ठल गंधे, संपादक, शारीरिक शिक्षण, लोथे बंगला, धंतोली, नागपूर १	५७
सौ. प्रभावतीबाई जकातदार, सिव्हिल लाईन्स, नागपूर १	११३
डॉ. के. जी. जोशी सोनी लेन, सीताबर्डी, नागपूर १	७४
श्री. पुरुषोत्तम रामचंद्र जोशी, २४५ सोनीलेन, सीताबर्डी, नागपूर १	६७
श्री. य. वि. जोशी, सरचिटणीस, सहकारी संस्था, संगमचाळ, सीताबर्डी, नागपूर १	६०
श्री. के. के. ठाकूर, धंतोली, नागपूर १	८४
श्री. रा. शं. डबीर, वकील, रामदासपेठ, नागपूर १	८३
श्री. पुरुषोत्तम दिवाकर ढवळे, संपादक, ' महाराष्ट्र ' महाल, नागपूर २	२१
श्री. के. व्ही. तांबे, ॲडव्होकेट, रामदासपेठ, नागपूर १	८६
डॉ. वि. ना. यत्ते, धरमपेठ, एक्स्टेन्शन, नागपूर १	७८
श्री. प्रभाकर जगन्नाथ दिवाडकर, गोविंद-सदन, छोटी धंतोली, नागपूर १	६८
श्रीमती द्वारकाबाई देऊस्कर, धंतोली, नागपूर १	८९
श्री. व्ही. एन्. देव, रिटा. डिस्ट्रिक्ट जज्ज, मातृछाया, धंतोली, नागपूर १	८५
प्रा. सौ. कुसुमावतीबाई देशपांडे, धंतोली, नागपूर १	३१
श्री. पुरुषोत्तम यशवंत देशपांडे, हंपयार्डरोड, धंतोली, नागपूर १	८
सौ. विमलाबाई देशपांडे, हंपयार्ड रोड, धंतोली, नागपूर १	१९

	र. क.
श्री. मधुकर लक्ष्मणराव देशमुख, C/o श्रीमंत बाबूराव देशमुख, महाल रोड, नागपूर २	६८
प्रा. डॉ. मा. गो. देशमुख, सरनाईकांचा बंगला धंतोली, नागपूर १	१५
कु. मंदाकिनी लक्ष्मणराव देशमुख, C/o श्रीमंत बाबूराव देशमुख, महाल रोड, नागपूर २	६५
सौ. सगुणाबाई दामोदरराव देशमुख. धंतोली, नागपूर १	४६
श्रीमंत मारोतराव दत्ताजी धनवटे, शिवराज फाईन आर्ट लिथो वर्क्स, नागपूर १.	७५
श्रीमंत सौ. सुमतीबाई मारोतराव धनवटे, शिवराज, फाईन आर्ट लिथो वर्क्स, नागपूर १	७६
श्री. श्री. बा. धावे, अॅडव्होकेट, अयाचित बुवा मंदिराजवळ, नागपूर २	९७
श्री. रामकृष्ण किसनजी धोटे, शक्ति ऑफसेट, वर्धा रोड, नागपूर १	४७
श्री. देवराव अंबादास नाईक, नाईक मॅन्शन, टिळक रोड, नागपूर २	६३
श्री. मॅनेजर, दी नागपूर इलेक्ट्रिक लाईट अँड पॉवर कंपनी, सदर, नागपूर १	६१
श्री. ए. श्री. पटवर्धन, सुभेदार ब्लॉक नं. ५. काँग्रेस नगर, नागपूर १	२२
श्री. ले. क. भा. त्रि. परांजपे, त्र्यंबकेश्वर, नं. ४६७, मॉरिस कॉलेज-मैदानासमोर, छोटी धंतोली, नागपूर १	५६
श्री. द. स. पराडकर, ज्वाला इंडस्ट्रीज, शांतीनगर, इतवारी, नागपूर २	२३
श्री. के. वी. पळसुले, रिटा. डिस्ट्रिक्ट जज्ज, धंतोली, नागपूर १	८८
श्री. गोपाळराव पाठक, C/o पाठक ब्रदर्स, टिळक रोड, महाल, नागपूर २	९४
श्री. त्र्यं. द. देशमुख, पारवेकर, मंगलालय, हंपयार्ड रोड, नागपूर १	२०
डॉ. धोंडो महादेव पालकर, धरमपेठ, नागपूर १	६६
डॉ. शं. दा. पेंडसे, कांग्रेस नगर, धंतोली, नागपूर १	६९
श्री. फुलकुमार पोद्दार, धरमपेठ, नागपूर.	३९
श्री. वी. एल. बांगडे, प्रो. भारत रेडियो हाऊस, महाल, नागपूर २	४१
श्री. ब्रिजलाल नंदलालजी बियाणी, अर्थमंत्री, मध्यप्रदेश, नागपूर १	
श्रीमंत ताराबाई बुटी, संगमेश्वर सीताबर्डी, नागपूर १	३७
श्रीमंत विश्वनाथराव पूर्णचंद्रराव बुटी, जेल रोड, नागपूर १	३२
प्रा. नारायण केशव बेहेरे, हंपयार्ड रस्ता, कांग्रेस नगर, नागपूर १	१२
श्री. छगनलालजी भरूका, धंतोली, नागपूर १	११५
सौ. सरलाबाई भावे C/o डॉ. का. द. भावे, धंतोली, नागपूर १	९५
श्री. गो. आ. भोंसुले, भोंसुले-श्रौति कंपनी, धनवटे चेंबर्स, सीताबर्डी, नागपूर १	३४
श्री. ग. त्र्यं. माडखोलकर " प्रसाद " अभ्यंकर रोड, धंतोली, नागपूर १	१४
श्री. चंद्रशेखर गजानन माडखोलकर, " प्रसाद " अभ्यंकर रोड, धंतोली, नागपूर १	९८
सौ. शांताबाई माणकेश्वर, धंतोली, नागपूर १	७३
म. म. प्रि. वा. वि. मिराशी, विष्णु-सदन, धरमपेठ एक्स्टेंशन, नागपूर १.	१११
श्री. एकनाथ जनार्दन मोहरीर, अॅडव्होकेट, धंतोली, नागपूर १	११२

	र. क्र.
श्री. सदाशिव विश्वनाथराव लिमये, मोर्दी लाईन नं. ३, लिमये वाडा, सीताबर्डी, नागपूर १	११४
श्री. वें. शेषराव वानखेडे, सिव्हिल लाईन्स, नागपूर १	४९
डॉ. वासुदेव गणेश शिंगणापूरकर, वॉकर रोड, महाल, नागपूर २	८०
श्री. गोविंदराव श्रौति, हिंद फिन, धनवटे चेम्बर्स, सीताबर्डी, नागपूर १	९१
सौ. विजया श्रौति स. नं. ७, दक्षिणामूर्ति रोड, महाल, नागपूर २	३५
सौ. प्रभावतीबाई राजारामपंत सगदेव, प्रभा-निवास, जेल रोड, नागपूर १	७१
श्री. रा. पु. सगदेव, प्रभानिवास, जेल रोड, नागपूर १	१८
श्री. भय्यासाहेब सप्तर्षि, धरमपेठ, नागपूर १	१००
सौ. कमलाबाई सरवटे, ३७८, रामदासपेठ, नागपूर १	८७
श्री रामचंद्र मार्तंड हजरनवीस, ॲडव्होकेट, धरमपेठ, नागपूर १	८१
श्री. कविभूषण अण्णासाहेब खापर्डे, खापर्डेवाडा, अमरावती	११
श्री. बाबासाहेब खापर्डे, खापर्डेवाडा, अमरावती	१०
श्री. गो. वा. चिपळूणकर, डिस्ट्रिक्ट जज्ज, अमरावती	९६
श्री. अरुणकुमार देशमुख, जनुनेकर, डॉ. देव यांची चाळ, न्यु. ए. व्ही. स्कूलजवळ अमरावती	१७
श्री. द. ना. ठाकूर मॅनेजिंग एजंट, ठाकूर आणि कं. लि. वडनेरा रोड, अमरावती	६
श्री. श्री. स. पेंढारकर, मुधोळकर पेठ, अमरावती	९

	र. क्र.
प्रा. भ. श्री. पंडित, दामले यांचा वाडा, स्टेशनजवळ, अमरावती	२९
सौ. सरस्वतीबाई महाजनी, ताजनापेठ, अकोला	२५
श्री. अ. भा. माटे, गंगाधर प्लॉटस्, अकोला	२८
श्रीमती गंगूताई भिसे, हेडमिस्ट्रेस, गर्ल्स हायस्कूल, आर्वी, (जि. वर्धा)	१०१
शेठ खुशालचंदजी खजांची, चांदा.	२७
श्री. र. सी. देवईकर, ॲडव्होकेट, चांदा	१२०
श्री. र. गो. ओक, ओक आश्रम, गोलबाजार, जबलपूर.	३८
श्री. कृष्ण विनायक देशपांडे, दिग्रस. जि. यवतमाळ	७
श्रीमती लक्ष्मीबाई धर्माधिकारी, पांढुर्णा, जि. छिंदवाडा	५१
श्री. ज. भि. कोलते, अरुण मुद्रणालय, मलकापूर, जि. बुलढाणा	३३
श्री. विठ्ठलराव रा. गुर्जर, खातीपुरा, भंडारा.	१०८
श्री. ना. तु. गोसावी, वकील, भंडारा.	११७
श्री. ना. रा. जोशी, देवधर वार्ड, भंडारा	१०९
श्री. वि. कृ. मोघे, A. F. O. भंडारा	११६
श्री. नारायणराव राजारामपंत हार्डीकर, वस्तरवारी, भंडारा.	१०७
श्री. ना. ग. डवीर, वकील, गोंदिया, जि. भंडारा	३२
श्री. वि. अ. लिमये, ॲडव्होकेट, गोंदिया, जि. भंडारा	१६

र. क्र.

श्री. सरस्वतीबाई वाईकर, ४०
सिव्हिल लाईन्स, गोंदिया, जि. भंडारा

श्री. ग. गो. व्यवहारे, ४३
रेल्टोली, गोंदिया, जि. भंडारा

श्री. विनायक गोविंद देशपांडे, ७०
इन्कमटॅक्स ऑफिसर, वर्धा

श्री. रामेश्वर बजाज, २४
आंजी रोड, वर्धा

डॉ. शंकर गोविंद जोशी, ९०
आय. डी. हॉस्पीटल, अहमदाबाद

श्री. आ. रा. देशपांडे, ३०
कॉन्स्टीटयूशन हाऊस, न्यू दिल्ली

र. क्र.

श्री. चिं. द्वा. देशमुख, ४४
अर्थमंत्री, गव्हर्मेंट ऑफ इंडिया,
न्यू दिल्ली

श्री. पं. द्वा. देशमुख, ८२
७, क्लाइव्ह रोड, न्यू दिल्ली

श्री. प्र. श्री. कोल्हटकर,
पोस्ट बॉक्स नं. ५४५, पुणें २.

श्री. वसंत बाळकृष्ण देशपांडे, ७७
३९६ अ, सदाशिव पेठ, पुणें २

सौ. ताराबाई यशवंतराव कुळकर्णी, ५९
C/o श्री. वाय. पी. कुळकर्णी,
डी. व्ही. एस. सोलापूर

साधारण सभासद [वा. व. ३ रु. देणारे]

नागपूर जिल्हा

र. क्र.

श्री. गोवर्धनदास अग्रवाल, १०९
सीताबर्डी, नागपूर १

श्री. मदन गोपाल अग्रवाल, M. L. A. ४६६
ॲडव्होकेट, सीताबर्डी, नागपूर १

श्री. श्रीकांत नारायण आगाशे, १२४
असिस्टंट इंजिनिअर, गॅझेटेड ऑफिसर्स
क्वार्टर्स नं १, मेडिकल कॉलेज,
अजनी, नागपूर ३

सौ. कमलाबाई आठवले, ३११
C/o नागपूर स्कूल ऑफ आर्टस्,
हंपयार्ड रोड, नागपूर १

श्री. चिंतामणी रामचंद्र आठवले, १०
गोरक्षणजवळ, धंतोली, नागपूर १

श्री. वसंतराव वासुदेव आठवले, ३१६
नागपूर स्कूल ऑफ आर्टस्,
हंपयार्ड रोड, नागपूर १

श्री. अ. दा. ओक, ६०
साठे यांचा बंगला, पार्क रोड,
धंतोली, नागपूर १

श्री. दिगंबर प्रभाकर ओगले, १४८
नागपूर ग्लास वर्क्स, नागपूर २

र. क्र.

सौ. नलिनीबाई ओगले, १५१
C/o श्री. ना. गो. ओगले,
'महाराष्ट्र' महाल, नागपूर २

श्री. नारायण गोपाळ ओगले, १४९
'महाराष्ट्र' महाल, नागपूर २

श्री. पुरुषोत्तम कृष्ण करंदीकर, ११५
छोटी धंतोली, नागपूर १

श्री. नारायण मोरेश्वर काटदरे, ९०
आर्यन प्रेस, जेलरोड,
सीताबर्डी, नागपूर १

श्री. न. ब. काळे, २६९
नगरनाईक, इतवारी, नागपूर २

श्री. मधुकरराव नारायणराव कांडोरे, ३७
c/o श्री. रामचंद्रराव बुटी यांचा वाडा,
सीताबर्डी, नागपूर १

श्री. म. शं. कानेटकर, २६३
गुर्जर यांचा बंगला,
नवी रामदासपेठ, नागपूर १

सौ. सुभगाबाई काशीकर, ३७७
c/o डॉ. काशीकर,
गणेशपेठ, नागपूर २

	र. क्र.
श्री. वा. रा. कांत, १५९।८ खरे टाऊन, धरमपेठ, नागपूर १	२५६
श्री. केशव बळवंत कावरे, मिनिस्टेरिअल क्वार्टर्स, तेलंखेडी, नागपूर १	२०८
श्री. शंकर नरहर काळे, लिमये वाडा, सोनी लाईन, सीतावर्डी, नागपूर १	५५
श्री. मा. मा. किनखेडे, वकील, वेक्स फील्ड, सिव्हिल लाईन्स, नागपूर १	३२२
श्री. ना. हं. कुळकर्णी, असि. आर्टिस्ट, गोरे बिल्डिंग, गोरेपेठ, नागपूर १	३५
श्री. बा. ना. कुळकर्णी C/o युनायटेड कमर्शिअल बँक लि. सीताबर्डी, नागपूर १	८८
श्री. र. वि. कुळकर्णी, रामदासपेठ, नागपूर १	६९
श्री. ल. रा. कुळकर्णी छोटी धंतोली, नागपूर १	१४१
श्री. शंकर वामन कुळकर्णी, काँग्रेसनगर, नागपूर १	२५
श्रीमती रमाबाई तुकाराम केदार, काटोल रोड, नागपूर	१३८
श्रीमती इंदुताई केळकर, सेंट्रल कॉलेज फॉर विमेन, नागपूर १	१५९
श्री. केशव केळकर, रामदासपेठ, नागपूर १	११३
सौ. इंदुमति कोरके, ४४८, रामदासपेठ, नागपूर १	३०९
श्री. य. त्रि. कोरके, ४४८, रामदासपेठ, नागपूर १	३०८
श्री. म. ल. कोरडे, २०९, आठल्ये यांचा बंगला, वेस्ट हायकोर्ट रोड, धरमपेठ, नागपूर १	२५५

	र. क्र.
सौ. उषाताई कोलते, धंतोली, नागपूर १	१६
श्री. रा. सा. भाऊसाहेब नानासाहेब खळतकर, दिग्रस–बुजरुक, त. काटोल. जि. नागपूर.	३८
श्री. पु. वि. खांडेकर, 'श्रीधाम' जेल रोड, नागपूर १	३४०
श्री. वा. के. खेडकर, द्वारा–श्री. के. वी. खेडकर, गाडगीळ चाळ, पटवर्धन शाळेसमोर, सीतावर्डी, नागपूर १	१०१
श्री. स्कंद शंकर खोत, आंबेडकर टाऊन, धरमपेठ नागपूर १	३१२
श्री. मनोहर रामचंद्र खोलकुटे, महाल, नागपूर २	२२१
श्री. रामचंद्र सीताराम खोलकुटे राजविलास टॉकीजजवळ, केळीबाग, नागपूर २	१६६
श्री. रामकृष्ण मारोतराव गजभिये, भंडारा मोहल्ला, वेझनबाग,नागपूर ४	४०
श्री. पां. बा. गडकरी, अॅडव्होकेट, वाकररोड, नागपूर २	१२९
श्री. पां. व. गाडगीळ, पंधेनिवास, धंतोली, नागपूर १	२४६
श्री. प. वा. गानू बळवंत आश्रम, धरमपेठ नागपूर १	२६
श्री. रामचंद्र गोपाळ गोखले, केमकरांचा बंगला, धंतोली, नागपूर १	१२
सौ. लक्ष्मीबाई गोखले, सीतावर्डी नाक्यासमोर, सीतावर्डी, नागपूर १	७५
श्री. वासुदेव गोपाळ गोखले. बिल्डिंग इंजिनिअर, वेस्ट पार्क रोड, धंतोली, नागपूर १	७२
सौ. सरलाबाई रामचंद्र गोखले, केमकर यांचा बंगला, धंतोली, नागपूर १	११
श्री. के. शं. गोगटे, मुंजे वकील यांचा बंगला, लेंढ्रा पार्कजवळ, नवी रामदासपेठ, नागपूर १	२६१

र. क्र.

सौ. उज्वला गोडबोले, २९१
c/o श्री. द. कृ. गोडबोले,
धंतोली, नागपूर १

श्री. द. कृ. गोडबोले, ६
वाडेगांवकरांचा बंगला, धंतोली, नागपूर १

सौ. मालती गोडबोले, २५८
साठे वकील यांचा बंगला,
गिरीपेठ, नागपूर १

सौ. इंदुमती गंधे, M. A., B. T. २०२
लोथे यांचा बंगला, धंतोली, नागपूर १

श्री. रामचंद्र नागोराव घोडखांदे, ८०
काशीबाई अग्रवाल यांचे घरीं,
गोकुळपेठ, नागपूर १

प्रा. मधुसूदन अनंत चान्सरकर, ३७५
मामा रोड, धरमपेठ, नागपूर १

सौ. इंदुताई दि. चितळे, १२६
ए. आय्. आर. प्रेस, काँग्रेसनगर नागपूर १

श्री. रा. पु. चितळे, ४८३
महाजन चाळ, सीतावर्डी, नागपूर १

श्री. बाबुराव चिमोटे, २९
संगमचाळ, सीतावर्डी, नागपूर १

प्रा. वा. कृ. चोरघडे, १६८
नवीवस्ती, धरमपेठ, नागपूर १

श्री. भी. रं. जवाजी, B. A. L L. B. २४२
'पराग' कार्यालय,
सूर्यकांत स्टोअर्सचे मागे
सीतावर्डी, नागपूर १

श्री. माधव गोपाळ जामदार, ८४
मोतीबाबा जामदार यांचा वाडा,
स. नं. ६, महाल, नागपूर २

श्री. वामन बळवंत जामदार, ८५
मोतीबाबा जामदार यांचा वाडा,
स. नं. ६, महाल, नागपूर २

श्री. म. का. जुनघरे ११८
आंबेडकर टाऊन, धरमपेठ, नागपूर १

श्री. आनंद गणेश जोग, १८२
'गोखले व्हिला' काँग्रेसनगर, नागपूर १

श्री. नानासाहेब जोग, १९१
'गोखले व्हिला' काँग्रेसनगर, नागपूर १

र. क्र.

डॉ. सौ. कमल जोशी, ३१४
सोनी लेन, सीतावर्डी, नागपूर १

श्री. सखारामपंत जोशी, २७
राममंदिर गल्ली, महाल, नागपूर २

सौ. सुषमा लक्ष्मण जोशी १७०
फॉर्म लॅंड्स्, नवी रामदासपेठ, नागपूर १

प्रा. सुरेश म. डोळके, १२३
बापुराव गल्ली, इतवारी, नागपूर २

सौ. शालिनीबाई ढवळे, १५०
c/o श्री. बाळासाहेब ढवळे,
'महाराष्ट्र', महाल, नागपूर २

सौ. कोकिळाबाई ढोबळे, २३०
c/o श्री. रा. ग. ढोबळे,
धंतोली, नागपूर १

श्री. लक्ष्मीकांत वासुदेव तेलंग १४
c/o रीगल थिएटर, नागपूर १

श्री. पु. व्यं. दारव्हेकर, १२८
C/o श्री. बी. आर. माणकेश्वर,
छोटी धंतोली, नागपूर

श्री. चिंतामण नारायण दुंडेकार, ४७९
स. नं. ६१८ नबाबपुरा, मातादीन
दरोग्याचे घराजवळ, नागपूर २

श्री. राजाभाऊ देव, २६७
श्रीखंडे यांचा बंगला,
रामदासपेठ, नागपूर १

श्री. केशवराव देवपुजारी ४८१
धरमपेठ, नागपूर १

प्रा. अ. ना. देशपांडे, २०९
धंतोली, नागपूर १

श्री. ग. स. देशपांडे, ३२७
'काळे भुवन' धंतोली, नागपूर १

बॅ. गोविंदराव देशमुख, ७८
धंतोली, नागपूर १

श्री. मधुकर देशपांडे, ३२४
सरनाईकांचा बंगला,
धंतोली, नागपूर १

श्री. मनोहर केशव देशपांडे, १३३
नंदाजी बोबाजवळ,
रामदासपेठ, नागपूर १

	र.क.
डॉ. य. खु. देशपांडे, C/o डॉ. कोयल यांचा बंगला, गोकुळपेठ, नागपूर १	३९
श्री. त्रि गो देशमुख, सरनाईकांचा बंगला, धंतोली, नागपूर १	३१७
श्री. नारायणराव देशमुख, भालेराव यांचा बंगला, नवीवस्ती, धरमपेठ, नागपूर १	३२०
श्री. गो. रा. दोडके, C/o ॲडव्होकेट मंगळमूर्ति धंतोली, नागपूर १	३०
सौ. शांताबाई दंडिगे, टेकडी लाईन, सीताबर्डी, नागपूर १	८२
श्री. यशवंत शं. धर्माधिकारी, वकील, धंतोली, नागपूर १	२१६
श्री. सिद्धनाथ माधवराव धामोरीकर, मिनिस्टेरिअल स्टाफ क्वार्टर्स, 'बी $\frac{6}{4}$, सिव्हिल लाईन्स, नागपूर	३३
श्री. खे. ला. नाकतोडे, ॲग्रिकल्चरल रिसर्च इंस्टिटयूट, नागपूर १.	४३४
श्री. ह. ना. नेने, श्री. टी.पी. जोशी. पी. डब्लू. डी. ओव्हरसिअर यांचे बंगल्याजवळ धरमपेठ एक्स्टेंशन, नागपूर १	१
सौ. कमलिनी पागे, सीताबर्डी, नागपूर १	१६०
श्री. ल. वि. पांढरीपांडे, एम्. ए. एल्एल्. बी. टेकडी लाईन, सीताबर्डी, नागपूर १	४६
श्री. गणेश सीताराम पाध्ये, ॲडव्होकेट धंतोली, नागपूर १	८९
श्री. शंकर वक्रतुंड पाध्ये, ॲडव्होकेट, वॉकर रोड, नागपूर २	४६२
सौ. प्रभावतीबाई पुरोहित, C/o श्री. व्ही. एन. भागडीकर, टेलिग्राफ क्वार्टर्स, नागपूर महाविद्यालय-समोर, नागपूर १	१३९
श्री. माधव शंकर पेंडसे, टिकेकर रोड, धंतोली, नागपूर १.	८३
सौ. मालतीबाई पेंडसे, C/o डॉ. शं. दा. पेंडसे, काँग्रेसनगर, नागपूर १	७९
श्री. दि. ब. पंडित, लोकांची शाळा, महाल, नागपूर २	१५२
श्री. व्यं. नी. पंडित, 'श्रीधाम' गोरक्षणजवळ, जेलरोड, नागपूर १	१२२
श्री. मनोहर विघ्नेश्वर पंडे, धनवटे आश्रम, सीताबर्डी, नागपूर १	६३
कु. ताराबाई प्रधान, अवधूत भुवन, सीताबर्डी, नागपूर १	५२
सौ. उमाबाई सदाशिवराव फडणवीस, c/o श्री. फडणवीस ॲडव्होकेट, गोकुळपेठ, नागपूर १	१३०
श्री. दि. वा फडणीस, 'महाराष्ट्र', महाल, नागपूर २	१५३
श्री. शं. बा. फलटणकर, गोखलेवाडा, मोदी नं. १ सीताबर्डी, नागपूर १	३४२
श्रीमती शारदा फुलझेले, आंबेडकर टाऊन, धरमपेठ, नागपूर १	४८०
श्री. सदानंद फुलझेले, सदस्य, महानगरपालिका, हनुमान रोड, धरमपेठ, नागपूर १	११७
श्री. पांडुरंग नारायण बनहट्टी, व्यवस्थापक, नारायण मुद्रणालय, छोटी धंतोली, नागपूर १	२४
श्री. श्यामकांत श्रीनिवास बनहट्टी, काँग्रेसनगर, नागपूर १	७
श्री. व्यंकटेश शामराव बलकुंदी, टिकेकर रोड, धंतोली, नागपूर १	९१
श्री. प. वि. बेलवलकर, व्यवस्थापक, हरिहरेश्वर प्रिंटिंग प्रेस, महाल, नागपूर २	१३२
प्रा. माणिक के. बैतुले, मंडल क्रमांक ७, महाल, नागपूर २	३९४
श्री. केशव बोकाडे, ऑल इंडिया रेडिओ, नागपूर १	२६२

	र. क्र.
सौ. सरलाबाई बोधनकर, c/o डॉ. एल्. जे. बोधनकर, चिटणीसपुरा रोड, महाल, नागपूर २	९७
श्री. अरविंद बोबडे, अॅडव्होकेट, सिव्हिल लाईन्स, नागपूर १	३१८
श्री. ग. नी. भवाळकर, महाजन चाळ, सीताबर्डी, नागपूर १	१०८
श्री. वसंत नारायण भागडीकर, टेलिग्राफ क्वार्टर्स, मॉरिस कॉलेजजवळ, नागपूर १	४५८
श्रीमती शांताबाई भाटवडेकर, जी. ए. रामदासपेठ, नागपूर १	७१
श्री. भानू लक्ष्मणराव भांबूरकर, घर. क्र. १२७, तेलीपुरा, सीताबर्डी, नागपूर १	१९८
श्री. भा. द. भावे, ५६ वेस्ट सेंट्रल रोड, धंतोली, नागपूर १	३
श्री. के. ग. भिडे, जुनी रामदासपेठ, नागपूर १	२६६
श्री. भाऊराव भोयर, अध्यापक, c/o डॉ. भगवानदीन चौरसियांची लाल इमारत, तेलीपुरा रोड, सीताबर्डी, नागपूर १	२७६
प्रा. सौ. कुसुम मराठे, वुईमेन्स कॉलेज, रामदासपेठ, नागपूर १	१७७
श्री. ह. ना. मांडके, गोकुळपेठ, नागपूर १	३३७
श्री. शरच्चंद्र माधवराव मुक्तिबोध, राममंदिर गल्ली, महाल, नागपूर २	१४३
प्रा. भा. ह. मुंजे, वाकररोड, नागपूर २	६७
सौ. प्रमिलाबाई मुथा, नवी रामदासपेठ, नागपूर १	२३२
श्री. वसंत वामनराव मून, महारपुरा, सीताबर्डी, नागपूर १	३६

	र. क्र.
श्री. ल. ह. मेश्राम, धरमपेठ (टोली), नागपूर १	१२०
श्री. मो. मा. मेराळ, c/o श्री. कृ. के. ताम्हण, जुन्या दत्त- मंदिराजवळ, संती रोड सं. नं. ९ अ, इतवारी, नागपूर २	१६४
श्री. द. कृ. मोहनी, मोहनी यांचा बंगला, धरमपेठ, नागपूर १	१५५
श्री. कुंडलराय मोहेकर, संपादक, 'सुषमा', धरमपेठ, नागपूर १	४७३
श्री. मधुकरराव श्री. मंगरूळकर, अॅडव्होकेट, राममंदिर गल्ली, स. नं १, महाल, नागपूर २	१३१
श्री. ग. शं. म्हैसाळकर, रामदासपेठ, नागपूर १	१५४
श्री. हरिहर गोविंद येगावकर, c/o श्री. आर्. के. जोगळेकर, बुटी प्लॉट, धरमपेठ, नागपूर १	८
श्री. रा. सा. खं. के. रांगोळे, धरमपेठ, नागपूर १	२४५
श्री. चिटणीस, राजाराम वाचनालय, सीताबर्डी, नागपूर १	११६
सौ. आशाताई राणे, संगमचाळ, सीताबर्डी, नागपूर १	१५
श्रीमती माया रानडे, १०४, ईस्ट हायकोर्ट मार्ग, नागपूर १	२००
श्री. श. वा. रानडे, आनंद चौक, सीताबर्डी, नागपूर १.	१७९
श्री. गोपाळ कृष्ण रावळे, गोरे यांचा बंगला, धंतोली, नागपूर १	१३
श्री. रा. य. रुद्राक्ष, 'महाराष्ट्र' कचेरीजवळ, महाल, नागपूर २	४८
श्री. दे. गो. लांडगे, 'मालतीकुंज', धंतोली, नागपूर १	१०७

र. क्र.

सौ. उषा लिमये, भागवत बंगला, छोटी धंतोली, नागपूर १ — २२

श्री. दि. वि. लेले, रामदासपेठ, नागपूर १ — २१४

श्री. विनायक लोहकरे ऑल इंडिया रेडिओ, नागपूर १ — २७१

श्री. व. शा. वरखेडकर, धरमपेठ, नागपूर १ — ४

श्री. वसंत कृष्ण वऱ्हाडपांडे जामदार प्रायमरी शाळेजवळ, गरूड खांब रस्ता, स. नं. ६, महाल, नागपूर २ — १६७

श्री. वि. श्री. विझे, लॉ कॉलेज पुढे, टिळक नगर, धरमपेठ, नागपूर १ — ७०

श्री. सुरेश सीताराम वंजारी, बेझनबाग, नागपूर ४ — ७६

श्री. उद्धव आबाजी शास्त्री, संगमचाळ, सीतावर्डी, नागपूर १ — ३०४

सौ. तारा शास्त्री, रामदासपेठ, नागपूर १ — २१३

श्री. शं. बा. शास्त्री, रामदासपेठ, नागपूर १ — २१२

प्रा. सौ. विमलाबाई शास्त्री, संगमचाळ, सीतावर्डी, नागपूर १ — ३०५

श्री. ना. रा. शेंडे, हनुमान रोड, धरमपेठ, नागपूर १ — २

सौ. इंदुमति शेवडे श्री. जोशी यांचा बंगला, धंतोली, नागपूर १ — १७१

र. क्र.

श्री. द. रा. सराफ टेकडी लाईन, सीतावर्डी, नागपूर १ — ४९३

श्री. गं. सा. सहस्रबुद्धे १०१ पश्चिमोद्यान, धंतोली, नागपूर १ — ७३

श्री. त्र्यं. ना. सहस्रबुद्धे विकास, धंतोली, नागपूर १ — १७

सौ. विजया साने सोनी लेन, सीतावर्डी, नागपूर १ — ३९२

श्री. म. ता. सावजी जोशीवाडी, नागजीभाई टाऊन, सीतावर्डी, नागपूर १ — ६२

प्रा. पां. कृ. सावळापूरकर मंडल क्रमांक ६, महाल, नागपूर २ — १२५

श्री. रा. गो. सुखदाणी घाटरोड, नागपूर २ — २९९

श्री. चंदूलाल सुळे ५४ नाईकरोड, चिटणीसपुरा, नागपूर २ — ५१

श्री. ना. हि. सोनडुले शिवदाससिंग भजेवाला बिल्डिंग, गोकुळपेठ, नागपूर १ — ४४

श्री. र. न. हेरे, फोरमेन, अशोक मुद्रणालय, धरमपेठ, नागपूर १ — ४७८

श्री. अंबादास विनायक चक्रदेव, वकील, उमरेड, जि. नागपूर. — १९०

श्री. गो. स. गिरडकर, उमरेड, जि. नागपूर — १४०

श्री. वैकुंठ गणपतराव इंगळे, वार्ड नं ७, काटोल, जि. नागपूर — ४३

संलग्न संस्था

प्रा. माणिक के. वैतुले, एम्. ए. कार्याध्यक्ष, भारतीय भाषाध्ययन मंदिर, मंडळ क्रमांक ७, महाल, नागपूर २ — १

अमरावती जिल्हा

	र. क्र.
श्री. द. ह. अग्निहोत्री सुपरिंटेंडेंट, मराठी नॉर्मल स्कूल फॉर मेन, अमरावती	४७
श्री. मधुकरराव आष्टीकर अंबापेठ, अमरावती	७७
श्री. जयकुमार भीमराव इंगळे मु. कावली, पो. अशोकनगर, व्हाया–धामणगांव रेल्वे, त. चांदूर, जि. अमरावती	७
श्री. दे. स. कविमंडन सराफा चौक, जुन्या शनि मंदिराजवळ, अमरावती	७६
श्री. काशिनाथ त्रिंबक कापरेकर, टांकची चाळ, मुधोळकरपेठ, अमरावती	३३
श्री. भीमराव देवराव कारंजकर बुधवारा, अमरावती	६३
श्री. वामन शिवराम काळे, टांकची चाळ, मुधोळकरपेठ, अमरावती	३१
श्री. वि. दि. कुळकर्णी, अंबिकानगर, अमरावती	१५२
श्री. दत्तात्रय नारायण खेर अंबापेठ, अमरावती	७१
श्री. वल्लभदास गुप्ता प्रतिनिधि, हिंदुस्थान समाचार, प्रभात टॉकीजमागे, अमरावती	४०
श्री. शिवराम श्रीधर गोखले, शिक्षक, खापर्डे बगीचा, अमरावती	१६७
श्री. वामन बळीराम चिमणपुरे छत्री तलाव रोड, अंबिकानगर, अमरावती	१४८
श्री. वसंत शिवराम चुके मुधोळकरपेठ, अमरावती	४१
श्री. गजानन विष्णु जोशी बुर्टी प्लॉटस्, अमरावती	३६
श्री. पां. त्रि. जोशी 'त्रिवकाश्रम' नमुना, अमरावती	६१
श्री. रामचंद्र गणपतराव झाडगांवकर बालाजी प्लॉटस्, अमरावती	१५३
श्री. नारायण कन्हैयालाल तांबी अंबापेठ, अमरावती	३७
श्री. म. ना. तेलंग बालाजी प्लॉट, अमरावती	१६९
श्री. राजाभाऊ वामनराव दाणी, बी. कॉम्. अध्यापक– से. फ. ला. हायस्कूल धामणगांव, जि. अमरावती	१५
श्री न. म. दातार मुधोळकरपेठ, अमरावती	१४९
श्रीमती शकुंतलाबाई दिवाणजी, पंडितांचा बंगला, टिळक नगर, अमरावती	४५
श्री. म. बा. देवघरे, अ. डि. इन्स्पेक्टर ऑफ स्कूल्स् मुधोळकरपेठ, अमरावती	३९
श्री. दामोदर कृष्ण देवरस, पेंडके गल्ली, बुधवारा, अमरावती	८
श्री. केशवराव देवराव देशपांडे, सहसंपादक 'उदय', अमरावती	५९
श्री. प्रा. ग. त्र्यं. देशपांडे, मुधोळकरपेठ, अमरावती	२
श्री. भीमराव देशपांडे, वकील, नमुना, अमरावती	७५
श्री. प्रा. व. तु. देशपांडे, बालाजी प्लॉटस् अमरावती	७३
सौ. इंदुमती देशमुख, एम्. ए. बी. टी. रुक्मिणी नगर, अमरावती	५४

अनुक्रमणिका

	र. क्र.
श्री. चिटणीस. अमरावती नगर वाचनालय, अमरावती	२०
श्री. अच्युत दत्तोपंत नाटेकर, मुधोळकरपेठ, अमरावती	७२
श्री. कृ. ना. नाफडे मुख्याध्यापक, ॲकेडेमिक हायस्कूल, अमरावती	३८
श्री. पद्माकर निमदेव, दंडे प्लॉट, अमरावती	२९
श्री. शं. व्यं. निर्मळ, बी. एस्सी. सुपरिंटेंडेंट–श्री सिकची विद्यार्थी वसतिगृह. अमरावती	५५
श्री. डाह्याभाई पडीया, सुंदर स्टोअर्स, भुसारी गेट रोड, अमरावती	६२
श्री. मधुकरराव गोपाळराव पलकंडवार लिपिक–से. फ. ला. हायस्कूल, धामणगांव, जि. अमरावती	१३
श्री. म. भा. पांगारकर, वकील, अमरावती	६०
डॉ. ना. त्र्यं. पातुरकर समर्थ हायस्कूलजवळ, अमरावती	१४४
श्री. मो. रा. पानसे मॅनेजर, 'माणिक–मुद्रण–मंदिर' अमरावती	१८१
सौ. शांताबाई पावणस्कर गिरीकुटीर, कँप, अमरावती	१६०
श्री. डी. पुरुषोत्तमदास, संपादक– 'श्री गुरुदेव', अमरावती	१७९
श्री. प्रा. के. ज. पुरोहित, विदर्भ महाविद्यालय, अमरावती	४३
श्री. प्रा. कृष्णाजी व्यंकटेश पेशकार, देवस्थळे यांचा बंगला, अंबापेठ, अमरावती	२४
श्री. दत्तात्रय शंकर फडके, गोपाल टॉकीज जवळ, राजापेठ, अमरावती	३२
श्री. रघुनाथ शामराव बापट अंबापेठ, अमरावती	३४
श्री. ना. रा. बामणगांवकर अमरावती	५७
श्री. गो. मा. बंड, मुधोळकरपेठ, अमरावती	१४२
श्री. रघुनाथ बाळकृष्ण भाटे, मुख्याध्यापक–हि. गो. कन्या विद्यालय, धामणगांव, जि. अमरावती	१०
श्री. श्रीपाद रघुनाथ भाटे, कोठारींचा वाडा, वॉर्ड नं. ६ धामणगांव, जि. अमरावती	११
श्री. महादेव बलवंत भावे जनार्दनपेठ, अमरावती	१४७
श्री. वा. रा. भोंडु मुधोळकरपेठ, अमरावती	६८
कु. इंदुमती मोटे c/o श्री. ल. रा. मोटे इंदिरा निकेतन, अमरावती	१८
श्री. गौतम दा. म्हैसाळकर अंबापेठ, अमरावती	१७३
श्री. वि. दा. म्हैसाळकर अंबापेठ, अमरावती	१७४
श्री. वि. रा. राजवाडे खापर्डे बगीचा, अमरावती	१७७
श्री. दत्तात्रय रानडे, आशा मुद्रण, अमरावती,	६५
कु. प्रमिला विष्णु वैद्य, ॲडव्होकेट परांजपे यांचा बंगला, मालटेकडी रोड, अमरावती	१७
श्री. प्रा. मा. ल. व्यवहारे, एम्. ए. खापर्डे बगीचा, अमरावती	२२
श्री. प्रिंसिपाल– श्री. शिवाजी महाविद्यालय, अमरावती	२१
श्री. शं. ना. सहस्त्रबुद्धे, मुधोळकरपेठ, अमरावती	२८

	र. क्र.
श्री. ना. चिं. साने, ओझरकर यांचा वाडा, अंबापेठ, अमरावती	१४५
श्री. नारायण रामचंद्र वडेरकर पटवीपुरा, अमरावती	१८८
श्री. पुरुषोत्तम गोविंद सिरास राजापेठ, अमरावती	३०
सौ. भानुमती सिंह ओल्ड नॉर्मलस्कूल, कँप, अमरावती	१७६
श्री. सु. ना. सिंह मुख्याध्यापक, गुजराथी हायस्कल, अमरावती	१६८
श्री. प्रभाकर बाळकृष्ण सोवळे अंबापेठ, अमरावती	७०
श्री. प्र. रा. देशपांडे अचलपूर शहर, जि. अमरावती	४६
श्री. लक्ष्मण जनार्दन खरे, वकील. दर्यापूर, जि. अमरावती	४४
श्री. श्रीकृष्ण पुंडलिकराव कठाळे, अध्यापक,से. फ. ला. हायस्कूल, धामणगांव, जि. अमरावती	९
श्री. रूपराव बापूराव कडू मुख्याध्यापक, छत्रपति हायस्कूल, धामणगांव, जि. अमरावती	५१
श्री. म. ना. घोडे, व्यवस्थापक, छात्रसंग्रहालय, से. फ.ला. हायस्कूल, धामणगांव, जि. अमरावती	१४
कु. कुसुमताई विश्वंभरराव देशपांडे, शिक्षिका, हि. गो. कन्या शाळा, धामणगांव, जि. अमरावती	५२
श्री. नारायण शेषराव देशपांडे वॉर्ड नं. ९, जुना दत्तपूर, धामणगांव, जि. अमरावती	५३
श्री. जीवनकुमार स्वरूपचंदजी राठी अध्यापक, छत्रपति हायस्कूल, धामणगांव, जि. अमरावती	१२
श्री. द. गो. देव जुनी वस्ती, बडनेरा जि. अमरावती	१८४
श्री. बाबा मोहोड "मंगलधाम" माबान जि. अमरावती	१९
श्री. डॉ. वि. गो. दुर्गे असि. मेडिकल ऑफिसर, वरूड, जि. अमरावती	६४

अकोला जिल्हा

	र. क्र.
श्री. रतनलाल अग्रवाल, बी. ए. मॉडर्न बुक स्टोअर्स, गांधी रोड, अकोला	३४
श्री. प्रल्हाद नारायण खोडे, अॅडव्होकेट रामदासपेठ, अकोला	३०
श्री. म. वि. पाठक डोंगरे यांचा वाडा, रामदासपेठ, अकोला	७
श्री. नीलदत्त वैद्य स्वराज्य भुवन, अकोला	६
श्री. पु. वा. साठे, मीमांसा भूषण, बी. ए. एल्. एल्. एम्. अॅडिशनल डिस्ट्रिक्ट सेशन जज्ज, अकोला	१
श्री. हेडमास्तर, श्री शिवाजी हायस्कूल, अकोट, जि. अकोला	
श्री. प्रे. दे. शहा, एम्. ए., एल् एल्. बी. c/o श्री. म. ब्र, आश्रम, पो. बीखाडी, कारंजा, जि. अकोला	१०

	र. क्र.
श्री. पुं. व्यं. खोकले, अध्यापक, श्री गाडगे महाराजविद्यालय, मूर्तिजापूर, जि: अकोला	५
श्री. हेडमास्तर– मूर्तिजापूर हायस्कूल, मूर्तिजापूर, जि. अकोला	३

भंडारा जिल्हा

	र. क्र.
श्री. म. शे. इनामदार शिक्षक, मन्रो हायस्कूल, भंडारा	९५
श्री. नारायण गणेश उवगडे शिक्षक, मन्रो हायस्कूल, भंडारा	२०
श्री. वि. गो. केळकर हलदलपुरी वॉर्ड, भंडारा	६३
श्री. द. वि. कोलते, वकील बस्तरवारी वॉर्ड, भंडारा	८२
श्री. ज. सी. गादेवार मॅनेजर, आदर्श टॉकीज, भंडारा	६१
श्री. व. र. गोखले, एम्. एस्. एल्. आर, श्री. बापूजी काईत यांचे वाड्यांत, खामतलाव, भंडारा	२
श्री. ग. आ. चांदे, शिक्षक, श्री गणेश हायस्कूल, भंडारा	१२
श्री. विश्वास गणपतराव जोशी, देवधर वॉर्ड, भंडारा	९१
श्री. कृ. दा. ठाकूर, एम्. एल्. ए. भंडारा	८०
श्री. मो. वि. डोंगरे, खामतलाव वॉर्ड, भंडारा	१०५
श्री. मारोतराव ढगे, सावकार, खातीपुरा, भंडारा	६०
श्री. मो. र. ढोमणे टिळकरोड, खातीपुरा, भंडारा	५९
श्री. ना. खं. तिरपुडे, वकील, एम्. एल्. ए. भंडारा	७५
श्री. मा. तु. दलाल वकील, भंडारा	७९
श्री. दि. ल. देवपुजारी नायब तहसिलदार, भंडारा	६
श्री. माधव तुकाराम देशपांडे सुपरिंटेंडेंट, सरकारी होस्टेल, भंडारा	९०
डॉ. गं. स. देहाडराय बुधवारी वार्ड, भंडारा	८९
श्री. एच्. एस्. नांदेडकर, ओव्हरसिअर, खातीपुरा, भंडारा	८८
श्री. भा. ब. निनावे, वकील, बस्तरवारी, भंडारा	२९
श्री. सी. शि. पनके खातीपुरा, भंडारा	८७
श्री. भा. आ. पांढरीपांडे खामतलाव, भंडारा	२२
श्री. शरद माधवराव पांढरीपांडे, वकील, देवधर वार्ड, भंडारा	५८
श्री. शरद के. पातुरकर, c/o श्री. केशवराव पातुरकर, भंडारा	७८
श्री. वि. स. पेटकर, वकील, भंडारा	१०८
श्री. प्र. वि. पेंढारकर सबडिव्हिजनल ऑफिसर, पी. डब्ल्यू. डी. भंडारा	३६
डॉ. गो. शं. पैठणकर, बस्तरवारी वार्ड, भंडारा	१०६

	र. क्र.
श्री. र. कृ. पंडितराव c/o श्री. पंडितराव, वकील, हलदलपुरी वार्ड, भंडारा	३९
श्री. वा. ह. फाटक, सुभेदारवाडा, भंडारा	१०७
श्री. वा. गो. बोरीकर, वैद्यराज महाल वार्ड, भंडारा	८६
श्री. मनोहर शामराव बंबेवाले हलदलपुरी वार्ड, भंडारा	८५
श्री. ल. म. भागवत, वकील, खातीपुरा, भंडारा	८४
श्री. ग. ज. भृशुंडी रिटा. डी. इ ओ. खातीपुरा, भंडारा	७४
श्री. वा. ना. मार्डीकर, वकील, रेलटोली, भंडारा	१५
श्री. द. ना. मुजुमदार, बरतरवारी वार्ड. भंडारा	१०९
श्री. द. भ. मोहिले, वकील महाल वार्ड, भंडारा	७०
श्री. द. गो. रानडे हलदलपुरी वार्ड, भंडारा	६८
श्री. आर्. एम्. वाठोडकर रिटा. जज्ज, भंडारा	३
डॉ. गो. रा. व्यवहारे, भंडारा	९८
श्री. वसंत बाळाजी.शद्धे ए. डी. आय्. एस्. भंडारा	२८
श्री. प्र. गो. शेंदुर्णीकर, वकील भंडारा	८३
श्री. अ. व्यं. सहस्त्रबुद्धे शिक्षक, मन्रो हायस्कूल, भंडारा	९६
श्री. अ. वा. साठे श्री गणेश हायस्कूल, भंडारा	७३

	र. क्र.
श्रीमती कमलाबाई साठे व्यवस्थापिका– सूतिकागृह, भंडारा	४९
श्री. स. म. सुभेदार, वकील, भंडारा	६२
श्री. एम्. डी. सोळके, ना. तहसीलदार, बस्तरवारी वार्ड, भंडारा	९७
श्री. भा. ना. हर्डीकर हर्डीकरांचा वाडा, भंडारा	५३
श्री. कृ. ना. हलमारे शिक्षक, मन्रो हायस्कूल, भंडारा	१००
श्री. ल. वि. मानकर मुख्याध्यापक– आदर्श विद्यालय, आमगांव, जि. भंडारा	
श्री. कृ. गो. आकान्त, शिक्षक, गोंदिया, जि. भंडारा	२४
श्री. केशवराव लिंगोबाजी इंगळे सिव्हिल लाईन्स, गोंदिया, जि. भंडारा	२३
श्री. मधुकर गणपतराव कायंदे सिव्हिल लाईन्स, गोंदिया, जि. भंडारा	४५
श्री. प्र. ना. काशीकर, मुख्याध्यापक – लोकविद्यालय, गोंदिया, जि. भंडारा	३१
श्री. के. खं. कुळकर्णी, वकील, सिव्हिल लाईन्स, गोंदिया, जि. भंडारा	११
श्री. रा. आ. खोवरागडे शिक्षक, रेलटोली, गोंदिया, जि. भंडारा	२६
श्री. पां. ब. जकाते नायब तहसिलदार, सिव्हिल लाईन्स, गोंदिया, जि. भंडारा	४६
श्री. पु. रा. जोशी, वकील, रेलटोली, गोंदिया, जि. भंडारा	१२

	र. क्र.
श्री. लक्ष्मण महादेव टेंभेकर, वकील, गोंदिया, जि. भंडारा.	४३
श्री. सु. र. डोये, वकील, गोंदिया, जि. भंडारा	३४
श्री. प्रभाकर शंकर तनखीवाले, वकील, सिव्हिल लाईन्स, गोंदिया, जि. भंडारा	१६
श्री. ग. गो. तेलपांडे सिव्हिल लाईन्स, गोंदिया, जि. भंडारा	१०
श्री. द. वि. दातीर, वकील, सिव्हिल लाईन्स, गोंदिया, जि. भंडारा	२
श्री. ल. ना. देशपांडे, वकील, टिळकवॉर्ड, गोंदिया, जि. भंडारा	३३
श्री. बा. का. देशमुख, वकील, सिव्हिल लाईन्स, गोंदिया, जि. भंडारा	१४
श्री. ल. गो. पाठक, पाठक फार्मसी, रेलटोली, गोंदिया, जि. भंडारा	८

	र. क्र.
श्री. प्रमोदकुमार पांडे, वकील, बजाज वॉर्ड, गोंदिया, जि. भंडारा	१९
श्री. कृ. गो. पोफळी, रेलटोली, गोंदिया, जि. भंडारा	२७
श्री. नारायणराव बहेकर, मु. सालेकसा, त. गोंदिया, जि. भंडारा	३०
श्री. स. गो. वापट, वकील, रेलटोली, गोंदिया, जि. भंडारा	१३
श्री. वसंतकुमार मातुरकर, c/o श्री. एच्. एम्. मातुरकर, आनंदनगर, गोंदिया जि. भंडारा	५
श्री. ग. वा. राऊत, सिव्हिल क्लार्क, गोंदिया, जि. भंडारा	४८
श्री. आर. जी. शिवणकर, शिक्षक, रेलटोली, गोंदिया, जि. भंडारा	३२

चांदा जिल्हा

	र. क्र.
सौ. ताराबाई ओक c/o डॉ. डी. व्ही. ओक, जटपुरा, चांदा	५
श्री. तु. ना. काटकर "मधुवन" कार्यालय, कस्तुरबा मार्ग, चांदा	१
सौ. शकुंतला देवईकर एकोरी वॉर्ड, चांदा	७८
श्री. विश्वेश्वर व्यंकटेश देशमुख, बी. ए. बी. टी. मुख्याध्यापक- न्यू मॉडेल हायस्कूल, चांदा	४८
सौ. सुमन नाईक सिव्हिल लाईन्स, चांदा	२९

	र. क्र.
श्री. हनुमंत गणपतराव पाटील अध्यापक– प्रशिक्षण शाळा, चांदा	५९
श्री. गो. वा. पुल्लीवार प्रधानाचार्य– कन्या महाशाळा, चांदा	४
सौ. नलिनीबाई बोझावार गांधी चौक, चांदा	६१
सौ. मालती मधुकरराव भागवत चांदा	३१
सौ. मालती शिवलकर c/o डॉ. रा. शि. शिवलकर इ. ए. डी. सिव्हिल लाईन्स, चांदा	३०

र. क्र.

सौ. ताराबाई हस्तक २
c/o श्री. भय्यासाहेब हस्तक,
सिव्हिल लाईन्स, चांदा

र. क्र.

श्री. लक्ष्मीकांत आनंदराव दीक्षित ३
मु. पो. चामोर्शी, जि. चांदा

श्री. वा. ना. विगम ६०
नागभीड, जि. चांदा

बुलढाणा जिल्हा

र. क्र.

श्री. प्रभाकर वामन ऊर्ध्वरेषे २१
देशमुख प्लॉटस्, खामगांव,
जि. बुलढाणा

डॉ. पुरुषोत्तम गोविंद एकबोटे १२
बालाजी प्लॉट्स, खामगांव
जि. बुलढाणा

श्री. रा. रा. ओझरकर, ॲडव्होकेट ३२
सिव्हिल लाईन्स, खामगांव
जि. बुलढाणा

श्री. ही. द. कठाणे ५०
केला बिल्डिंगजवळ, सिव्हिल लाईन्स,
खामगांव, जि. बुलढाणा

सौ. राधाबाई कठाणे ४९
केला बिल्डिंगजवळ, सिव्हिल लाईन्स,
खामगांव, जि. बुलढाणा

श्री. दत्तात्रय राजाराम गोमकाळे १३
व्यवहार न्यायाधीश, खामगांव,
जि. बुलढाणा

श्रीमती रत्नप्रभा घारपुरे ७६
मुख्याध्यापिका, सरकारी मुलींचें हायस्कूल,
खामगांव, जि. बुलढाणा

श्री. महादेव काशिनाथ चांदे २९
ॲडव्होकेट, खामगांव
जि. बुलढाणा

श्री. अनंत बापूराव चितळे १९
मुख्याध्यापक, सरकारी विद्यालय
खामगांव, जि. बुलढाणा

श्री. नारायण महादेव जोशी, वकील, ७०
वॉर्ड नं.१५, खामगांव, जि. बुलढाणा

र. क्र.

प्रा. पद्माकर डावरे ५२
गो. से. विज्ञान महाविद्यालय, खामगांव
जि. बुलढाणा

प्रा. विष्णु एकनाथ तारे १४
गो. से. कॉलेज, खामगांव,जि. बुलढाणा

श्री. विनायक पुरुषोत्तम दीक्षित ३३
सिव्हिल लाईन्स,
खामगांव, जि. बुलढाणा

प्रा. मंगेश वि. नाईक ५३
गो. से. विज्ञान महाविद्यालय
खामगांव, जि. बुलढाणा

श्री. श्री. प. पाचपोर, वकील ४३
सिव्हिल लाईन्स, खामगांव,
जि. बुलढाणा

श्री. भाऊराव गणपतराव पाटील १
साहित्य-पारंगत (विदर्भ) सा. रत्न (प्रयाग)
टिळक राष्ट्रीय विद्यालय
खामगांव, जि. बुलढाणा

डॉ. पुरुषोत्तम महादेव पारसनीस ५५
बालाजी प्लॉट्स
खामगांव, जि. बुलढाणा

श्री. गोविंददासजी भाटिया २४
गजानन मोटार सर्व्हिस,
खामगांव, जि. बुलढाणा

श्री. सोमकान्त रावजी भाटे, ॲडव्होकेट, २८
खामगांव, जि. बुलढाणा

श्री. सदाशिव विनायक भिडे, वकील १५
सिव्हिल लाईन्स,
खामगाव, जि. बुलढाणा

र. क्र.

श्री. अनंत देविदास महाशूर, १७
सिव्हिल लाईन्स,
खामगांव जि. बुलढाणा

श्री. के. मा. मुन्शी ३०
आचार्य, गो. से. विज्ञान महाविद्यालय
खामगांव. जि. बुलढाणा

श्री. व्यंकटेश रघुनाथ साने, ३९
आनंदी निवास,
खामगांव, जि. बुलढाणा

श्री. शं. ग. सुरडकर, ४२
ॲडिशनल डिस्ट्रिक्ट मॅजिस्ट्रेट,
खामगांव जि. बुलढाणा

र. क्र.

डॉ. ना. के. महाजन L. D. Sc. ३
चिखली, जि. बुलढाणा

श्री. ल. अं. मानेकर, बी. ए., ६९
मु. पो. देऊळगांव राजा,
जि. बुलढाणा

श्री. रामचंद्र लक्ष्मण गुप्ते, ४४
जुनी वस्ती, बुलढाणा

श्री. वि. गि. दीक्षित, ६७
उपाध्यक्ष, सार्वजनिक वाचनालय,
मेहेकर, जि. बुलढाणा

श्री. हेडमास्तर, ८०
ई. एस्. हायस्कूल, साखरखेर्डा,
जि. बुलढाणा

वर्धा जिल्हा

र. क्र.

श्री. रामचंद्र माधव उपाध्ये, ६
रिटा. सुपरिटेंडेंट,
मालगुजारीपुरा, वर्धा

श्री रत्नाकर विष्णु करंदीकर, वकील, १७
स. नं. ४, वर्धा

श्री. शंकरराव बालाजीपंत कुर्वे, ७
सरकारी ॲंडॉक हायस्कूल, वर्धा

श्री. गो. मो. कोलते, बी. ए., बी. टी. ५२
C/o श्री. एम्. जी. कोलते, ॲडव्होकेट,
वर्धा

सौ. सुधा गोडबोले, अध्यापिका, २४
गव्हर्मेंट हायस्कूल, आर्वी
जि. वर्धा

श्री. बळीरामपंत पंचमराव तांदळे, १
श्रीकृष्णभुवन, रामनगर, वर्धा

र. क्र.

श्री. बाळ गंगाधर देव, १६
सिव्हिल जज्ज, वर्धा

सौ. राधाबाई देशमुख, १५
C/o श्री. नानासाहेब देशमुख,
परांजपेंची चाळ, वर्धा

श्री. पुरुषोत्तम गोपाळ निजसुरे, २
बुनियादी शिक्षण विद्यालय, वर्धा

श्री. ना. ल. पोतदार, १४
अ. डि. इन्स्पेक्टर ऑफ स्कूल्स्, वर्धा

श्रीमती कृष्णाबाई भावे, ८
सूतिकागृह, वर्धा

श्रीमती सुगंधा शेंडे, एम्. ए. A. D. I. ७५
वाघमारे यांचे घरीं, पोतदार बगीचा,
वर्धा गंज, वर्धा

सागर जिल्हा

र. क्र.

श्री. दामोदर लक्ष्मण अडोणी, १२
मराठी विभाग, सागर विश्वविद्यालय,
सागर

र. क्र.

श्री. मधुकर माधवराव आगवण, ६
कंपनी कमांडंट; होमगार्ड्स्,
सागर, म. प्र.

श्री./नाव	र. क्र.
श्री. गंगाधर रामचंद्र खेर, वकील, लक्ष्मीपुरा, सागर, म. प्र.	५
सौ. मंदाकिनी प्रभाकरराव खेर, खेरांचा वाडा, सागर, म. प्र.	१४
श्री. हेमकान्त हरि चौधरी सब्-एजंट, दि सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया लि., सागर, म. प्र.	३
डॉ. दत्तात्रय प्रभाकरराव जटार लक्ष्मीपुरा, सागर, म. प्र.	१६
श्री. शामराव नीळकंठ देशपांडे रामपुरा, सागर	७
सौ. कमलाबाई नगरकर c/o डॉ. नगरकर, परकोटा, सागर	२०
डॉ. गोपाळ श्रीधर पाठक रामपुरा, सागर	१८
श्री. चिंतामणराव पिंपळापुरे कैलास कुटी, पुरविया, सागर	२१
प्रा. सौ. वनमालाबाई भवाळकर संस्कृत विभाग, सागर विश्वविद्यालय, सागर	१३
सौ. इंदिराबाई शंकरराव मुळे लक्ष्मीपुरा, सागर	१५
श्री. आनंद नारायणराव रिंगे रिंगे वाडा, लक्ष्मीपुरा, सागर	१०
सौ. मनोरमाबाई शंकरराव लोकरस परकोटा, सागर	११
डॉ. श्रीराम वि. शास्त्री, M. B. B. S. गोपाल गंज, सागर	८
प्रा. मधुकर केशव शेटे अर्थशास्त्र विभाग, सागर विश्वविद्यालय, सागर	९
श्रीमती मालतीबाई श्रीखंडे प्रधानाध्यापिका, गर्ल्स हायस्कूल, सागर	१
सौ. विमला श्रीखंडे c/o श्री. एम्. आर्. श्रीखंडे, चक्राघाट, सागर	४
श्री. नारायणराव माधवराव सर्वटे, वकील, लक्ष्मीपुरा, सागर	१९
कु. तारा सुभेदार, अध्यापिका, लक्ष्मीपुरा, सुभेदारवाडा, सागर	२
श्री. मनोहर सदाशिव हर्डीकर लक्ष्मीपुरा, सागर	१७

यवतमाळ जिल्हा

श्री./नाव	र. क्र.
श्री. रामचंद्र दत्तात्रय दामले, M. A., LL. B. टिळकवाडी, यवतमाळ	५
श्री. कृ. बा. खैरकर, मु.—खैरी. Via हिंगणघाट, जि. यवतमाळ	४
श्री. उस्मान एन्. पठाण, वार्ड पठाणपुरा, मु. पोस्ट—नेरपरसोपंत. त.— दारव्हा, जि. यवतमाळ	३
श्री. विश्वास गोपाळ देशमुख, मु.— विडूळ, ता. पुसद, जि. यवतमाळ	७
श्री. ना. श्री. द्रविड, वकील, पुसद, जि.—यवतमाळ	१
श्री. विष्णु चिंतामण नातु, वकील, पुसद, जि. यवतमाळ	८
कु. पूर्णाबाई बोरकर, हेडमिस्ट्रेस, स. मु. इंडियन मिडलस्कूल, वणी, जि. यवतमाळ	२
मुख्याध्यापक, शिक्षण प्रसारक मंडळाचे हायस्कूल, वणी, जि. यवतमाळ	६

मध्य–प्रदेश

	र. क्र.
डॉ. शान्ता हळदे, W. A. M.O. खैरागड–राज, जि. र्ग	१
श्रीमती चंद्रभागाबाई खडक्कार छिंदवाडा, म. प्र.	१
श्री. गो. मो. रानडे, खांडेकरांचा वाडा, दीक्षितपुरा, जबलपूर	२
श्री. ना. बा. शास्त्री टिळकनगर, बिलासपूर	१
सौ. शांताबाई निमोणकर c/o श्री. श्री. मो. निमोणकर, वकील, महासमुन्द, जि. रायपूर	१

पुणें जिल्हा

	र. क्र.
श्री. कार्यवाह, पुणें वाचन मंदिर, १८१, बुधवार पेठ, पुणें २	१
डॉ. नरहरी अनंत वर्वे, L. C. P. S. अध्यक्ष, तळेगांव जनरल–हॉस्पिटल ग्रंथालय, तळेगांव–दाभाडे ता. मावळ, जि––पुणें	४
प्रोफेसर–इन्–चार्ज, बी. जे. वाडिया लायब्ररी, फर्ग्युसन कॉलेज, पुणें ४	३
श्री. श्री. ना. बनहट्टी, ऑल इंडिया रेडिओ, पुणें	२
लायब्ररियन, पुणें विश्वविद्यालय वाचनालय, गणेश खिंड, पुणें ७	७
लायब्ररियन, बी. जे. कॉलेज ऑफ कॉमर्स, पुणें ४	६
श्री. अ. ह. लिमये, व्हीनस बुकस्टॉल, अप्पा बळवंत चौक, पुणें २	५

इतर विभाग

	र. क्र.
प्रो. भी. गो. देशपांडे, मराठी विभाग, काशी हिंदु विश्वविद्यालय, घर नं. B २१। १४९ कमच्छा, काशी	७
कॅ. डॉ. रामचंद्र चिंतामण श्रीखंडे, श्री. तुलसी–मंजरी, बेलबाग, मंगळवार, कोल्हापूर.	५
श्री. मा. सी. पेंढारकर, मुख्याध्यापक, पार्ले टिळक विद्यालय, विलेपार्ले, मुंबई २४	९
श्री. या. मु. मुळे. नॅशनल लायब्ररी, कलकत्ता.	१
चिटणीस, तालुका सार्वजनिक वाचनालय नंदगड द. रेल्वे, जि. बेळगांव	१३
श्री. शंकर रामचंद्र बडवे, २५०, दक्षिण दरवाजा, पंढरपूर, जि. सोलापूर	६
श्री. भालचंद्र पुंडलिक आकलेकर, ९२९, आकलेकर निवास, वरचेमाड, उभादांडा, वेंगुर्ले, जि. रत्नागिरी	४
श्री. लायब्ररियन, विलिंग्डन कॉलेज, सांगली	११
प्रा. राम शिंदे श्री. छत्रपति शिवाजी कॉलेज, सातारा	८

विदर्भ साहित्य संघ

विभाग (ब) मताधिकारी सभासद

१९५५–५६ सालाकरिता
कार्यकारी मंडळाची निवडणूक
सभासदांची यादी १९५४

आजीव सभासद

	र. क्र.
कु. शांता राजे डॉ. मोडक, डी. पी. आय्. यांचे बंगल्याजवळ, सिव्हिल लाईन्स, नागपूर	१२२
श्री. महेश्वर जनार्दन गद्रे ऑडिटर, रामदासपेठ, नागपूर १	११९
श्री. पु. वि. आपटे खातीपुरा, भंडारा	१२१
सेठ छोटुसाभाई लहानुसाभाई क्षत्रिय कटंगी लाईन, गोंदिया	११८
श्री. बलवंत राघव उर्फ बाबासाहेब देशमुख बालाजी वॉर्ड, चांदा	१२५
श्री. रामचंद्र राजेश्वरराव उर्फ बाबुरावजी पोटदुखे, बालाजी वॉर्ड, चांदा	१२३
श्री. काशीनाथ बाळकृष्ण सहस्त्रबुद्धे सब् ब्लॉक इन्स्पेक्टर, बिलासपूर (E. R. S)	१२४

साधारण सभासद (वा. व. ३ रु. देणारे.)

नागपूर जिल्हा

	र. क्र.
श्री. ना. ल. अभ्यंकर, ॲडव्होकेट, धंतोली, नागपूर १	२४०
कु. सरोजिनी अभ्यंकर, जेलरोड, धंतोली, नागपूर १	३६९
श्री. रा. मा. आगरकर, महादेवकरांचा बंगला, धरमपेठ, नागपूर १	१९
श्री. मनोहर शंकर आपटे, c/o श्री. भालेरावांचा बंगला, हनुमान रोड, सीताबर्डी नागपूर १	४१
श्री. पुरुषोत्तम तुकाराम आष्टीकर, पाताळेश्वर रोड, महाल, नागपूर २	२२३
श्री. विठ्ठल इंदूरकर, स्वतंत्र मजूरपक्ष कार्यालय, सदर, नागपूर १	४४२
श्री. भास्कर नारायणराव उपाध्ये, घर नं. ४४९ स. नं. १९।२४ बजेरिया, नागपूर २	१३५
श्री. खु गो. उपाध्ये, चोखामेळा वसतीगृह, नागपूर १	२८०
श्री. गणपत रामजी उस्के, धंतोली, नागपूर १	३९०

अनुक्रमणिका

	र. क्र.
सौ. इंदिराताई स. ओक, महाजनचाळ, सीतावर्डी, नागपूर १	३४९
श्री. म. न. अंजीकर, खांडेकरांचा बंगला, धंतोली, नागपूर १	२३६
श्री. गोविंदराव अंबाडे, स्वतंत्र मजूरपक्ष कार्यालय, सदर, नागपूर १	४२१
श्री. रामभाऊ के. कदम इलेक्ट्रिक कॉन्ट्रॅक्टर, मालवीयरोड, सीतावर्डी, नागपूर १	२२७
प्रा. शां. ग. करकरे श्री. के. पी. वैद्य यांचा बंगला, धरमपेठ, नागपूर १	२३३
श्री. डोमाजी करवाडे स्वतंत्र मजूरपक्ष कार्यालय, सदर, नागपूर १	४४९
श्री. नारायणराव करवाडे स्वतंत्र मजूरपक्ष कार्यालय, सदर, नागपूर १	४४०
सौ. निर्मला कानगो तिवारी बंगला, धंतोली, नागपूर १	२९०
श्री. बाजीराव कानफाडे स्वतंत्र मजूरपक्ष कार्यालय, सदर, नागपूर १	४२९
श्री. दलपत कापसे स्वतंत्र मजूरपक्ष कार्यालय, सदर, नागपूर १	४१७
श्री. भिवाजी कांबळे स्वतंत्र मजूरपक्ष कार्यालय, सदर, नागपूर १	४३१
कु. लीला कामत, एम्. ए., बी. टी. रामदासपेठ, नागपूर १	३८६
श्री. कामता प्रसाद अर्थमंत्र्यांचा बंगला, सिव्हिल लाईन्स, नागपूर १	४०५

	र. क्र.
श्री. मनोहर कायंदे मामारोड, धरमपेठ, नागपूर १	१८
श्री. एन्. एस्. कारखानीस बुटी संगमचाळ, सीतावर्डी, नागपूर १	६८
श्री. बी. जी. कावडकर c/o श्री. एन्. डी. जोशी केळीबागरोड महाल, नागपूर २	३४१
कु. सुवर्णा गंगाधर कावळे, c/o श्री. उमेशचंद्र कावळे "विकास बंगला", धंतोली, नागपूर १	८१
श्री. गजानन विनायकराव काळीकर काळीकर वाडा, महाल, नागपूर २	१९३
श्री. गजानन मुकुंद काळे बुटीचा गाडीखाना, सीतावर्डी, नागपूर १	३४६
श्री. वसंत विनायक काळे श्री. काळे वकील यांचा बंगला, धंतोली, नागपूर १	२४१
श्री. शंकर सदाशिव काळे सेक्रेटरी, पब्लिक सर्व्हिस कमिशन, नागपूर १	१११
डॉ. स. वि. काळे वेस्ट हायकोर्ट रोड, धरमपेठ एक्स्टेंशन, नागपूर १	२६०
सौ. कमल किनखेडे वेक्स फील्ड, सिव्हिल लाईन्स, नागपूर १	३२३
डॉ. कु. कुमुद कुळकर्णी कॉंग्रेसनगर, नागपूर १	३०६
श्री. गो. मा. कुळकर्णी स. नं. ६ अ, नागपूर २	९६
श्री. दिवाकर भीमराव कुळकर्णी C/o श्री. वी. वी. करंदीकर यांचे घर टिकेकर रोड, धंतोली, नागपूर १	५९
श्री. एम्. आर. कुळकर्णी हनुमान नगर, मेडिकल कॉलेज, नागपूर	३७४

	र. क्र.
श्री. लक्ष्मीकांत शंकर कुळकर्णी मेट्रो टेलर्स, सीतावर्डी, नागपूर १	२९४
सौ. लीला कुळकर्णी, C/o मेट्रो टेलर्स, सीतावर्डी, मेनरोड, नागपूर १	२९५
सौ. वत्सलाबाई कुळकर्णी, वैद्यवाडी, धंतोली, नागपूर १	१९५
श्री. शंकरराव बळवंतराव कुळकर्णी चीफ आर्टिस्ट, सुभाषचंद्र रोड, नागपूर २	४२
श्री. श्री. मा. कुळकर्णी स. नं. ६ अ, नागपूर	६५
श्री. स. ना. कुळकर्णी कुळकर्णी भुवन, धरमपेठ, नागपूर १	१७६
सौ. मंदाकिनी केळकर c/o श्री. एम्. व्ही. केळकर, B. A., LL. B. वेस्ट अॅंड पार्क रोड, धंतोली, नागपूर १	१७५
श्री. एम्. व्ही. केळकर B. A., LL. B. केळकर यांचा बंगला, वेस्ट अॅंड पार्क रोड, धंतोली, नागपूर १	१७४
श्री. र. ग. केळकर रामदासपेठ, नागपूर १	२११
श्री. प्र. दे. कोलते, बी. ए., बी. टी. यमुना–निवास, दक्षिणामूर्ति रोड, स. नं. ७, महाल, नागपूर २	२१
श्री. अ. गो. खरे लोणकर यांचा बंगला, रामदासपेठ, नागपूर १	२६८
श्री. केशव रघुनाथ खरे अनंत–भुवन, टिकेकर रोड, धंतोली, नागपूर १	१८६
श्री. प्र. नी. खर्डेनवीस प्राचार्य, भातखंडे संगीत महाविद्यालय, धंतोली, नागपूर १	३०२
श्री. मोहम्मद इक्बाल खान C/o श्री उदोजी बॅचलर्स होम, जेलरोड, नागपूर १	१४५
श्री. गणपतराव खापर्डे स्वतंत्र मजूरपक्ष कार्यालय, सदर, नागपूर १	४१८
श्री. मारोतराव खापर्डे स्वतंत्र मजूरपक्ष कार्यालय, सदर, नागपूर १	४४१
सौ. पद्माताई खेर्डेकर, बी. ए. c/o श्री. खेर्डेकर, अॅडव्होकेट. रामदासपेठ, नागपूर १	३५५
श्री. आनंद गणेश खोत, मोदी नं. ३, सीतावर्डी, नागपूर १	३४४
श्री. ह. आ. खोबरागडे सरकारी चोखामेळा वसतिगृह, नागपूर	२८२
श्री. केशवराव गुणाजी गजभिये युगांतर हायस्कूल, सदर बाजार, नागपूर १	४७६
श्री. प्रभाकर शंकर गडकरी धंतोली, नागपूर १	१६५
श्री. मा. वि. गलगलीकर राममंदिर गल्ली, महाल, नागपूर २	१४४
श्री. रंजनकुमार अंबादास गहाणकरी इतवारी, नागपूर २	१९२
श्री. फाकिरा भोजबाजी गहुकर अ. मा. उबाळी, मु. पो. उबाळी, ता. सावनेर, जि. नागपूर	५७
श्रीमती लक्ष्मीबाई गाडगीळ, लोथे यांचा बंगला, धंतोली, नागपूर १	१९४
श्री. बी. जे. गावंडे, अध्यापक, श्री. खंते यांची चाळ, गंजीपेठ, फायरब्रिगेड जवळ, नागपूर २	२७३

	र. क्र.
श्री. वि. अ. गिजरे. 'सीता विहार', धरमपेठ कन्याशाळेजवळ, धरमपेठ, नागपूर १	२४४
श्री. तु. वी. गेडाम, सीताबर्डी, महारपुरा, नागपूर १	२७८
सौ. कुसुमताई गोखले, गोखले व्हिला, कॉंग्रेसनगर, नागपूर १	१९६
श्री. गं. स. गोखले, मुख्याध्यापक, सी. पी. अ‍ॅन्ड बेरार हायस्कूल, महाल, नागपूर २	३१३
श्री. दि. शं. गोडबोले, टिकेकर मार्ग, धंतोली, नागपूर १	३८८
सौ. नलिनी गोडबोले, c/o श्री. दि. शं. गोडबोले, टिकेकर मार्ग, धंतोली, नागपूर १	३८९
श्री. गंगारामजी गोंडाणे, स्वतंत्र मजूरपक्ष कार्यालय, सदर, नागपूर १	४४४
सौ. सरलाबाई गोरे, टेकडी लाईन, सीतावर्डी, नागपूर १	४६०
श्री. झळकराम गोसाई, स्वतंत्र मजूरपक्ष कार्यालय, सदर, नागपूर	४२५
श्री. गोविंद भगवंत गंधे, अ‍ॅडव्होकेट, हनुमान रोड, सीताबर्डी, नागपूर १	३५८
श्री. मुरलीधर डी. गंधे, M. A. B. T. c/o श्री. वि. गंधे, लोथे यांचा बंगला, धंतोली, नागपूर,	२०१
श्री. दत्ता बालाजी घाटोळे, B.A. स्टेशन विभाग, काटोल, जि. नागपूर	१०५
श्री. रा. ना. घाटोळे, एम. ए. बी. टी. c/o श्री. वसंतराव गोविंदराव पुजारी, नवीन दत्त मंदिर रोड, स. नं. ९ नागपूर २	२०
श्री. न. दि. घारपुरे, टेंपल बाजार, सीताबर्डी, नागपूर १	३६५
श्री. प्रभाकर पुरुषोत्तम घारपुरे, प्रदीप मुद्रणालय, धंतोली, नागपूर १	३८१
श्री. मधुकर रघुनाथ घारपुरे, टेंपल बाजार, सीतावर्डी, नागपूर १	३६४
श्री. हनुमंत गंगाधर घारपुरे, ग्रीनव्हिला, स्ट्रीट नं. २ धंतोली, नागपूर १	१३७
श्री. जनार्दन दिनकर घुगरे, महाजन चाळ, सीताबर्डी, नागपूर १	३९१
श्री. वामन गणेश घोडवैद्य, M. A. कोष्टीपुरा, सीताबर्डी, नागपूर १	३४५
श्री. बा. कृ. घोरमारे, भालदारपुरा, नागपूर २	४०६
श्री. रा. कृ. घोरमारे भालदारपुरा, नागपूर २	४०७
श्री. ग. रू. चव्हाण, स. नं. ७।१२ जलालपुरा, बुधवार दरवाजा रोड, नागपूर २	४३९
श्री. श्रीधर गोविंद चरडे, c/o डॉ. एस्. व्ही. काळे यांचा बंगला, वेस्ट हायकोर्ट रोड, धरमपेठ एक्स्टेंशन, नागपूर १	२४८
श्री. दाजीशास्त्री चांदेकर, वॉकररोड, नागपूर २	२८४
श्री. प्रभाकर नरहर चांदेकर, डी. ए. जी. पी. टी. चे ऑफिस, सिव्हिल लाइन्स, नागपूर १	१८१
श्री. त्रिंबक हरि चाफेकर, टिळक रोड, नागपूर २	२१०
श्री. अंतूजी चिचखेडे, स्वतंत्र मजूरपक्ष कार्यालय, सदर, नागपूर १	४५०

	र. क्र.
श्रीमंत सौ. लक्ष्मीबाई माधवराव चिटणीस, चिटणीसपुरा, नागपूर २	४९
सौ. नीलिमा (माई) चिमोटे, संगमचाळ, सीतावर्डी, नागपूर १	२८
सौ. वासंती चेंडके, C/o श्री. चेंडके, अॅडव्होकेट, सिव्हिल लाइन्स, नागपूर १	४३७
श्री. पु. रा. चोपडे, अॅग्रिकल्चरल रिसर्व इन्स्टिटयुट, नागपूर १	४३५
श्री. त्रि. अ. चोरघडे, नागोबाची गल्ली, स. नं ७, महाल, नागपूर २	२१७
सौ. सुहास शंकर चोरघडे, B. A. LL. B. काँग्रेसनगर, नागपूर १	३०१
श्री. ना. वि. चौधरी, प्रदीप मुद्रणालय, धंतोली, १	३८०
श्री. माधवराव चौधरी, प्रदीप मुद्रणालय, धंतोली, नागपूर १	३८२
श्री. गुलाबराव मारोतराव जगदीश, इमामवाडा, स. नं. २, नागपूर २	४७४
श्री. द. ल. जयवंत, अभ्यंकर मार्ग, धंतोली, नागपूर १	१९८
श्री. प्रभाकर रावजी जयवंत, ३४२, थर्ड लाईन, धंतोली, नागपूर १	३४
श्री. दि. भै. जळगांवकर, संगमचाळ, नं. ७, सीतावर्डी, नागपूर १	३१०
श्रीमती सुलोचना जाधव, कामठी रोड, बुटीचाळ, नागपूर	१९७
श्री. कृ. ह. जांभोळकर, माताटेकडी, इंदोरा, नागपूर ४	४७७
श्री. चंद्रकांत पांडुरंग जोशी सोमवार बाजार रोड, २९५, सीताबर्डी, नागपूर १	११४
श्री. त्रिंबक विठ्ठल जोशी सावरगांवकरांचा बंगला, रामदासपेठ, नागपूर १	३३९
श्री. द. रं. जोशी डॉ. उपासनीवाडा, टेकडी लाईन, सीतावर्डी, नागपूर १	३६८
श्री. एन्. जी. जोशी तिसरा मजला, बुटी बिल्डिंग, डेनेट आणि कंपनीचे वर, सीतावर्डी, नागपूर १	२७५
सौ. पद्मा जोशी जोगांचा बंगला, नवी शुक्रवारी, नागपूर २	४८९
श्री. मनोहर जोशी बुटींच्या वाड्याजवळ, सीतावर्डी, नागपूर १	१४७
प्रा. मा. गो. जोशी गोळे यांचा बंगला रामदासपेठ, नागपूर १	३९८
श्री. वसंत कृष्णराव जोशी दीक्षितांचा वाडा, सीतावर्डी, नागपूर १	३३६
श्री. प्रभाकर वामन टिल्लू मेनरोड, सीतावर्डी, नागपूर १	२२२
श्री. रविकान्त टेंभुर्णे स्वतंत्र मजूरपक्ष कार्यालय, सदर, नागपूर १	४३२
कु. मालिनी टोंगू बुटी यांचा गाडीखाना, लक्ष्मीवेंक मार्ग, सीतावर्डी, नागपूर १	७४
श्री. हरिभाऊ उके स्वतंत्र मजूरपक्ष कार्यालय, सदर, नागपूर १	४५१
सौ. नलिनी वसंत डबीर कॅनॉल रोड, रामदासपेठ, नागपूर १	९६

र. क्र.

श्री. ल. ग. डबीर — ८६
"विष्णु सदन" गिरीपेठ, नागपूर १

कु. क. गो. डांगे — ९२
श्री. केकरे यांचे नवीन घरीं,
डॉ. शेवडे यांच्या दवाखान्यासमोर,
रामदासपेठ, नागपूर १

श्री. तुकाराम नारायण डेकाटे, — ११२
मु. पो. वेला, जि. नागपूर

श्री. धर्मदास डोंगरे, — ४२८
स्वतंत्र मजूरपक्ष कार्यालय,
सदर, नागपूर १

श्री. शिवदास विश्वनाथ डोळे, — १६१
अध्यापक, युगान्तर हायस्कूल,
सदर, नागपूर १

श्री. केशव गणेश ताम्हणे, — २२९
तिवारी यांचा बंगला,
धंतोली, नागपूर १

श्री. द. का. तारे, — २९३
c/o श्री वाय. बी. आपटे, दत्त-निवास,
धरमपेठ, नागपूर १

श्री. लीलाधर तिरपुडे, — ४१९
स्वतंत्र मजूरपक्ष कार्यालय,
सदर, नागपूर १

श्री. सदाशिव तिरपुडे, — ४४६
स्वतंत्र मजूरपक्ष कार्यालय,
सदर, नागपूर १

सौ. शांताबाई लक्ष्मीकांत तेलंग. — ४५
बुटींचा गार्डीखाना, लक्ष्मी बँकेच्या मागे
सीताबर्डी, मेनरोड, नागपूर १

सौ. विद्यावती थेरगांवकर, — १५८
रामदासपेठ, नागपूर १

श्री. रघुनाथजी दरवाडे, — ४२३
स्वतंत्र मजूरपक्ष कार्यालय,
सदर, नागपूर १

र. क्र.

श्री. सीताराम श्रीनिवास दशपुत्रे, ॲडव्होकेट, — २८७
माताचे देवळाजवळ, रुईकर रोड,
नागपूर २

सौ. प्रमिलाताई दाणी, — ३७८
c/o लेक व्ह्यू लॉज, महाल, नागपूर २

श्री. म. ग. दातार. — १६२
जनसंपर्क अधिकारी, धंतोली, नागपूर १

श्री. डी. पी. दाते, — १२७
श्री वाचासुंदर यांचा बंगला,
नवी रामदासपेठ, नागपूर १

श्री. विनायक शंकर देव, — २९२
मिराशी यांचा बंगला, कॉंग्रेसनगर,
नागपूर १

श्री. स. गो. देव, — ४०४
सरनाईकांचा बंगला, धंतोली, नागपूर १

श्री. दे. ब. देवतळे, — ३८५
c/o श्री. एम्. वी. जोशी,
दक्षिणामूर्ति रोड,
महाल, नागपूर २

श्री. अ. गो. देशपांडे, — १८४
डी. ए. जी. पी. टी. चे ऑफिस,
सिव्हिल लाइन्स, नागपूर १

श्री. अनंत नारायण देशपांडे, — ३५१
दिवसे यांचें घर, मेनरोड, सीताबर्डी,
नागपूर १

श्री. दत्तात्रय जयवंत देशपांडे — २५४
c/o वसंत ऑप्टिकल स्टोअर्स,
सीताबर्डी, नागपूर १

श्री. द. स. देशपांडे — ४३३
काळे भुवन, धंतोली, नागपूर १

श्री. न. स. देशपांडे, — ३२९
काळे भुवन, धंतोली, नागपूर १

प्रा. नीळकंठ शंकर देशपांडे, — २३
सीताभवन, पटवर्धन हायस्कूल समोर,
सीताबर्डी, नागपूर १

श्री. बलवंत रामचंद्रराव देशपांडे, — ६१
काचा हाऊस, गिरी प्लॉटस्, नागपूर १

अनुक्रमणिका

	र. क्र.
श्री. मधुसूदन गणपतराव देशपांडे, वाडेगांवकर यांचें घर, ईस्ट सेंट्रल रोड, धंतोली, नागपूर १	१८३
श्री. म. स. देशपांडे, १८५, नॉर्थ बझार रोड, धरमपेठ एक्स्टेंशन, नागपूर १	२५०
सौ. लीलाताई अनंत देशपांडे श्री. दिवसे यांचें घर, मेनरोड, सीतावर्डी, नागपूर १	३५६
सौ. वसुधा देशपांडे काळे भुवन, धंतोली, नागपूर १	३२८
सौ. विजया देशपांडे काळे भुवन, धंतोली, नागपूर १	३३०
श्री. श्रीधर केशवराव देशपांडे, ॲडव्होकेट, धंतोली, नागपूर १	४६३
श्री. गंगाराम देशभ्रतार स्वतंत्र मजूरपक्ष कार्यालय, सदर, नागपूर १	४३०
सौ. उषा माधव देशमुख सरनाईकांचा बंगला, धंतोली, नागपूर १	४१०
कु. कुमुद वा. देशमुख डॉ. देशमुखांची चाळ, सीतावर्डी, नागपूर १	३३३
श्री. माधव रामराव देशमुख, एम्. ए. असि. सुपरिंटेंडेंट, कुर्वेज मॉडेल हायस्कूल, सीतावर्डी, नागपूर १	५४
श्री. रामचंद्र त्रिंबकराव देशमुख टेंपल बझार रोड, सीताबर्डी, नागपूर १	२८६
सौ. शशिकला देशमुख भालेराव यांचा बंगला, नवी वस्ती, धरमपेठ, नागपूर १	३२१

	र. क्र.
श्री. गोपाळ सदाशिव देहाडराय सिव्हिल इंजीनिअर, मोदी नं १, सीतावर्डी, नागपूर १	३५२
श्री. मधुकर रामराव दंडिगे c/o श्री. आर. आर. दंडिगे, ॲडव्होकेट, सीतावर्डी, नागपूर १	२५९
पं. शिवनारायण द्विवेदी 'नवभारत' कार्यालय, कॉटन मार्केटसमोर, नागपूर २	४११
श्री. महादेवराव धमगाये स्वतंत्र मजूरपक्ष कार्यालय, सदर, नागपूर १	४४७
श्री. शामराव धारगांवे भंडार मोहल्ला, इंदोरा, नागपूर ४	३३८
श्री. गजानन काशीराम धोटे धोटे आश्रम, पंडित मालवीय रोड, सीतावर्डी, नागपूर १	६४
श्री. वासुदेवराव किसनजी धोटे तेलीपुरा, सीतावर्डी, नागपूर १	३३५
श्री. नगीनदास कीकाभाई पूना ब्लाऊज एम्पोरिअम, मेनरोड, सीतावर्डी, नागपूर १	४८६
श्री. गोविंद श्रीकृष्ण नाईक बुटी गाडीखाना, सीतावर्डी, नागपूर १	३८३
श्री. रा. ल. नाईक मुख्याध्यापक, माध्यमिक इंग्रजी शाळा, काटोल, जि. नागपूर	१०६
श्री. दे. दे. नायक सरस्वती हायस्कूल, धरमपेठ, नागपूर १	२८९
श्री. ज्ञानदेव गिराजी नारखेडे, ४१ नॉर्मल स्कूल क्वार्टर्स, सीतावर्डी, नागपूर १	२४९

	र. क्र.
श्रीमती सिंधुताई नावलेकर ताम्हणकरांचा बंगला, नागपूर टाईम्सच्या मागे, रामदास पेठ, नागपूर १	१९९
श्री. सजनराव निकोसे स्वतंत्र मजूरपक्ष कार्यालय, सदर, नागपूर १	४४५
सौ. शोभना निमगांवकर c/o श्री. मु. द. निमगांवकर, चिटणीसांची चाळ, चिटणीसपुरा, महाल, नागपूर १	३९३
श्री. एम्. कृपाशंकर नियोर्गी c/o अॅड. भास्करराव नियोर्गी, धंतोली, नागपूर १	७७
श्री. नीळकंठ लक्ष्मणराव नेरकर, समर्थ हायस्कूल, रामटेक, जि. नागपूर.	१७८
सौ. कमलाबाई पटवर्धन पटवर्धन हायस्कूल समोर, सीताबर्डी, नागपूर १	९५
सौ. मालतीबाई पटवर्धन, पटवर्धन हायस्कूल समोर सीताबर्डी, नागपूर १	९३
श्री. घों. स. परांजपे छोटी धंतोली, नागपूर १	३६६
श्री. म. ना. परांजपे १४५, राममंदिर गल्ली, महाल, नागपूर २	३९५
सौ. अनुराधा परांडे c/o श्री. गोविंदराव परांडे मार्ग ४, धंतोली, नागपूर १	२३१
श्री. एम्. एम्. परीख सीताबर्डी, नागपूर १	४६७
श्री. मधुकर शेषराव पवनीकर तिवारी बंगला, धंतोली, नागपूर १	३९७
श्री. रामचरणसिंह पवार, एम्. ए. एल् एल्. बी. अॅडव्होकेट, हनुमान रोड, सीताबर्डी, नागपूर–१	३५३

	र. क्र.
श्री. ता. सी. पाटील, मुख्याध्यापक– लोकजीवन विद्यालय, मु. बेला, जि. नागपूर	२४३
श्री. दयालराव पाटील, स्वतंत्र मजूरपक्ष, कार्यालय, सदर, नागपूर.	४१३
श्री. महादेवराव पाटील, स्वतंत्र मजूरपक्ष कार्यालय, सदर, नागपूर	४५४
श्री. माधवराव बाबुराव पाटील, वली बिल्डिंग, सीताबर्डी, नागपूर १	४००
श्री. श्यामसुंदर लक्ष्मण पाटील, कळसपूरकर, त्रिवेदी क्वार्टर्स, गिरीपेठ, नागपूर १	२५३
श्री. साहेबराव बाजीराव पाटील, वली बिल्डिंग, सीताबर्डी, नागपूर १	४०१
सौ. सुलोचनाबाई माधवराव पाटील, c/o श्री. माधवराव पाटील वली बिल्डिंग, सीताबर्डी, नागपूर १	४०२
श्री. प्र. धुं. पाठक, श्री. वऱ्हाडपांडे चाळ, वॉकर रोड नागपूर २	१८५
प्रा. यां. मु. पाठक, धरमपेठ एक्स्टेंशन, नागपूर १	३९६
श्री. वि. प्र. पाठक, आर्टिस्ट, अॅग्रिकल्चरल रिसर्च इन्स्टिटयुट, नागपूर	४३६
श्री. धुंडिराज वामन पांडे, ऑल इंडिया रिपोर्टर, काँग्रेसनगर, नागपूर १	३६७
श्री. वा. ग. पांडे, सुपरिंटेंडेंट, भारत महिला विद्यालय, महाल, नागपूर २	३७६
सौ. कमल पांढरीपांडे, c/o श्री. अण्णाजी पांढरीपांडे, मुंजे यांचा बंगला, धंतोली, नागपूर १	२७०

	र.
श्री. श्रीधर गणेश पांढरीपांडे, धंतोली, नागपूर १	३४८
प्रा. प्र. द. पाध्ये, वलिभाई बिल्डिंग, वॉकर रोड महाल, नागपूर २	२४७
श्री. नारायण मुरलीधर पारखी, आर. जी. जोशी यांचा बंगला, ईस्ट सेंट्रल रोड, धंतोली, नागपूर १	१८९
श्री. मा. कृ. पारधी, जनसंपर्क अधिकारी, श्रीमंत ताराबाई बुटी यांचा वाडा, सीताबर्डी, नागपूर १	१६३
डॉ. प्रभाकरराव पितळे, मालिश तज्ज्ञ, पचेरीवाला आश्रम धंतोली, नागपूर १	४९१
सौ. नलिनीबाई पुडके, c/o श्री. डो. डॉ. पुडके, सुरजमल बिल्डिंग, गोकुळपेठ, नागपूर १	११९
सौ. निर्मला पुराणिक धरमपेठ कन्याशाळेसमोर, नागपूर१	२८३
कु. मंगला कृष्णराव पुराणिक, c/o श्री. के. व्ही. पुराणिक, १८७, गोकुळपेठ, नागपूर २	१४६
डॉ. सौ. कमलाबाई पुरोहित, जागनाथ, बुधवारी, नागपूर २	३७२
डॉ. जे. एन्. पुरोहित, जागनाथ, बुधवारी, नागपूर २	३७१
श्री. नारायण दामोदर पेंडसे, छोटी धंतोली, नागपूर १	१५६
डॉ. पु. श. पेंडसे, मार्ग क्र. २, धंतोली, नागपूर १	४९२
श्री. के. ए. पोतदार, गंगथडे वाडा, घर ४२२, सर्कल ४, नाईक रोड, नागपूर	२६४
श्री. भा. ग. पोहनकर, डॉ. साल्पेकरांचा बंगला, खरे टाऊन, धरमपेठ, नागपूर १	२५२

	र. क्र.
श्री. दत्तात्रय गणेश प्रधान, दत्तमंदिराजवळ, मोदी नं. २, सीताबर्डी, नागपूर १	५६
श्री. भास्कर विनायकराव प्रधान, अॅडव्होकेट, धंतोली, नागपूर १	२८५
श्री. मनोहर नारायण प्रभाकर, डी. ए. जी. पी. टी. चे ऑफिस, सिव्हिल लाईन्स, नागपूर १	१८८
श्री. मोरेश्वर भगवंतराव फसाटे, c/o फसाटे ब्रदर्स, गणेशपेठ, नागपूर २	१३६
श्री. नारायण प्रभाकर फाटक, नारायणस्वामी यांचे बंगल्याचे मागे, गोकुळपेठ, नागपूर १	१५७
श्री. श्रीपाद केशव बडे, कलार ओळ, सीताबर्डी, नागपूर १	३३४
श्री व्हीं. के. वनसोड, टेलर, अभ्यंकर रोड, सीताबर्डी, नागपूर १	४८८
श्री. लादूजी वनसोड, स्वतंत्र मजूरपक्ष कार्यालय, सदर, नागपूर	४४८
श्री. राजेन्द्रमोहन वनहट्टी कांग्रेसनगर, नागपूर १	४०९
सौ. शालिनी बनहट्टी कांग्रेसनगर, नागपूर १	४०८
श्री. शंकरराव बळगे स्वतंत्र मजूरपक्ष कार्यालय, सदर, नागपूर १	४२०
श्री. अंबादास केशव ब्रम्हे श्री. होले वकिलांचे घरासमोर, सोमवार बाजार रोड, सीताबर्डी, नागपूर १	४८५
श्री. ल. म बागडे गाडगा मोहल्ला, धरमपेठ, नागपूर १	४७१
श्री. गुलाबराव बळीरामजी बारई, M. A., LL. B. अॅडव्होकेट, गंजीपेठ, नागपूर २	२०४

	र. क्र.
श्री. व्यं. रा. बुचे आलूवाला बिल्डिंग, मोदी नं. २, सीताबर्डी, नागपूर १	३६१
श्री. उमाजी भांजी बुटे शिक्षक, भिडे कन्याशाळा, सीताबर्डी, नागपूर १	२२६
श्री. प्रताप नारायण बेहेरे कॉंग्रेसनगर, नागपूर १	१७२
सौ. प्रमिला बेहेरे कॉंग्रेसनगर, नागपूर १	१७३
श्री. महादेवराव बोवडे स्वतंत्र मजूरपक्ष कार्यालय, सदर, नागपूर	४५७
सौ. मुक्ताबाई बोवडे सिव्हिल लाईन्स, नागपूर १	३१९
श्री. प्रल्हाद म. बोरकर सरकारी चोखामेळा वसतिगृह, नागपूर	२८१
श्री. भाऊराव बोरकर स्वतंत्र मजूरपक्ष, सदर, नागपूर	४०३
श्री. ग. रा. बोंद्रे डॉ. महादेवकरांचा बंगला, रामदासपेठ, नागपूर १	३९९
श्री. वसु शंकरराव भगत c/o श्री. एस्. व्ही. देशमुख, पुलीसनाका रोड, स. नं. ७, चिटणीसपार्क मागे, नागपूर २	१४२
श्री. वसंत शंकर भगत समर्थ स्टोअर्स समोर, गिरीपेठ, नागपूर १	२५१
श्री. गोविंद गोपाळ भांबूरकर, वकील, नागपूर	२०७
श्री. गो. वा. भिडे अरुण प्रिंटिंग, धंतोली, नागपूर १	३३१

	र. क्र.
श्री. जनार्दन नरसिंह भिडे गोळघांचा बंगला, रामदासपेठ, नागपूर १	३६०
श्री. मुख्याध्यापिका भिडे कन्याशाळा, सीताबर्डी, नागपूर १	३८७
श्री. चं. प. भिशीकर जेलरोड, नागपूर १	२६५
श्री. मु. प. भिशीकर जेलरोड, नागपूर १	५
श्री. संतोषकुमार बळीराम भोयर c/o जडीचा वाडा, लक्ष्मणराव भोसले यांचे वाड्याजवळ, तुळसीबाग रोड, महाल, नागपूर २	१३४
श्री. वा. वा. भोळे कॉंग्रेसनगर, नागपूर १	२१८
श्री. दिगंबर केशव मनोहर कमर्शिअल आर्टिस्ट, तिवारी यांचा बंगला, धंतोली, नागपूर १	२२८
श्री. पुरुषोत्तम गणेश मराठे "गुरुकुल", छोटी धंतोली, नागपूर १	२९६
श्री. विनायक देविदास मराठे डॉ. देशमुखांची चाळ, सीताबर्डी, नागपूर १	३३२
श्री. म. स. महाजन महाजन चाळ, सीताबर्डी, नागपूर १	४८४
श्री. वसंत गोविंद महाजन, स्वस्तिक स्टोअर्स, महाल, नागपूर २	३७९
श्री. सदाशिव पुरुषोत्तम महाजन, बजरंग प्रेसजवळ, नवी शुक्रवारी, नागपूर २	३४७
श्री. यज्ञेश्वर गोविंद मालोदे, नागर्जीभाई टाऊन, सीताबर्डी, नागपूर १	९९
श्री. शांताराम गोपाळ मुजुमदार, मालक, डेनेट आणि कंपनी, बुकसेलर, सीताबर्डी, नागपूर १	२७४

	र. क्र.
श्री. मुकुंदराव ह. मुंजे, वकील, रामदास पेठ, नागपूर १	३५९
श्री. व. द. मुऱ्हार, मनुताई सहस्त्रबुद्धे यांचें घर, श्रद्धानंदनगर, नागपूर ३	२१५
श्री. मधुकर उद्धवराव मून, इमामवाडा, आयसोलेशन, दवाखान्याचे मागे, नागपूर	२७७
श्री. कृ. शि. मेहता डॉ. नेरूरकरांचा बंगला, पटवर्धन ग्राऊंडजवळ, धंतोली, नागपूर १	४७
श्री. बाबूलाल मेहाडिया, सीताबर्डी, नागपूर १	४७०
श्री. आर्. जे. मेहाडिया, सीताबर्डी, नागपूर १	४६८
श्री. द. भ. मोतलग नागजीभाई टाऊन, सीताबर्डी नागपूर १	५८
सौ. कुसुमताई मोहनी c/o श्री. मा. गो. मोहनी, मिनिस्टेरियल क्वार्टर्स, तेलंगखेडी नागपूर १	११०
श्री. दिवाकर पुरुषोत्तम मोहनी, धरमपेठ, नागपूर १	४७२
श्री. नारायण मेश्राम, स्वतंत्र मजूरपक्ष कार्यालय, सदर, नागपूर	४१६
श्री. मोरेश्वर मेश्राम स्वतंत्र मजूरपक्ष कार्यालय, सदर, नागपूर १	४१४
श्री. वामनराव मेश्राम, स्वतंत्र मजूर पक्ष, कार्यालय, सदर, नागपूर,	४५३
श्री. सोमनाथ मेश्राम, स्वतंत्र मजूरपक्ष कार्यालय, सदर, नागपूर	४५२

	र. क्र.
श्री. मुख्याध्यापक, युगान्तर हायस्कूल, सदर, नागपूर	३१५
श्री. विष्णु गोपाल रत्नपारखी, १६१, धरमपेठ एक्स्टेंशन, नागपूर १	३५४
श्री. नीलकंठराव राऊत, ॲडव्होकेट, धंतोली, नागपूर १	२०६
श्री. वि. र. राजाध्यक्ष, नागजीभाई टाऊन, सीताबर्डी, नागपूर १	३४३
श्री. विभाकर शरच्चंद्र रानडे, आनंद टॉकीज समोर, सीताबर्डी, नागपूर १	४८२
श्री. बाबुराव रामटेके, स्वतंत्र मजूरपक्ष कार्यालय, सदर, नागपूर	४२२
श्री. माधोराव रामटेके, स्वतंत्र मजूरपक्ष कार्यालय, सदर, नागपूर	४४३
श्री. डी. रामानंद, पी. डब्ल्यू. बंगला, नं. ५२ सिव्हिल लाईन्स, नागपूर	४७५
श्री. कृ. सी. रोकडे, मुख्याध्यापक, गांधी विद्यालय, तार बाजार, काटोल जि. नागपूर	१०३
श्री. अर्जुनदेव रंगारी, स्वतंत्र मजूरपक्ष कार्यालय, सदर, नागपूर १	४५५
श्री. तुळशीराम लाडे, स्वतंत्र मजूरपक्ष कार्यालय, सदर, नागपूर	४२६
श्री. वसंत सीताराम लुले c/o श्री. आबाजी काठीकर, भोसला वेद शाळेजवळ, अयाचित रोड, महाल, नागपूर २	४८७
श्री. मधुकर प्रताप लेले लोथे यांचा बंगला, धरमपेठ, नागपूर १	२३९

	र. क्र.
श्री. माधव दामोदर लोंढे, स्वस्तिक, धरमपेठ, नागपूर १	३६३
श्री. शरद कृष्ण लोंढे महाजन चाळ, सीताबर्डी, नागपूर १	३६२
श्री. हिरामठा लोणार स्वतंत्र मजूरपक्ष कार्यालय, सदर, नागपूर १	४२४
श्री. नाना वझलवार, खरे टाऊन, धरमपेठ नागपूर १	२५७
श्री. भालचंद्र आनंद वझलवार, ॲडव्होकेट, धंतोली, नागपूर १	२०५
श्री. रा. ना. वझलवार, सोनी लेन, सीताबर्डी, नागपूर १	२१९
श्री. सी. कृ. उर्फ बापूसाहेब वझलवार सीताबर्डी, नागपूर १	२३५
सौ. सुहासिनी वझलवार पटवर्धन हायस्कूल समोर, सीताबर्डी, नागपूर १	९४
प्रा. श्री. भा. वर्णेकर प्राध्यापक, नॅशनल कॉलेज, धंतोली, नागपूर १	३५७
कु. प्रभा वसू, सदापर्व, धंतोली, नागपूर १	३८४
श्री. पुरुषोत्तम वासुदेवराव वाचासुंदर मु. काटोल, जि. नागपूर	१२१
सौ. अनसूयाबाई वाडेगांवकर "उद्यम" कार्यालय धरमपेठ, नागपूर	४६१
कु. पार्वती गणपतराव वानरे प्रभाकर प्रिंटिंग प्रेसजवळ, गणेशपेठ, नागपूर २	२७९
श्री. धर्मदास वासनिक स्वतंत्र मजूरपक्ष कार्यालय, सदर, नागपूर	४२७

	र. क्र.
श्री. बाळकृष्ण वासनिक स्वतंत्र मजूरपक्ष कार्यालय, सदर, नागपूर	४३८
श्री. एस्. सी. वासनिक अध्यापक, साधुपुरा, इंदोरा, घ. नं. ३२२/१, नागपूर	२७२
श्री. श. व्यं. विठाळकर c/o श्री. अ. र. भागवतकर, ३०८ बुधवार बजार वॉर्ड, महाल, नागपूर २	१००
श्री. दा. मा. वेरूळकर अर्थमंत्र्यांचा बंगला, सिव्हिल लाईन्स, नागपूर १	३२५
सौ. सुधाबाई वेरूळकर अर्थमंत्र्यांचा बंगला, सिव्हिल लाईन्स, नागपूर १	३२६
श्री. मधुकर त्रिंबक वैद्य मधुकर आर्टस्, धंतोली, नागपूर १	३०३
सौ. शामला वैद्य C/o श्री. नी. प्र. वैद्य ढोवळे बंगला, धंतोली, नागपूर १	३३४
श्री. हरि नारायण वैद्य, वकील नवी शुक्रवारी, स. नं. ३, नागपूर.	९
श्री. रामदास वंजारी स्वतंत्र मजूरपक्ष कार्यालय, नागपूर १	४५६
श्री. के. रा. व्यवहारे, तिवारींचा बंगला, धंतोली, नागपूर १	२९८
श्री. मनोहर भगवानजी शहाणे, c/o श्री बळीरामजी लालजी बोरकर, पो. नेताजी मार्केट, सीताबर्डी, नागपूर १	८७
श्री. दिगम्बर गोविंद शास्त्री, शास्त्री ॲंड सन्स, वॉकर रोड, नागपूर २	२२४
श्री. रमेश माधव शिंगरू, दातारांचा बंगला, कांग्रेसनगर, नागपूर १	१८०

	र. क्र.
श्री. विश्वनाथराव शेंडे, स्वतंत्र मजूरपक्ष कार्यालय, सदर, नागपूर	४१५
श्री. शैलेन्द्रकुमार, 'नवभारत' कार्यालय, कॉटन मार्केट समोर, नागपूर २	४१२
श्री. ज्ञानेंद्र सक्सेना, C/o श्री. श्री. भा. वर्णेकर, छोटी धंतोली, नागपूर १	३००
श्री. भगवंत पुरुषोत्तम सगदेव, 'शांतिसदन,' गोकुळपेठ, नागपूर १	२९७
श्री. एम्. के. सपकाळ, वकील, सदर बाजार, नागपूर १	४६५
श्री. बळवंत गोविंद सप्रे, बळवंत एजन्सी, सीतावर्डी, नागपूर १	२२०
श्री. दत्तात्रय नीलकंठ समेळ, प्रभात प्रोसेस स्टुडिओ, महाल, नागपूर २	२२५
श्री. दि. ह. सहस्त्रबुद्धे, डाहाके प्लॉटस्, धरमपेठ, नागपूर १	२८८
श्री. एस्. एल्. साखळे, डी. व्ही. एस् ऑफिस, सेंट्रल रेल्वे, नागपूर १	३१
श्री. गंगाधर रामचंद्र साठे, श्री. तिडके यांची चाळ, ७७३।४ मॉडेल मिल जवळ, नागपूर २	१८७
श्री. दामोदर भास्कर साठे, सुशीला निवास, टिळकनगर, लॉ कॉलेज समोर, नागपूर १	३७०
श्री. शंकरराव अच्युतराव साठे, ॲडव्होकेट, धंतोली, नागपूर १	२०३
श्री. यशवंत केशवराव सातपुते, c/o रामभाऊ मिस्त्रीची चाळ, मशिदीमागे, नबाबपुरा, नागपूर २	३२

	र. क्र.
श्री. अश्विनीकुमार प्रल्हादराव साळवे, ॲडव्होकेट, सदर, नागपूर	४६४
श्री. गोविंदराव सुखदाणी, घाटरोड, नागपूर २	३७३
श्री. सुमतीलाल किसनदास, सीतावर्डी, नागपूर १	४६९
श्री. पुरुषोत्तम सोमगडे, c/o श्री. आर. डी. मंगरुळकर, स. नं. ७, महाल, नागपूर २	१६९
श्री. वासुदेव गोविंदराव सोमलवार, ॲडव्होकेट, रामदासपेठ, नागपूर १	५३
श्री. स. गो. सोमलवार, रामदासपेठ, नागपूर १	२३७
श्री. मुख्याध्यापक, सोमलवार हायस्कूल, रामदासपेठ, नागपूर १	२३८
सौ. विजया हजरनवीस, c/o डॉ. हजरनवीस, एम्. बी. बी. एस्. अजनी मेडिकल क्वार्टर्स, नागपूर	५०
श्री. क. भ. हरजाल, मुख्याध्यापक, बनारसीदास रुईया हायस्कूल, काटोल, जि. नागपूर	१०२
डॉ. वि. वा. हरदास, एम्. बी. बी. एस्. सीतावर्डी, नागपूर १	३०७
श्री. साहित्याचार्य बाळशास्त्री हरदास, दक्षिणामूर्ति चौक, महाल, नागपूर २	४५९
श्री. पुरुषोत्तम दौलतराव हांडे, शिक्षक, बनारसी रुईया हायस्कूल, काटोल, जि. नागपूर	१०४
श्री. नीळकंठ गणेश हर्णे, आंध्र इन्शुअरन्स कंपनी बिल्डिंग, धंतोली, नागपूर १	३५०

संलग्न संस्था (ब) विभाग

	र. क्र.
श्री. बाबुराव चिमोटे, कार्यवाह, नागपूर नाटचमंडळ, संगमचाळ, सीतावर्डी, नागपूर १	२

अमरावती जिल्हा

	र. क्र.
श्री. द. रा. अम्बुरकर भाजीबाजार, अमरावती	५८
श्रीमती हेमलता कस्तुरे c/o जी. जी. कंस्तुरे, खापर्डे बगीचा, अमरावती	१८५
श्री. तुळशीराम माधव काजे श्री. टी. के. वाठ शेजारी, राजापेठ, अमरावती	१९२
श्री. ल. मु. काटे वडनेरारोड, अमरावती	७८
श्री. मा. ने. कानडे इंद्रभुवन थिएटरजवळ, अमरावती	१६३
सौ. इंदुमति कायन्दे राजापेठ, अमरावती	१८९
श्री. वा. रा. कुळकर्णी मुधोळकरपेठ, अमरावती	१३८
श्री. शंकर पंढरीनाथ कुळकर्णी बालाजी प्लॉट, अमरावती	१३९
श्री. बा. म. केळकर आळशी यांचा वाडा, स्टेशन रोड, अमरावती	१८६
श्री. एन्. व्ही. कोल्हे मालक, समर्थ बुकडेपो, अमरावती	१५८
श्री. उत्तमराव गणपतराव कंकाळे गुरुकुंज-- मोझरी, जि. अमरावती	१७८
श्री. मधुसूदन बळवंत खापर्डे नमुना, अमरावती	१३७
श्री. द. ग. गर्गे, शिक्षक, गुजर यांचा वाडा, वडनेरारोड, अमरावती	१६४
सौ. माया गानू राजापेठ, अमरावती	३५
श्री. गोपाळ केशव गोखले नमुना, अमरावती	१४१
प्रा. शिवराम दत्तात्रय गोरे विदर्भ महाविद्यालय, अमरावती	१९१
श्री. दो. तु. गोळे, असि. रजिस्ट्रार, श्री शिवाजी लोकविद्यापीठ, अमरावती	२३
श्री. शा. ब. चिमणपुरे भाजीबाजार, अमरावती	६६
श्री. आमदार, श्री. न. जवादे अमरावती कॅम्प	९९
श्री. स. द. जोशी नमुना, अमरावती	१९०
श्री. माधवराव झेंडे म्यु. सदस्य, हमालपुरा, अमरावती	६९
कु. लीलावती ताटके, B. A. B. T. खापर्डे बगीचा, अमरावती.	१६६

	र. क्र.
श्री. वसंत हरि देवधर, अंबापेठ, अमरावती.	१४६
श्री. द. व. देशपांडे, वालाजी प्लॉट, अमरावती.	१८३
श्री. देविदास गोविंद देशपांडे, बुधवारा, पेंडके गल्ली, अमरावती	१५५
श्री. श्रीनिवास नीळकंठ देशपांडे नमुना, अमरावती	१४०
श्री. एन्. सी देशमुख, उपप्राचार्य,—श्रीशिवाजी वाणिज्य महाविद्यालय, अमरावती.	२६
श्री. एन्. जी. धोटे, प्राध्यापक, श्रीशिवाजी वाणिज्य–महाविद्यालय, अमरावती	२७
श्री. यशवंत विनायक परांजपे टिळक– नगर, गोडबोले यांचा बंगला, अमरावती	१५६
श्री. आ. दा. पाटील मुख्याध्यापक, श्रीशिवाजी मराठा हायस्कूल, मेनब्रँच, अमरावती	२५
श्री. कृष्णराव मारोतीराव पाटील मराठी शाळा नं. ६, भाजीबाजार, अमरावती	१८२
श्री. पां. के. पाटील अंबादेवी प्लॉटस्, अमरावती	१७०
श्री. विठ्ठलराव देवराव पाटील, अमरावती	१२९
श्री. मा. रा. पाठक न्यू हायस्कूल, अमरावती	१५०
श्री. मधुसूदन गोविंद पांडे मालटेकडीचे मागे, अमरावती	१५७
सौ. ताराबाई पाध्ये, खापर्डे बगीचा, अमरावती.	८१
श्री. रमेशपंत पाध्ये, वकील, खापर्डे बगीचा, अमरावती.	८०

	र. क्र.
श्री. जयकान्त जगन्नाथ पुरवार, वर्तन बाजार, अमरावती	१६५
श्री. मोहन पेंढरकर, मधोळकर पे , अमरावती.	१३६
प्रा. ज. रा. फणसळकर, गुर्जर निवास, खापर्डे बगीचा, अमरावती.	७९
सौ. सीताबाई ब्रम्ह, c/o श्री. वि. दा. ब्रम्ह, वकील, अमरावती.	१६२
श्री. सुरेश श्रीधर भट, इर्विन हॉस्पिटल समोर, अमरावती	१६१
श्री. जवाहरलालजी मुणोत, बडनेरा रस्ता, अमरावती	६७
श्री. गजानन तुकाराम मैदमवार, मुधोळकरपेठ, अमरावती.	१७१
श्री. अं. रा. मोहगांवकर, वालाजी प्लॉटस्, अमरावती	१४३
प्रा. अं. ना. लोथे, खापर्डे बगीचा, इर्विन हॉस्पिटल मागे अमरावती.	७४
श्री. मधुकर भास्कर वर्गेकर, मुधोळकरपेठ, अमरावती	१५१
श्री. गं. वि. वाघ, सबनीस पेठ, अमरावती.	१३५
श्री. नारायण सदाशिव वाटाणे, मुधोळकरपेठ, अमरावती.	१२८
डॉ. जगन्नाथ त्रिंबक विद्वांस दहिसाथ, अमरावती.	१५४
श्री. नारायण शंकरराव शिराळकर, सबनीस प्लॉटस्, अमरावती.	१५९
श्री. सुदाम सावरकर संपादक, " श्रीगुरुदेव " अमरावती	१८०
श्री. मारोती मोतीराम सावळे, नमुना, अमरावती	१८७

	र. क्र.
श्री. शरच्चंद्र सिंह, एम्. ए. c/o सौ. भानुमती सिंह, कॅम्प अमरावती, (अमरावती)	१७२
श्री. वामन नीळकंठ सोमलवार देवी प्लॉटस्, अमरावती	१३५
श्री. शंकरराव भयने, अंजनगांव, त. दर्यापूर, जि. अमरावती	१०१
श्री. श्रीरामपंत मोतीराव सांगोळे मु. पो. आराळा, त. दर्यापूर, जि. अमरावती	८५
श्री. पंजाबराव सीतारामजी नेरकर श्री. शंकरराव विद्यालय, मु. पो. करजगांव, त. अचलपूर, जि. अमरावती	५
श्री. अमृतराव नारायणराव कुळे, मु. पो. कापुसतळणी, त. दर्यापूर, जि. अमरावती	९३
श्री. राजाभाऊ तुकाराम खोडे मु. पो. कापुसतळणी त. दर्यापूर, जि. अमरावती	९५
श्री. भीमराव मारोतीराव पाटील मु. पो. कोकर्डा, त. दर्यापूर, जि. अमरावती	१२०
श्री. कन्हय्यालाल मोतीलाल लढ्ढा मु. पो. कोकर्डा, त. दर्यापूर, जि. अमरावती	११२
श्री. जुगुलकिशोर मोतीलाल लढ्ढा मु. कोकर्डा, त. दर्यापूर, जि. अमरावती	१११
श्री. गंगाधर विठोबा डिके मु. पो. खल्लार, त. दर्यापूर, जि. अमरावती	८३
श्री. माधव रंगनाथ डोक्रस, वकील, चांदूर रेल्वे, जि. अमरावती	४२
श्री. उत्तमराव रोडाजी गावंडे मु. जसापूर, पो/ नांदेड, जि. अमरावती	१२७
श्री. रामकृष्णराव वार्जीराव भडांगे, मु. जसापूर, पो. नांदेड, त. दर्यापूर, जि. अमरावती	८४

	र. क्र.
कु. इन्दुमति उपासने, दर्यापूर, जि. अमरावती	१२३
आमदार किसनराव नारायणराव खंडारे दर्यापूर, जि. अमरावती	११३
श्री. लक्ष्मणसिंह बळीरामसिंह गहरवाल दर्यापूर, जि. अमरावती	८६
श्री. हिरालाल हरिश्चंद्र गोलछा दर्यापूर, जि. अमरावती	११०
श्री. भगवानसिंह आत्मारामसिंह ठाकूर दर्यापूर, जि. अमरावती	११९
श्री. नारायणराव लक्ष्मणराव तराळ दर्यापूर, जि. अमरावती	१३१
श्री. विश्वासराव लक्ष्मणराव तराळ दर्यापूर, जि. अमरावती	११७
श्री. तुकाराम वातुराव तायडे दर्यापूर, जि. अमरावती	१३४
सौ. कुसुमावतीबाई गणपतराव देशमुख दर्यापूर, जि. अमरावती	१२२
श्री. वळवंतराव नारायणराव ऊर्फ भय्यासाहेब देशमुख, दर्यापूर, जि. अमरावती	११६
श्री. अमरचंद भुराभाई दोशी दर्यापूर, जि. अमरावती	१२५
श्री. नरुल्लाबेग हसनबेग दर्यापूर, जि. अमरावती	१०८
श्री. नारायणराव वामनराव नळकांडे दर्यापूर, जि. अमरावती	११८
श्री. चंद्रकांत केशवराव निंभोरकर दर्यापूर, जि. अमरावती	१३३
आमदार सौ. कोकिळाबाई पाटील दर्यापूर, जि. अमरावती	१२१
श्री. जगन्नाथ देवराव पाटील दर्यापूर, जि. अमरावती	१००

र. क्र.

श्री. नारायणराव गंगारामजी पाटील ११५
दर्यापूर, जि. अमरावती

श्री. नागोराव मोतीरामजी बारद्वे १३२
दर्यापूर, जि. अमरावती

श्री. गोविंदसिंह कुंवरसिंह बैस १०६
मु. पो. दर्यापूर, जि. अमरावती

श्री. गोपाळराव नामदेवराव महाजन, १२६
दर्यापूर, जि. अमरावती

श्री. रामराव व्यंकटराव मोरे, ९१
मु. पो. दर्यापूर, जि. अमरावती

श्री. सनाउल्लाखा हयातखा, १०९
दर्यापूर, जि. अमरावती

डॉ. शेपराव कृष्णराव साखरे, ९२
मु. पो. दर्यापूर, जि. अमरावती

श्री. माधव गजानन रांजणकर, १६
अध्यापक, से. फ. ला. हायस्कूल,
धामणगांव, जि. अमरावती

श्री. सुरेंद्र पी. मैशेरी, ५०
c|o मैशेरी ब्रदर्स, बुकसेलर्स, धामणगांव
जि. अमरावती

श्री. चंद्रभान नारायण शेळके, १०५
मु. पो. नालवाडा, त. दर्यापूर
जि. अमरावती

श्री. सी. आर. तवर, इंग्लिश टिचर, ४९
माध्यमिक शाळा, निरूळ Via सावळापूर
जि. अमरावती

श्री. विठ्ठलदास शिवनारायण अग्रवाल, १०७
बानोसा, त. दर्यापूर, जि. अमरावती

श्री. नंदलाल सुरजमल खैतान, ८२
मु. पो. बानोसा, त. दर्यापूर, जि. अमरावती

श्री. श्रीराम पुंडलिक रोडे, १०४
मु. पो. वेंबळी, त. दर्यापूर,
जि. अमरावती

र. क्र.

श्री. विनायक हरिभाऊ उर्फ बबन उल्हे, १
c|o श्री. अण्णासाहेब ह. उल्हे, B. A. LL. B.
मु. पो. ब्राम्हणवाडायडी,
जि. अमरावती

श्री. लक्ष्मणराव विठूजी साखरे, ९४
मु. पो. माहुली, त. दर्यापूर,
जि. अमरावती

श्री. शां. पा. खैरकर, ४
अध्यापक, सरकारी हायस्कूल,
मोर्शी, जि. अमरावती

श्री. शे. ग. वारस्कर, ३
अध्यापक, सरकारी हायस्कूल,
मोर्शी, जि. अमरावती

श्री. विश्वासराव देवराव काळे, ९०
मु. मंगरूळपोवता, त. दर्यापूर,
जि. अमरावती

श्री. भीमराव वर्धारामजी शेळके, १०३
मु. पो. रामतीर्थ, त. दर्यापूर,
जि. अमरावती

श्री. त्र्यं. ग. कापसे, आंग्लाध्यापक, १९४
मु. रासेगांव, त. अचलपूर,
जि. अमरावती

श्री. भा. पुं. चांदुरकर, अध्यापक, १९३
मु. रासेगांव, त. अचलपूर,
जि. अमरावती

श्री. पां. या. सरमुकद्दम, ५६
अध्यापक, म. मा. शाळा, रासेगांव,
त. अचलपूर जि. अमरावती

श्री. रावजी नारायण कोल्हे, ९६
मु. पो. लेहेगांव, त. दर्यापूर
जि. अमरावती

श्री. उद्धव दौलतराव देशमुख, ६
मु. पो- शिरखेड, त. मोर्शी,
जि. अमरावती

श्री. हरिभाऊ आनंदराव डिके, ९८
मु. पो. साखरा, जि. अमरावती

	र. रु.
श्री. वामनराव मुकुन्दराव काळे मु. पो. सांगळूद, त. दर्यापूर, जि. अमरावती	८९
श्री. त्रिंबकराव भाऊराव गावंडे मु. पो. सांगळूद, त. दर्यापूर, जि. अमरावती	८८
श्री. रामकृष्ण भाऊराव गावंडे मु. पो. सांगळूद, त. दर्यापूर, जि. अमरावती	८७
श्री. प्र. वि. देव, मुख्याध्यापक, प्रायमरी शाळा, सावळापूर, Via अमरावती, जि. अमरावती	४८
श्री. गोविंदराव पंढरी चांगोळे मु.पो.सासन, त. दर्यापूर,जि. अमरावती	११४
श्री. त्रिंबकराव तुकाराम पाटील मु. पो. सिंगणापूर, त. दर्यापूर, जि. अमरावती	९७
डॉ. एन्. बी. नाथ मु. पो. सुर्जी अंजनगांव, त. दर्यापूर, जि. अमरावती	१०२
श्री. सुभद्राबाई नागोराव नाथ मु. सुर्जी, त. दर्यापूर, जि. अमरावती	१२४
श्री. नारायणलाल खैरातीलाल श्रीवास्तव मु. सुर्जी अंजनगांव, त. दर्यापूर, जि. अमरावती	१३०

अकोला जिल्हा

	र. रु.
कु. सुशीला आगाशे अकोला	६३
सौ. इंदुमति आठल्ये जठारपेठ, अकोला	१८
श्री. नि. अ. आठल्ये, ॲड. जठारपेठ, अकोला	१७
श्री. मधुकर आहाळे, B. A. B. T. अध्यापक, देशमुखपेठ, अकोला	५८
श्री. आ. ना. इधोळ, वकील, रामदासपेठ, अकोला	२७
श्री. मु. वि. ओक, वकील, जठारपेठ, अकोला	२१
श्री. दे. मा. कराळे, वकील, रामदासपेठ, अकोला	१९
श्री. प्रभाकर गोविंद कर्णिक, ॲड. ॲडि. पब्लिक प्रॉसिक्युटर, जठारपेठ, अकोला	३९
श्री. म. कृ. काळे आठल्ये प्लॉट, अकोला	६७
श्री. ना. रा. केळकर प्राचार्य, सीताबाई आर्टस् कॉलेज, अकोला	४
श्री. खानमहंमद असगर हुसैन, वकील, हनुमान वस्ती, अकोला	३७
श्री. भा. वि. गद्रे, रतनलाल प्लॉट, अकोला	७८
श्री. काझी सय्यद गयासुद्दिन, एम्. एल्. ए. ॲड., अकोला	४३
श्री. नथमल गांधी, जयहिंद चौक, अकोला	५५
श्री. भ. अ. गावंडे, किल्ल्याजवळ, अकोला	७०
श्री. हरिभाऊ पूर्णाजी गोळे, मराठा स्टोअर्स, बियाणी बाजार, अकोला	३२

	र. क्र.
कु. कमल चांदूरकर, c/o श्री. चांदूरकर वकील, अकोला	१४
श्री. म. ज. चांदूरकर, वकील, अकोला	१२
कु. शांता चांदूरकर, c/o श्री. चांदूरकर, वकील, अकोला	१५
श्री. स. स. चिचोळकर, देवराव बाबांचा बगीचा, अकोला	७३
श्री. ना. गो. चिने, वकील, जुने शहर, अकोला	४०
श्री. ज. श्री. चौधरी, वकील, ताजनापेठ, अकोला	५१
श्री. जानराव व्यंकटराव चौधरी अकोट फाईल, अकोला	७५
श्री. शांताराम जैन जयहिंद चौक, अकोला	५९
श्री. पुरुषोत्तम शंकर ताकवाले मोहन प्रि. प्रेस, टिळकरोड, अकोला	३५
श्री. कृष्णकांत तारकस गांधी रस्ता, अकोला	५२
श्री. शंकरराव धुंडिराज देशपांडे, पार्डीकर, वकील, रामदासपेठ, अकोला	३८
श्री. शा. नि. निलाखे रामदासपेठ, अकोला	१६
कु. नर्मदा परांजपे अकोला	६२
श्री. जी. व्ही. पल्हाडे, अॅडव्होकेट अकोला	११
श्री. द. ज्ञा. पळसपगार, वकील, एम्. एल्. ए., अकोला	५०
श्री. गोविंदराव पाटील, सदस्य, नगर न्यायपंचायत, जयहिंद चौक, अकोला	६०

	र. क्र.
श्री. विठ्ठल नारायण पाटील, मेलोडेंचा बंगला, रामदासपेठ, अकोला	४१
श्री. शं. ना. पाटील, किल्ल्याजवळ, अकोला	७१
श्री. मु. वा. पाटील, बटवाडीकर, गांधी रोड, अकोला,	२९
श्री. बाळासाहेब पांडे, वकील, जुने शहर, अकोला,	३६
श्री. रा. के. पार्डीकर, भागवतवाडी, अकोला	६५
श्री. राजाराम रामचंद्र पानवाले, शिक्षक, जोशी यांचा वाडा, जोगळेकर प्लॉट, अकोला	६६
श्री. विनयकुमार पाराशर, वाशीम स्टँड, अकोला	४६
श्री. प्रभाकर विष्णु प्रधान, अध्यापक, चौधरी हायस्कूल, अकोला	२५
श्री. रा. मु. फाटे, अध्यापक, देशमुखपेठ, अकोला	२४
श्री. वामन योगीसा बुलबुले, जनपद सदस्य, c/o राजहंस सायकल स्टोअर्स, टिळक रस्ता, अकोला	४२
श्री. श्री. गो. भिसे, जठारपेठ, अकोला	६९
श्री. भास्करराव भुईमार, माळीपुरा, अकोला	७७
श्री. सं. वा. भोजने, अधिवक्ता, रामदासपेठ, अकोला	२०
श्री. रा. ओं. भोपळे, गंगाधर प्लॉट, अकोला	६८
श्री. श्री. ह. मानकर, वकील, गंगाधर प्लॉटस्, अकोला	२८
श्री. गो. रा. राठी, वकील, रतनलाल प्लॉटस्, अकोला	२२

	र. क.
श्री. रतनलाल लहरिया, रामदासपेठ, अकोला	८०
श्री. श्रीकिसन लहरिया, भागवत प्लॉटस्, अकोला	७९
श्री. मुरलीधर लोहिया, राजूरकर जीन, कॉटन मार्केट, अकोला	४५
श्री. गोपाळ रामभाऊ वैराळे, शिवाजी नगर, अकोला	४९
श्री. मधुसूदन वैराळे, वकील, गंगाधर प्लॉटस्, अकोला	३३
श्री. रमेशचंद्र आत्माराम वैराळे, गंगाधर प्लॉटस्, अकोला	५६
श्री. विष्णू गोविंद शिदोरे, अध्यापक, चौधरी हायस्कूल, अकोला	२६
कु. तारा शुक्ल, अकोला	६४
कु. कमल समेळ, M. A. B. T. अकोला	६१
श्री. किसनराव नवलजी सोनोने, कापड बाजार, अकोला	५७
श्री. भा. वा. सोहनी, वकील, अकोला	२३
श्री. आनंदराव बाळकृष्ण देशमुख उगवा, जि. अकोला	५४
श्री. गोपाळराव देशमुख उगवा, जि. अकोला	५३
श्री. वा. तु. साखरकर उगवा, जि. अकोला	७२
श्री. रामचंद्र नारायण देसाई उमरी, जि. अकोला	१३
श्री. केशवराव भाकरे गायगांव, जि. अकोला	७६
श्री. शं. वा. पाटील निमकर्दा, त. बाळापूर, जि. अकोला	४७
श्री. उत्तमराव सातारकर जनपद सदस्य, निमकर्दा, त. बाळापूर, जि. अकोला	४८
श्री. सैफुद्दिनखाँ बाहुद्दिनखाँ पठाण बार्शी टाकळी जि. अकोला	३१
श्री. गोविंदराव हुंडीवाले, वकील, बाळापूर, जि. अकोला	४४
श्री. बाबुरमल घीसुलाल अग्रवाल, मूर्तिजापूर, जि. अकोला	८७
श्री. मदनलाल बाळालाल अग्रवाल, मूर्तिजापूर, जि. अकोला	९३
श्री. रामप्रसाद देवीसाव अग्रवाल मूर्तिजापूर, जि. अकोला	९१
श्री. रामप्रसाद रामजीवन अग्रवाल मूर्तिजापूर, जि. अकोला	९४
श्री. श्रीराम सुखदेव अग्रवाल, मूर्तिजापूर, जि. अकोला	१०७
श्री. काशीप्रसाद बचुप्रसाद उपाध्ये मूर्तिजापूर, जि. अकोला	१०४
श्री. पुन्डलीक नितराम उपाध्ये मूर्तिजापूर, जि. अकोला	११२
श्री. कांतीलालजी भगवानदासजी मूर्तिजापूर, जि. अकोला	८९
श्री. वामनराव लक्ष्मणराव कीडे मूर्तिजापूर, जि. अकोला	८४
श्री सुंदरजी लखमीचंद कोठारी, मूर्तिजापूर, जि. अकोला	९८
श्री. पांडुरंग मारुतीसा गाडेकर मूर्तिजापूर, जि. अकोला	८३
श्री. सीवमंगल लल्लुप्रसादजी गुप्ता मूर्तिजापूर, जि. अकोला	८६

	र. क्र.
श्री. गोकुलचंद मन्नालाल मूर्तिजापूर, जि. अकोला	१०९
श्री. जगन्नाथ छोटेलाल घीवाला मूर्तिजापूर, जि. अकोला	१००
श्री. विठ्ठलराव नारायणराव जमादार, मुर्तिजापूर, जि. अकोला	८१
श्री. ठाकरसी वेचरभाई, मूर्तिजापूर, जि. अकोला	८८
श्री. नामदेव धोंडाजी तायडे, मूर्तिजापूर, जि. अकोला	११३
श्री. शालिग्राम पुंजीप्रसाद दुबे, मूर्तिजापूर, जि. अकोला.	१०२
श्री. विनायकराव यशवंतराव देशपांडे, मूर्तिजापूर, जि. अकोला	१०१
श्री. भीमराव देवराव देशमुख, मूर्तिजापूर, जि. अकोला	८२
श्री. नागरमल भिवराज, मूर्तिजापूर, जि. अकोला	१०८
श्री. ईश्वरदास वावजीभाई पटेल, मूर्तिजापूर, जि. अकोला	९०
श्री. बचंदसिंग सरदार, मूर्तिजापूर, जि. अकोला	११०
श्री. मदनलाल महमद सुखदेव, मूर्तिजापूर, जि. अकोला	१११
श्री. महमद इसाक हनिफ, मूर्तिजापूर, जि. अकोला	११४
श्री. माणिकचंद बिनराज, मूर्तिजापूर, जि. अकोला	११५

	र. क्र.
श्री. मोरारजी भाईचंद, मूर्तिजापूर, जि. अकोला	९६
श्री. रामकुमार जवारमल, मूर्तिजापूर, जि. अकोला	८५
श्री. सुखलाल जनुलाल राय, मूर्तिजापूर, जि. अकोला	१०५
श्री. मोहनलालजी जसराजजी लढीया, मूर्तिजापूर, जि. अकोला	९५
श्री. लालजी हरजीवनदासजी, मूर्तिजापूर, जि. अकोला	९७
श्री. श्यामजी वेलजी, मूर्तिजापूर, जि. अकोला	९२
श्री. देवकरण शर्माजी, मूर्तिजापूर, जि. अकोला	१०६
श्री. नारायण येसाजी शितोळे, मूर्तिजापूर, जि. अकोला	११६
श्री. सांतीलाल भाईचंद, मूर्तिजापूर, जि. अकोला	९९
श्री. राजाराम कठेदीन हलवाई मूर्तिजापूर, जि. अकोला	१०३
श्री. दत्तोपंत पाठक मेडशी, जि. अकोला	७४
श्री. श्याम लक्ष्मण माझोडकर, कुळकर्णी, मुरलीधर मंदिरासमोर, बत्तीशी पेठेत, वाशीम, जि अकोला	८
श्री. द. चिं. सोमण, वाशीम, जि. अकोला	२

भंडारा जिल्हा

	र. क्र.
डॉ. वि. प. आठवले भंडारा, म. प्र.	६५

	र. क्र.
श्री. गोपाळराव आष्टेकर शिक्षक, मन्रो हायस्कूल, भंडारा	६९

	र. क्र.
श्री. श्री. प्र. कडुसकर व्हेटर्नरी असि. सर्जन, भंडारा	५१
श्री. ग. गो. खेडकर समाजसेवा निरीक्षक, भंडारा	१०१
श्री. ना. वि. चटपल्लीवार जेलरसाहेब, भंडारा	५२
श्री. द. श्री. टिपरे फॉरेस्ट रेंजर, महाल वार्ड, भंडारा	६६
श्री. ना. ह. तेलंग, वकील, भंडारा	१८
श्री. ग. ज. तोये शिक्षक, म्यु. हायस्कूल, भंडारा	३८
श्री. द. कृ. त्रिफळे c/o श्री शद्वे, वकील, भंडारा	७१
श्री. वा. ना. देव जिल्हा शाळा निरीक्षक, भंडारा	३७
श्री. देशमुख, तहसिलदार, भंडारा	८१
श्री. पाध्ये, सर्कल ऑडीटर, भंडारा	६७
श्रीमती सुमतीबाई पुरोहित शिक्षिका, सरकारी मुलींची शाळा, भंडारा	५०
श्री. भांगे शिक्षक, श्री गणेश हायस्कूल, भंडारा	७७
श्री. व्ही. वी. मोघे सुपरिटेंडेंट, श्री गणेश हायस्कूल भंडारा	७२
श्री. वसंत श्रीधर मंगरूळकर नायब तहसिलदार, भंडारा	१०४
श्री. ना. सी. लुले महाल वार्ड, भंडारा	५६
श्री. म. रा. वझलवार, शिक्षक, श्री. गणेश हायस्कूल, भंडारा	९४

	र. क्र.
श्री. ल. ब. वडेकर, मुख्याध्यापक, श्री गणेश हायस्कूल, भंडारा	७६
श्री. वर्धने, मुख्याध्यापक, गांधी विद्यालय, भंडारा	५७
श्री. त्रि. बा. व्यवहारे, वकील, खातीपुरा, भंडारा	५५
श्री. भास्करराव हरीभाऊ शहाणे, टिळकरोड, देशबंधुपुरा, भंडारा	६४
श्री. डॉ. ह. स. सावजी, जल डॉक्टर, भंडारा	९३
श्री. जा. स. सुभेदार, बस्तरवारी वार्ड, भंडारा	९९
श्री. सुळे, रिटा. सुपरिटेंडेंट, खातीपुरा, भंडारा	५४
श्री. अमृतराव रा. हिरडे, वकील, देवधर वार्ड, भंडारा	१०३
सौ. निशा हिरडे, c/o श्री. अ. रा. हिरडे, वकील, भंडारा	११०
श्री. आकाशानंद, c/o कॉटेज इंडस्ट्रीज, आनंदनगर, गोंदीया–जि. भंडारा	४
श्री. रा. वा. काटे, विक्रीकर अधिकारी, गोंदिया जि. भंडारा	७
श्री. जयराम सोवूजी बनसोड, शिक्षक, श्रीनगर वार्ड, गोंदिया, जि. भंडारा	१
श्री. यशवंत लक्ष्मण माणके, गुडस् क्लार्क, इस्टर्न रेल्वे, गोंदिया जि. भंडारा	४४
श्री. पु. घ. रहांगदळे, वकील, रेलटोली, गोंदिया, जि. भंडारा	१७
श्री. कृष्णदत्त वशिष्ठ, माताटोली, गोंदिया, जि. भंडारा	४७

	र. क्र.
श्री. पांडुरंग शिवाजी शिवणकर, c/o श्री. विठोबाजी कोरे, टेलर, जुना गोंदिया-जि. भंडारा	९
श्री. मधुकर अंबादासपंत आचार्य, शिक्षक, आदर्श विद्यालय, आमगांव जि. भंडारा	४०
श्री. भास्कर गोपाळ जोशी, व्ही. एस्. एस्. आमगांव जि. भंडारा	४२
श्री. केशवराव बाळाजी मिटकर, शिक्षक, आदर्श विद्यालय, आमगांव जि. भंडारा	४१
श्री. जयकृष्ण बाळाजी नवरे, मुख्याध्यापक, जनपद माध्यमिक शाळा, मुंदरी जि. भंडारा	१०२
श्री. वि. दा. अडोणी, शिरोडा, त. गोंदिया, जि. भंडारा	३५

चांदा जिल्हा

	र. क्र.
श्री. गं. जा. अहेर, अध्यापक, बालाजी वॉर्ड, चांदा	११
श्री. कमलाकर वामनराव आचार्य इम्पीरिअल बँक, चांदा	७४
डॉ. सुधाकर वामनराव इंदापवार पठाणपुरा, चांदा	२१
श्री. शामराव त्र्यंबकराव काटे बी. ए. (ऑनर्स) एल् एल्. बी. तहसिलदार, चांदा	१५
श्री. रा. का. कांवळे मुख्याध्यापक, एकोरी वॉर्ड, चांदा	३६
श्री. अंबादास पांडुरंग कावडकर प्रधानाचार्य, न्यू इंग्लिश हायस्कूल, चांदा	२७
श्री. बाबुराव माधवराव खर्टी अध्यापक, बालाजी वॉर्ड, चांदा	३५
श्री. गोविंदराव खणके कोतवाली वॉर्ड, चांदा	५८
श्री. ए. एल्. खान, M. A. LL. B. मुख्याध्यापक, आदर्श विद्यालय, चांदा	७६
श्री. दिवाकर व्यंकटेश खोंड नायब-तहसिलदार, सिव्हिल वॉर्ड, चांदा	५३
श्री. विश्वनाथ नारायणराव घुंगरूडकर अध्यापक, विठोबा खिडकी, चांदा	७१
श्री. मनोहर भाऊराव चांदेकर बालाजी वॉर्ड, चांदा	६७
श्री. विठोबा सांबाजी चिमूरकर भानापेठ, चांदा	८
श्री. सखाराम मारोतराव चिलके गंजवॉर्ड, चांदा	१४
श्री. मुख्याध्यापक जनता विद्यालय, चांदा	७७
श्री. कृष्णराव हणमंतराव जोरीगेवार प्रकाशक "महेन्द्र" मासिक, कोतवाली वॉर्ड, चांदा	६९
श्री. दिनकर अनंत जोशी जिल्हा शाळा निरीक्षक, चांदा	२६
श्री. चंद्रकांत शंकरराव ठावकर, जि. स. सेवाधिकारी, चांदा.	१२
सौ. इला जयवंतराव डिके, बी. ए. c/o ज. त्रि. डिके, एक्झि. इंजिनिअर, चांदा.	५४
श्री. गजानन सांबशिवराव ताटीवार गंज वार्ड, चांदा	६८

	र. क्र.
श्री. रा. वि. दंतुलवार अध्यापक अचलेश्वर वार्ड, चांदा	५०
श्री. राधाकृष्ण नारायणराव दमकोंडवार, श्रीकृष्ण मेडिकल स्टोअर्स टिळकनगर, चांदा	४०
श्री. बाळकृष्ण व्यंकटेश दीक्षित, गंजवार्ड, चांदा	२२
कु. इंदु ब. देव, बी. एस् सी., बी. टी. भानापेठ, चांदा	४५
श्री. दि. ब. देव, बी. एस् सी., बी. टी. मुख्याध्यापक, सिटी हायस्कूल, चांदा	६२
श्री. के. व. देवाङ्ग अचलेश्वर वॉर्ड, चांदा	१०
श्री. जयंत यशवंतराव देशमुख, B. A., LL. B. A. D C. चांदा	३७
श्री. नीळकंठ व्यंकटेश देशमुख B. A., LL. B. वकील, चांदा	७९
श्री. श्रीनिवास बाळकृष्ण देशमुख, बी. ए. नायब तहसिलदार, चांदा	३२
श्री. महादेवराव चिन्धूजी नागेश्वर, संपादक,'महेन्द्र' मासिक, महेन्द्र कार्यालय, चांदा	६५
श्री. पुंडलिक विठ्ठलराव पटकोलटवार, B. Com. LL. B. क्षेत्रसंघटक, आदिमजाति कल्याण विभाग, जटपुरा, चांदा	३४
श्री. विठ्ठलराव दामोदर पत्तीवार भानापेठ, चांदा	७०
श्री. बाळ शामराव पुट्टेवार शिक्षक, न्यू इंग्लिश हायस्कूल, चांदा	२८
श्री. वसंत यादव पुराणकर, B. A., LL. B. वकील, समाधी वॉर्ड, चांदा	६४

	र. क्र.
श्री. मुरलीधर श्रीकृष्ण फाटक, क्षेत्रसंघटक, आदिमजाति कल्याण विभाग कार्यालय, चांदा	७१
श्री. विठ्ठल जगन्नाथ बडवाईक, भानपेठ, चांदा	९
श्री. कान्हू कृष्णाजी बावणे, गंज वॉर्ड, चांदा	४४
श्री. रामचंद्र गणपतराव बुरडकर, रा. भा. कोविद, बालाजी वॉर्ड, चांदा	५७
श्री. मनोहर पाराशर बेडेकर, छोटा बाजार, चांदा	७३
श्री. केशव रामकृष्ण बोबडे, बी.एस् सी., एलएल.बी. सी वॉर्ड, चांदा	४७
श्री. दिगंबर आण्याजी मत्ते, रा. भा. कोविद, बालाजी वॉर्ड, चांदा	५६
श्री. पं. भगवतीप्रसाद मिश्र, जटपुरा नं १, चांदा	१९
श्री. गोविंद नारायण मुनघाटे, न्यू इंग्लिश हायस्कूल, चांदा	२४
श्री. केशव कृष्ण मोघे, जिल्हाध्यक्ष, चांदा	१६
श्री. सुधीर सांबशिव राघमवार १०१ भानापेठ, चांदा	२०
श्री. अण्णा जयराम राजूरकर कस्तुरबा मार्ग, चांदा	६
श्री. पांडुरंग विठ्ठलराव वेलंकीवार कोतवाली वार्ड, चांदा	३९
डॉ. सी. गो. वेखंडे बालाजी वार्ड, चांदा	४२
श्री. गंगाधर नारायण वैरागडे, बी. ए. अध्यापक, सिटी हायस्कूल, चांदा	४९
श्री. मुरलीधर पी. सगमवार, चरखासंघ खादी भांडार, चांदा	५१

	र. क्र.
कु. उषा नीळकंठराव सदाफळ भानापेठ, चांदा	४१
श्री. नीळकंठ कृष्ण सदाफळ, वकील, भानापेठ, चांदा	१८
श्री. जनार्दन गोविंद सन्त जटपुरा नं. १, चांदा	७
श्री. जगदीशराव साळवे, अध्यक्ष, जनपदसभा, चांदा	४३
श्रीमती कमलाबाई दामोदरराव सुभेदार C/o एम्. डी. सुभेदार, सिव्हिल वॉर्ड, चांदा	५२
श्री. अ. व्ही. एन्. स्वामी सिव्हिल वॉर्ड, चांदा	१७
श्री. कृष्णराव नारायणराव हजारे, B. A. LL. B., सचिव, नगरपालिका, चांदा	३८
श्री. संभाजी सदाशिव होकम सरकारी ज्युबिली हायस्कूल, चांदा	२५
श्री. मनोहर गंगाधर नगरकर मु. पो. कोठारी, जि. चांदा	८२
श्री. एस्. श्यामसुंदर नायडू, M. A. C/o सब-इन्स्पेक्टर पोलीस, मु. पो. गडचिरोली, जि. चांदा	३३
श्री. नूरअली अ. हुसेन धम्माणे मु. पो. नागभीड, जि. चांदा	६३

	र. क्र.
श्री. उद्धवदास आडकूदास ठोलदास रा. भा. कोविद, हिन्दी शिक्षक, नवभारत विद्यालय, मूल, जि. चांदा	५५
श्री. विठ्ठलराव भगवंतराव गोतमारे मूळ संघटक, आदिमजाति कल्याण, येटापल्ली, जि. चांदा	६६
श्री. सदाशिव यादव काकडे, वकील, वरोरा, जि. चांदा	४६
श्री. नारायण श्रीहरी देशपांडे C/o अंबाजी देशपांडे, वरोरा, जि. चांदा	८१
श्री. वसंतराव व्यंकटेश देशपांडे अधिदर्शक, लोक निर्माण विभाग, वरोरा, जि. चांदा	७२
श्री. वामनराव बाल्लूजी नागभीडकर अध्यापक, सरकारी नेताजी हायस्कूल, वरोरा, जि. चांदा	२३
श्री. अधीक्षक, हिरालाल लोया विद्यालय, वरोरा, जि. चांदा	१३
श्री. दि. भ. अनसिंगकर, संघटक, समाज शिक्षण, सिंदेवाही, जि. चांदा	८०

बुलढाणा जिल्हा

	र. क्र.
श्री. नारायण विनायण कतर्णी एजंट, म. प्र. को. बँक लि. बुलढाणा	७९
डॉ. कृष्णराव महादेवराव गोडबोले, रिटा. सिव्हिल सर्जन, बुलढाणा	४५
श्री जनार्दन श्रीकृष्ण देशपांडे, वकील, बुलढाणा	६८
श्री. कि. कुं. अगरवाल, वकील, मोहन टॉकीज जवळ, खामगांव, जि.बुलढाणा	६६

	र. क्र.
श्री. देविदास विनायक अडावदकर देशमुख प्लॉट्स्, खामगांव, जि. बुलढाणा	४८
श्री. बापूराव पर्वतराव इंगळे , देशमुख प्लॉट्स्, खामगांव, जि. बुलढाणा	२५
श्री. श्रीपाद दत्तात्रय काणे, देशमुख प्लॉट्स्, खामगांव, जि. बुलढाणा	५१
डॉ. मुकुंद शेषराव कोलवाडकर, देशमुख प्लॉटस, खामगांव, जि. बुलडाणा.	३८

र. क्र.

श्रीमती प्रेमलता कोल्हेकर, ६३
सरकारी मुलींचें हायस्कूल,
खामगांव, जि. बुलढाणा

सौ. इंदिराबाई खांडेकर, ४१
सिव्हिल लाईन्स, खामगांव,
जि. बुलढाणा

कु. शरयू चक्रदेव, ६५
सरकारी मुलींचें हायस्कूल, खामगांव,
जि. बुलढाणा

प्रा. गणेश नीळकंठ चापेकर ५६
गो. से. वि. महाविद्यालय,
खामगांव, जि. बुलढाणा

श्री. कन्हैयालाल जसूलाल जोशी ३६
कन्हैयालाल मॅन्शन, देशमुख प्लॉटस्,
खामगांव, जि. बुलढाणा.

प्रा. मधुकर गोविंद जोशी ६०
देशमुख प्लॉटस्, खामगांव, जि. बुलढाणा

कु. लीला जोशी, ७७
खामगांव, जि. बुलढाणा

श्री. दामोदर विनायक ठोसर, वकील, ३४
सिव्हिल लाईन्स, खामगांव,
जि. बुलढाणा

सौ. नलिनीबाई ठोसर ३५
C/o श्री. दा. वि. ठोसर, वकील,
सिव्हिल लाईन्स, खामगांव,
जि. बुलढाणा

प्रा. स. अं. डांगे ५९
गो. से. वि. महाविद्यालय,
खामगांव, जि. बुलढाणा

श्री. भास्करराव रामराव देशमुख २७
देशमुख प्लॉटस्,
खामगांव जि. बुलढाणा

श्री. हिम्मतराव मल्हारराव देशमुख २६
देशमुख प्लॉटस्,
खामगांव, जि. बुलढाणा

र. क्र.

श्रीमती प्रेमा नागराज ६२
सरकारी मुलींचें हायस्कूल, खामगांव, जि. बुलढाणा

श्रीमती कुसुम पन्त ६४
सरकारी मुलींचें हायस्कूल,
खामगांव, जि. बुलढाणा

प्रा. मनोहर वासुदेव परांजपे ५८
देशमुख प्लॉटस्,
खामगांव, जि. बुलढाणा

श्री. काशीराव विठ्ठलराव पाटील, ७२
चंद्रभुवन, सिव्हिल लाईन्स,
खामगांव, जि. बुलढाणा

प्रा. मधुकर त्र्यंबक पिंपरीकर ७५
गो. से. महाविद्यालय,
खामगांव, जि. बुलढाणा

श्री. शंभू लक्ष्मण बोडस २०
कावेरी भुवन, सिव्हिल लाईन्स,
खामगांव, जि. बुलढाणा

श्री. दत्तोपंत वंदिष्टे ७४
गो. से. कॉलेज,
खामगांव, जि. बुलढाणा

श्री. काशीनाथ रावजी ब्रम्ह, ७१
खामगांव जि. बुलढाणा

श्री. जनार्दन विनायक भिडे, वकील, १६
सिव्हिल लाईन्स, खामगांव,
जि. बुलढाणा,

श्री. गोविंदराव भिडे, ५४
सिव्हिल लाईन्स, खामगांव,
जि. बुलढाणा

प्रा. वसंत त्र्यंबक महाजन, ५७
गो. से. महाविद्यालय, खामगांव,
जि. बुलढाणा

सौ. मंगला महाशूर, १८
सिव्हिल लाईन्स, खामगांव,
जि. बुलढाणा

	र. क्र.
सौ. पुष्पावती मुन्शी, c/o प्राचार्य श्री. के. मा. मुन्शी, गो. से. महाविद्यालय, सिव्हिल लाईन्स, खामगांव, जि. बुलढाणा	३१
श्रीमती शकुन्तला लिमये, सरकारी मुलींचें हायस्कूल, खामगांव, जि. बुलढाणा	६१
प्रा. दि. गो. विद्वांस, गो. से. विज्ञान महाविद्यालय, खामगांव, जि. बुलढाणा	४०
प्रा. प्रभाकर गजानन सहस्त्रबुद्धे, नायगांवकर पाटील यांचा बंगला, सिव्हिल लाईन्स, खामगांव, जि. बुलढाणा	७३
श्री. विश्वनाथ वापूजी सावगे, c/o श्री. गोविददास भाटिया, गजानन मोटार सर्व्हिस, खामगांव, जि. बुलढाणा	२३
डॉ. माधव गोपाळ सावजी, सिव्हिल लाईन्स, खामगांव, जि. बुलढाणा	३७
श्री. भास्कर रघुनाथ आठवले, सब रजिस्ट्रार, चिखली, जि. बुलढाणा	४
श्री. रामचंद्र गणेश खेकाळे, आयुर्वेदतीर्थ, चिखली, जि. बुलढाणा	५

	र. क्र.
डॉ. रामविलास नथमल डागा, L. M. P. चिखली, जि. बुलढाणा	४६
डॉ. के. जी. देशपांडे, L. M. P., A. M. O., चिखली, जि. बुलढाणा	१०
श्री. पुरुषोत्तम गोविंद बोंद्रे, चिखली, जि. बुलढाणा	६
श्री. वैजनाथअप्पा मलकाप्पा बोंद्रे, चिखली, जि. बुलढाणा	८
श्री. गो. वि. महाजन, अध्यक्ष, तालुका शेतकी संस्था लि. चिखली, जि. बुलढाणा	४७
श्री. न. ना. महाजन, सचिव, नगरपालिका, चिखली, जि. बुलढाणा	११
श्री. शरद त्र्यंबक महाजन चिखली, जि. बुलढाणा	७
डॉ. प्र. अ. सरनाईक, चिखली, जि. बुलढाणा	९
श्री. पुरुषोत्तम कृष्ण गडकरी, तहसीलदार, जळगांव (जामोद) जि. बुलढाणा	२२
सौ. मालती देशमुख, c/o श्री. श्रीकृष्ण राजेश्वरराव, देशमुख, मेहेकर, जि. बुलढाणा	७८
श्री. माधवराव रामराव देशमुख, मु. शेलसूर, पोस्ट, अमडापूर, त. चिखली, जि. बुलढाणा	२

वर्धा जिल्हा

	र. क्र.
श्री. रामदास गंगाराम अत्तरदे हिंदनगर, वर्धा	१३
श्री. श्रीराम आट्रावलकर पो. हिंदनगर, वर्धा	२२

	र. क्र.
श्री. उमाशंकर शुक्लजी भारतेंदु सिंडिकेट, वर्धा	९
श्री. दिनकर पुरुषोत्तम केळकर मेनरोड, वर्धा	२१

र.

श्री. दिगंबर कृष्णराव गोखले ५५
श्री. वापट वकील यांचा बंगला, वर्धा

श्री. मनोहर शिवराम घारे ६७
ना. त. घारपुरे वकील यांचें घर, वर्धा

श्री. हिरासाव जिनदासजी चवडे ५
c/o दीपक मुद्रणालय, वर्धा

प्रा. विष्णु उद्धवराव चांदुरकर ३३
कॉमर्स कॉलेज, वर्धा

श्री. हरि भास्कर दामले ६२
बाकरे वकील यांचें घर,
हातोले वाचनालयासमोर, वार्ड नं. २, वर्धा

श्री. मनोहर वासुदेवराव दीक्षित १९
शिक्षक, कन्या शाळा, वर्धा

श्री. मारोती दमडाजी दुर्गे, अॅडव्होकेट, ५४
वर्धा

सौ. उषाबाई देशमुख १८
काणे यांचा वाडा, वॅचलर रोड, वर्धा

श्री. जगन्नाथ लक्ष्मणराव पात्रे ५६
शिक्षक, बुनियादी शिक्षण विद्यालय, वर्धा

श्री. चेनकरण पन्नालालची फत्तेपुरीया २०
सेल्स् टॅक्स ॲडव्हायसर, वर्धा

सौ. कालिंदी गोपाळराव वापट ६३
दत्तमंदिराजवळ, वर्धा

श्री. बाबुराव विठ्ठलराव वांगडे, वकील ६४
आंजी रोड, वर्धा

श्री. रामभाऊ विठ्ठलराव वोरेकर ३
बुनियादी शिक्षण विद्यालय, वर्धा

सौ. मंदाकिनी परशुराम बंबेवाले, ११
c/o पी. ए, बंबेवाले, डी. एस्. पी. वर्धा

श्री. प्राचार्य, ५३
गो. से. वाणिज्य महाविद्यालय, वर्धा

श्री. विश्वनाथ भिकाजी वावदे ४
बॅचलर रोड, धंतोली, वर्धा

र. क्र.

श्री. नवलकिशोर किसनलालजी श्रीवास्तव ६६
वॉर्ड नं. १३, वर्धा

श्री. झिंगोबाजी बाबलाजी सावळे, १०
बॅचलर रोड वर्धा

प्रा. देविदास जयकृष्ण हातेकर ६५
टिळक चौक, वर्धा

श्री. चिंतामण कृष्णराव हेटे १२
आठवले यांची चाळ,
हिंदनगर, वर्धा

श्री. हरि महादेवराव क्षीरसागर २३
पो. हिंदनगर, वर्धा

श्री. मनोहर दादाजी सोनटक्के ३२
पाटील, सुकळी,
पो पौनार, जि. वर्धा

श्री. व. ग. अलोणी ५७
एम्प्रेस प्लॉट, हिंगणघाट
जि. वर्धा

श्री. महादेवराव मोरेश्वर आगाशे, विशारद, ३७
मॅनेजर, आर. बी. ए. जिनिंग फॅक्टरी,
हिंगणघाट, जि. वर्धा

श्री. रा. ज. कठाळे, ७३
कंपाऊंडर, म्युनि. दवाखाना,
हिंगणघाट, जि. वर्धा

श्री. रा. वि. करपे, बी. ए; बी. टी. २५
गंगाबाई मोहता स्कूल, हिंगणघाट,
जि. वर्धा

श्री. विठ्ठल गोविंदराव कानोडे ५१
शिक्षक मोहता हायस्कूल,
हिंगणघाट, जि. वर्धा

श्री. म. ज. कापकर, बी. ए. २८
भारत विद्यालय, हिंगणघाट,
जि. वर्धा

श्री. र. वि. कावडकर ७१
एजंट, लक्ष्मी बँक लि. हिंगणघाट,
जि. वर्धा

र. क्र.

श्री. दौलत दीपचंद कोठारी ७४
जमीनदार, हिंगणघाट, जि. वर्धा

श्री. श्रीराम दत्तात्रय गलगलीकर, बी. एस्सी. ४६
मोहता स्कूल, हिंगणघाट, जि. वर्धा

श्री. वा. ग. गुंडलवार, शिक्षक, ४३
शिक्षक, भारत विद्यालय, हिंगणघाट,
जि. वर्धा

श्री म. दा. घरोटे, शिक्षक, ६८
मोहता हायस्कूल,
हिंगणघाट, जि. वर्धा

सौ. विमलाबाई हरिभाऊ घरोटे, ४४
मोहता स्कूल, हिंगणघाट,

श्री. स. कृ. चेपे ४०
शिक्षक, भारत विद्यालय,
हिंगणघाट, जि. वर्धा

श्री. वा. पु. दिवाकर ७२
असि. विव्हींग मास्तर,
नवी मील, हिंगणघाट, जि. वर्धा

श्री. रामचंद्र जनार्दन देशपांडे ५८
एम्. ए. एल्‌एल्. बी वकील,
हिंगणघाट, जि. वर्धा

श्री. स. रा. देशपांडे, बी. ए. एल्‌एल्. बी. २९
तहसिल वार्ड, हिंगणघाट, जि. वर्धा

श्री. काशीनाथ बळीराम धात्रक ३६
शिक्षक, गं. बु. मो. विद्यालय,
हिंगणघाट, जि. वर्धा

श्री. चंद्रकांत नारायणराव नागले ६१
बी. ए., एल्‌एल्. बी. अॅडव्होकेट,
हिंगणघाट, जि. वर्धा

श्री. गं. ह. पांडे ४१
शिक्षक, भारत विद्यालय,
हिंगणघाट, जि. वर्धा

श्री. विनायक शंकरराव पांडे ३५
शिक्षक, गं. बु. मो. विद्यालय,
हिंगणघाट, जि. वर्धा

र. क्र.

श्री. गं. ग. पांडरे ४२
शिक्षक भारत विद्यालय,
हिंगणघाट, जि. वर्धा

श्री. के. प्र पानसरे २६
आर. बी. बी. ए. जीनींग फॅक्टरी,
हिंगणघाट, जि. वर्धा

श्री. म. शा. पिंपळखुटे, बी. ए. ३१
भारत विद्यालय, हिंगणघाट, जि. वर्धा

श्री. लक्ष्मण श्रीकृष्ण पुसेगांवकर ४५
बी. ए. एल्‌एल्. बी. बी. टी.
मोहता स्कूल, हिंगणघाट, जि. वर्धा

श्री. वा. गो. पेंडके, ७०
शिक्षक, मोहता हायस्कूल,
हिंगघाट, जि. वर्धा

श्री. शं. ग. फुटाणे ६९
शिक्षक, मोहता हायस्कूल,
हिंगणघाट, जि. वर्धा

श्री. गोविंद बालकिसन बाकरे ४८
सेक्रेटरी, कॉटन मार्केट कमिटी,
हिंगणघाट, जि. वर्धा

श्री. श्रीराम रामचंद्र भांदककार ६०
एम. ए., एल्‌एल्. बी. वकील,
हिंगणघाट, जि. वर्धा

श्री. ठाकूरदास त्रिंबकदास मेहता ४९
एम्. ए., बी. टी.
धानाध्यापक, मोहतास्कूल,
हिंगणघाट, जि. वर्धा

डॉ. शेषराव मारोतराव राणे ४७
हिंगणघाट, जि. वर्धा

श्री. वा. शि. लांत्रे ३८
शिक्षक, भारत विद्यालय,
हिंगणघाट, जि. वर्धा

श्री. वासुदेवराव राघव वणीकर ३४
शिक्षक, मोहता स्कूल,
हिंगणघाट, जि. वर्धा

	र. क्र.
श्री. मधुकर शामराव वैद्य, इंपिरिअल बँक ऑफ इंडिया, हिंगणघाट, जि. वर्धा	५९
श्री. म. रा. शिंगरू, शिक्षक, भारत विद्यालय, हिंगणघाट, जि. वर्धा	३९
श्री. शिवराम गोविंद सपाटे, B. Sc. B. T. शिक्षक, मोहता हायस्कूल, हिंगणघाट, जि. वर्धा	५०
श्री. वि. वि. सोमण, एम्. ए. एल्. टी. मुख्याध्यापक, भारत विद्यालय, हिंगणघाट, जि. वर्धा	३०
श्री. पं. वि. हुळके, बी. ए., बी. टी. मोहता विद्यालय, हिंगणघाट जि. वर्धा	२७

यवतमाळ जिल्हा

	र. क्र.
सौ. कुमुद देशपांडे, c/o श्री. नीळकंठराव देशपांडे, ब्लॉक ऑफिसर, यवतमाळ	१५
श्री. नीळकंठराव देशपांडे, ब्लॉक ऑफिसर, यवतमाळ	१६
डॉ. मनोहर गोविंद पंडित c/o डॉ. गो. वा. पंडित, यवतमाळ	१२
आमदार ताराचंदजी सुराणा, यवतमाळ	१४
खासदार सहदेव भारती, मु. पो. घाटंजी, जि. यवतमाळ	१८
सौ. कमल देशपांडे c/o श्री. कुशाभाऊ देशपांडे इजारदार, दिग्रस, जि. यवतमाळ	१३
श्री. वा. वि. देशपांडे इजारदार, दिग्रस, जि. यवतमाळ	१७
सौ. मालतीबाई रामभाऊ पाटील दिग्रस, जि. यवतमाळ	१०
श्री. रामभाऊ बाजीराव पाटील दिग्रस, जि. यवतमाळ	९
श्री. सुरतसिंह उमेदसिंह पाटील, दिग्रस, जि. यवतमाळ	११

प्रांतिक इतर भाग

	र. क्र.
श्री. ज. ह. चिंचाळकर, एम्. ए. वनवासी सेवा मंडळ, छिंदवाडा	३
श्री. नरहरी गणेश पुरंदरे वनवासी सेवा मंडळ, मुडी कचेरी, छिंदवाडा	२
श्री. मा. नि. गाडगीळ, एम्. ए. एलएल्. बी. ॲडिशनल डी. एस्. पी. जबलपूर	५
श्री. जयवंत पांडे, ४७६।२ राईट टाऊन, जबलपूर	१

र. क्र.

श्री. वासुदेव नरसिंह भिडे ३
केकरे वकील यांचा बंगला,
१०८० मदन महाल रोड, जबलपूर

श्री. गोविंद केशव वैद्य, ४
हिंदुस्थान इंशुअरन्स कंपनी,
नेपिअर टाऊन, जबलपूर

र. क्र.

श्री. अनंत वि. असोलकर २
परासिया, जि. बैतुल

श्री. मुकुंद धुंडीराज आनदेव, बी. ए. जी. बी. टी. १
शिक्षक, गव्हर्नमेंट हायस्कूल, बैतुल

सौ. तारा व्यवहारे, बी. ए., बी. टी. २
दाणी कन्या शाळा, रायपूर

परप्रांतीय विभाग

र. क्र.

सौ. नलिनीबाई दवंडे, १६
c/o मेजर मा. गो. दवंडे,
शर्शील मॅन्शन, आग्रा कँट, (उ. प्र.)

श्री. मेजर माधव गोविंद दवंडे, १५
शर्शील मॅन्शन, आग्रा कँट, (उ. प्र.)

सौ. विजयाबाई डेग्वेकर १९
c/o एम्. पी. डेग्वेकर,
भगवद्गीता विद्यालय, कुरुक्षेत्र, (पू. पंजाब)

श्री. प्रिंसिपाल, राजाराम कॉलेज, ३
कोल्हापूर

श्री. वासुदेव विठ्ठल गंधे, एम्. ए., बी. टी. २०
मुख्याध्यापक, सार्वजनिक हायस्कूल, जळगांव

श्री. पु. भा. भावे, ८
श्री. वाटवे यांचा बंगला, डोंबीवली, जि. ठाणें

श्री. भीमराव आर. पाटील, १२
बी. ए. (ऑनर्स) बी. टी.
मु. पो. वोरगांव, Via इस्लामपूर,
ता. वाळवे, जि. द. सातारा

श्री. गो. द. पालकर १४
c/o श्री. एस्. डी. पालकर,
हेडमास्तर, गर्ल्स हायस्कूल, भुसावळ.
(पू. खानदेश)

र. क्र.

श्री. पु. नी. देशपांडे, २
c/o हिंदमाता एजन्सी,
खाडिलकर रोड, मुंबई ४

श्री. राजा वढे, २१
१५ डी. किशोरी विहारी
दादर, मुंबई २८

श्री. व्यंकटेश वकील, २२
लक्ष्मीनारायण बिल्डिंग,
तेजपाल ट्रस्ट, गवालिया टँक,
मुंबई ७

श्री. पु. ल. सुभेदार २३
घरकुल १५४, शिवाजी पार्क,
दादर, मुंबई

श्री. रामचंद्र बिल्लोरे १८
प्राचार्य, जनता कॉलेज,
शाजापूर (म. भा.)

श्री. के. वा. नारीकर १०
सेंट्रल रेल्वे हॉस्पिटल, सोलापूर

श्री. वी. के. वेबूरकर १७
c/o वी. कृष्णराव,
३–२ । ८२ आझमशाही रोड,
काचीगुडा, हैद्राबाद

चुकाची दुरुस्ती आणि क्षमस्व

वि. सा. संघाचे अध्यक्ष श्री. ह. ना. नेने (क्र. नं. १ पृष्ठ ८) यांचें नांव त्यांच्या आकस्मिक निधनामुळे मताधिकारी सभासदांच्या यादींतून कमी करतांना तीव्र दुःख होत आहे. पण हें दुःखपूर्ण कर्तव्य मोठ्या कष्टांने पार पाडणें क्रमप्राप्त आहे.

संघाध्यक्षांच्या या मृत्यूमुळे कांहीं सुचेनासें झालें. तरीसुद्धा योग्य ती खबरदारी घेऊनहि 'युगवाणी'च्या अंकांत, तसेंच मताधिकारी सभासदांच्या सूचींत कांहीं दोष राहून गेले असल्यास सुहृद सभासद क्षमा करतील, अशी आशा आहे.

पृष्ठ क्र. ८ – गणश सीताराम पाध्ये, (नागपूर) ऐवजीं गणेश सीताराम पाध्ये; पृष्ठ क्र. १६ – नारायणराव वहेकर, (जि. भंडारा) ऐवजीं नारायणराव वहेकार; पृष्ठ क्र. २९ – डॉ. पु. श. पेंडसे (नागपूर) ऐवजीं डॉ. पु. शं. पेंडसे; पृष्ठ क्र. ३२ – हिरामठा लोणार (नागपूर) ऐवजीं हिरामण लोणार; पृष्ठ क्र. ३२ – सौ. शामला वैद्य (नागपूर) र. क्र. ३३४ ऐवजीं २३४; पृष्ठ क्र. ३३ – डॉ. वि. वा. हरदास (नागपूर) ऐवजीं डॉ. दि. वा. हरदास; पृष्ठ क्र. ३३ – नीळकंठ गणेश हर्णे (नागपूर) ऐवजीं नीळकंठ गणेश हर्षे; पृष्ठ क्र. ३४ – मा. ने. कानडे (अमरावती) ऐवजीं मा. ने. कानेडं; पृष्ठ क्र. ४१ – मदनलाल महमद सुखदेव (जि. अकोला) ऐवजीं फक्त मदनलाल सुखदेव; पृष्ठ. क्र. ४१ – महमद इसाक हनीफ (जि. अकोला) ऐवजीं महमद इसाक महमद हनीफ; पृष्ठ क्र. ४४ – मुरलीधर पी. सगमवार (चांदा) ऐवजीं मुरलीधर पी. संगमवार; पृष्ठ क्र. ४५ – नारायण विनायण कतर्णी (बुलढाणा) ऐवजीं नारायण विनायक कतर्णी; पृष्ठ क्र. ४८ – जगन्नाथ लक्ष्मणराव पात्रे (वर्धा) ऐवजीं जगन्नाथ लक्ष्मणराव पत्रे; पृष्ठ क्र ५० – पं. वि. हुळके (जि. वर्धा) ऐवजीं पं. वि. हुलके असें वाचावें.

पृष्ठ क्र. ४४ – कु. इंदू व. देव (चांदा) या नांवापुढे बी. एस्सी., बी. टी. अशी पदवी चुकून पडली आहे.

कांहीं नांवांच्या पत्त्यांत 'धंतोली' शद्बांतील 'धं;' पी. डब्ल्यु. डी मधील 'डी'; जि. दुर्ग मधील 'दु' अशीं अक्षरें क्वचित् ठिकाणीं छपाईच्या वेळेला उडालीं आहेत. तसेंच पत्त्यांत कानामात्रांचे किरकोळ मुद्रणदोष असण्याचा संभव आहे. तरी क्षमस्व.

दिनांक २५–११–५४

ना. रा. शेंडे
सरचिटणीस, वि. सा. संघ

अशोक मुद्रणालय, धर्मपेठ, नागपूर.

अनुक्रमणिका